

Univerzita Palackého v Olomouci
Fakulta tělesné kultury

Teorie aplikovaných pohybových aktivit pro užití v praxi I

Hana Válková

Olomouc 2012

Oponenti: Mgr. Ondřej Ješina, Ph.D.
Mgr. Tomáš Vyskočil

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tento text vznikl s podporou Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR jako jeden z výstupů projektu Centra podpory integrace, CZ.1.07/1.2.00/08.0117.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Hana Válková, 2012

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2012

ISBN 978-80-244-3163-5

Motto:

Sport se pro postiženého stává prostředkem, který mu pomáhá nalézt nebo obnovit vlastní vztah k okolnímu světu, a tím k plnohodnotnému uplatnění coby rovnocenného a plnoprávného občana. Široce pojato, cíle sportu jsou vyjádřením principů, které platí pro postižené i nepostižené osoby.

Sir Ludwig Guttmann
UNESCO, Paříž 1976

Poděkování patří všem spolupracovníkům a studentům, jejichž postřehy z diskusí v seminářích i ze seminárních prací byly využity. Kapitoly nejsou vyrovnané co do počtu stran, ale odpovídají uzavřenému tématu ve vztahu k praxi. Je to dáno také tím, že některá témata jsou lépe popsána či snadno dostupná i v jiných zdrojích. Odkazy na tyto zdroje jsou pro snadnější uchopení uvedeny přímo v textu či v referenčním seznamu.

Obsah

1 Na počátku bylo slovo...	7
1.1 Slovo a jinakost	7
1.2 Každý jsme jiný. Ale proč?	9
1.3 Osobnosti	12
1.4 Co by, kdyby...	14
1A PRO ZAPAMATOVÁNÍ	15
1B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ	15
Zdroje ke kapitole 1 a literatura k dalšímu studiu	15
2 Jak APA přišly do České republiky	17
2.1 Historický exkurs	17
2.2 Dokumenty ovlivňující APA v ČR	19
2.3 Zdroje informací	22
2A PRO ZAPAMATOVÁNÍ	27
2B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ	27
Zdroje ke kapitole 2 a literatura k dalšímu studiu	28
3 Co to je, když se řekne...	29
3.1 Definice APA jako oboru kinantropologického	29
3.2 Principy APA (a pochopení podstaty APA)	32
3.3 Kontaktní teorie	33
3.4 Teorie nezávislého života	34
3A PRO ZAPAMATOVÁNÍ	35
3B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ	35
Zdroje ke kapitole 3 a literatura k dalšímu studiu	35
4 Vše je o lidech (a o jejich postojích)	37
4.1 Prostředí kolem nás	37
4.2 Programy POCHOPME SE!	41
4.3 Programy DEJTE NÁM ŠANCI!	43
4.4 Integrace jako celoživotní koncept	44
4A PRO ZAPAMATOVÁNÍ	50
4B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ	50
Zdroje ke kapitole 4 a literatura k dalšímu studiu	50
5 Komunikace: komunikovat, nebo spolu mluvit?	52
5.1 Komunikace	52
5.2 Komunikace s osobami s mentálním postižením (MP)	57
5.3 Komunikace s osobami se sluchovým postižením (SP)	60
5.4 Komunikace s osobami se zrakovým postižením (ZrP)	67
5.5 Komunikace s osobami s tělesným postižením (TP)	75

5.6	Komunikace s osobami z „jiného“ kulturního a společenského prostředí.....	77
5A	PRO ZAPAMATOVÁNÍ	79
5B	NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ.....	79
	Zdroje ke kapitole 5 a literatura k dalšímu studiu.....	79
6	Chvála pohybu (a to nejen sportovnímu)	82
6.1	Pohyb a umění	82
6.2	Činnosti výtvarné, rukodělné, hudební	83
6.3	Literární, filmová, dramatická a pohybová tvorba.....	85
6.4	Abilympiády	87
6A	PRO ZAPAMATOVÁNÍ	89
6B	NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ.....	90
	Zdroje ke kapitole 6 a literatura k dalšímu studiu.....	90
	Souhrn	91
	Summary	92

1 Na počátku bylo slovo...

TÉMATA:

- 1.1 Slovo a jinakost
- 1.2 Každý jsme jiný. Ale proč?
- 1.3 Osobnosti
- 1.4 Co by, kdyby...

PRO ZAPAMATOVÁNÍ

NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

Zdroje ke kapitole 1 a literatura k dalšímu studiu

1.1 Slovo a jinakost

Je pravděpodobně hodně troufalé v úvodu celého textu použít citát z bible. Citát je však dnes už používaný nejen v původním biblickém obsahu, ale jako symbol užívání kvality řečového projevu a řečových dovedností, programů mistrovství v debatování, jako symbol změn obsahu a významů slova dle změn skutečností v technickém i společenském rozvoji lidského dění. Slovo má tvůrčí sílu. Vše, co činíme, lze doprovázet slovem. Slovem lze vysvětlit a podpořit pochopení nebo zkomplikovat a zamlít.

➤ Když Richard P. Feynman, nositel Nobelovy ceny za fyziku z roku 1965 (1918–1988), jednou přednášel na veřejnosti, zeptal se ho po skončení přednášky jeden divák:

„Pane, vy nejste profesor, že ne?“

„No – jsem,“ řekl mírně udivený Feynman. „Proč bych nebyl?“

„Já jenom, že tady dneska byla spousta profesorů,“ odpověděl dotyčný muž z lidu, „a já si je přišel poslechnout. Ale nikomu jsem nic nerozuměl. Vám jsem ale rozuměl úplně všechno, co jste říkal, bylo mi to jasné. A tak mě napadlo, že nemůžete být profesor.“

➤ Šeiner: „princip vědeckosti od A až do Z: ANO! Budeme-li celkově dodržovat elementární funkce globální hodnotové charakteristiky intervalu jednotkové kvantity logické množiny neidentifikovatelných objektů, pak reálné systémové transformace určí vztahy X–Y záporně. Že ano?“

Slovem je možné povzbudit, pohladit, projevit účast, ale také ublížit, zranit. Slovo nelze vzít zpět. Slovem vyjadřujeme obsah, emoce, prožitky i vztah k někomu, něčemu. Slovem můžeme jevy sdružovat či odlišovat. Slovem můžeme vymezovat, co je normální a „nenormální“, přičemž je velmi problematické tyto jevy odlišit (Hogenová, 2001; Syříštová, 1972). Každá kultura, historická epocha má své normy, např. v legislativě, kultuře bydlení, v oblékání, v chování, v životním stylu, ve vztahu k osobám „jiným“. Setkáváme se pak s termíny: handicapovaní; retardovaní; zdravotně postižení; s xyz postižením; skupiny (jednotlivci) se specifickými potřebami; marginální skupiny; minoritní – menšinové skupiny; jiní, divní, zvláštní. Jsou na některém z okrajů, ať už levém, či pravém, Gaussovy křivky statistické normality náhodných jevů. Máme tendence k normování všeho, tedy i schopností, zdraví, jehož pojetí je vágní. Položme si otázku, na niž mohou navazovat další podobné otázky: je zpěvák Andrea Bocelli postižený, normální či vynikající? Jak je to z tohoto pohledu s objevem britské pěvecké superstar Susan Boyle? Normování vede k hodnocení v krajních polohách černobílého posuzování. Ale společenské jevy i variabilita jedinců mají většinou kontinuum. Jev nezapadá do někým stanovené normy, tudíž nepatří do většiny. Ve statistickém slova smyslu jsou osoby „s jinakostí“ nazývány skupinou minoritní, menšinou (to mohou být i osoby nakupující speciálně oblečení v nadměrné velikosti; všichni ze školy, kdo chodí do sportovního kroužku a reprezentují školu; všichni zrzaví na škole v ČR – ne v Irsku). V sociologickém slova smyslu jsou to

příslušníci skupiny, jejíž členové jsou v nějaké nevýhodě oproti většině, mají pocit určité skupinové solidarity, případně se stávají zdrojem předsudků či diskriminace (Giddens, 1999, s. 229 in: Hrouda, 2004).

MENŠINA – (více Hejdánek, L., 2001 v příloze Lidových novin) dává většině záminku k popuzování. Nastavuje zrcadlo, že i příslušník většiny se může lehce stát příslušníkem menšiny. Zdrojem k pojetí (vyčlenění) menšiny je:

- co si myslí většina,
- vlastní pocit, zda se považují za příslušníka menšiny,
- jestli sama skupina (menšina) se vyčleňuje jako celek vůči většině.

Tendence *většiny* je chápat svá práva proto, že je jich víc, tudíž jsou „lepší“, mohou ovlivňovat, rozhodovat, menšinu laskavě přizvat nebo přezírat.

Tendence *menšiny* je:

- a) ztotožnění se s vyčleněním jako slabá, potřebující zohlednění, vynucuje si legislativu, pozitivní diskriminaci, vytváří se oboustranné vnímání modální osobnosti.

☞ Modální osobnost: *vyabstrahované pojetí osobnosti na základě „haló efektu“.* Z jednotlivých jevů přisouzení typického chování. Tak vzniká pojetí modální osobnosti představitelů národností, profesí, zájmových skupin. Např. modální osobnost chladného Angličana, vychytralého Čecha, fotbalisty, boxera. Vnímání modální osobnosti ovlivňuje chování většiny: *potkám osobu s postižením, tudíž je to zvláštní biologický druh a musí být objektem péče z naší vůle. Potkám vozíčkáře – nemůže chodit, tudíž sportovat, chodit do práce. Potkám Roma, držím si v kapse peněženku. Potkám neslyšícího, začnu křičet.*

- b) neztotožní se, cítí se silná, aktivní, konkurenceschopná při zohlednění podmínek, podílí se na tvorbě hodnot společně s většinou. Je zde oboustranný respekt k odlišnosti (lidé nemohou být stejní), který ústí v NE-preferenci a NE-diskriminaci. Vytváří se oboustranné chápání a respektování pojetí nezávislého života, oboustranné vyžadování práv a plnění povinností.

S terminologickým zakotvením při titulování populace „jiné“ (minoritní) se potýká nejen vnímání obsahu, ale i překladů, většinou z anglického originálu, což pro slovanský jazyk není vždy jednoduché. Některé termíny jsou až nepřeložitelné. V ČR se užívají často zástupně, a tudíž nepřesně, jako například následující:

- minoritní populace,
- výjimečné, zvláštní, specifické, mimořádné děti (exceptional, challenged, extraordinary children),
- jedinci s postižením, se zdravotním postižením (individuals with disability),
- hendikepovaní jedinci (handicapped individuals),
- jedinci s poruchou (impaired individuals),
- jedinci s limity v pohybové, percepční atd. oblasti (individuals with limits in mobility, perception etc.),
- jedinci se specifickými potřebami (individuals with special needs).

MKF (Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví), český ekvivalent ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health – 2001), vymezuje základní terminologii ve vazbě na typické obsahy (diagnózy) a funkční schopnosti. Státy EU přijaly tuto klasifikaci jako základ pro politiku rehabilitace a následné inkluze (začlenění do společnosti). Plné znění Mezinárodní klasifikace ICF bylo přeloženo do češtiny a toto plné znění bylo vydáno v nakladatelství Grada Publishing již v roce 2008 (Švestková & Hoskovcová, 2010). Evropská Charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby formuluje stěžejní termíny v češtině následovně:

1. *Porucha, vada* (impairment) je jakákoliv ztráta nebo abnormalita psychické, fyziologické nebo anatomické struktury nebo funkce.
2. *Postižení* (disability) je jakékoliv omezení nebo nedostatek schopností (jako důsledek poruchy) jednat či vykonat činnost způsobem nebo v rozsahu považovaném pro člověka za normální.
3. *Handicap* (handicap) je nevýhoda, znevýhodnění určitého jedince vyplývající z jeho poruchy či postižení, které pak omezuje nebo zabraňuje splnění určité normální role, která se od tohoto jedince očekává (v souvislosti s věkem, pohlavím, sociálními a kulturními hledisky).

(viz Charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby, 1996)

Termíny související s jinakostí osob prošly historickým vývojem. Nynější Jedličkův ústav, založen prof. Jedličkou v r. 1913, tehdy počín vysoce progresivní, běžně užíval termín „mrzák“. Invalida, termín z doby napoleonských válek (voják neschopný vojenské služby), handicap (hand – ruka, cap – čepice) jako asociace se žebrákem a žebráním (Švestková & Hoskovcová, 2010). Také slovo defekt nebo dřívější studijní obor „defektologie“ má dnes spíše pejorativní význam. Nelze užívat slova, která v minulém školském systému (cca do roku 1990) měla i oficiálně akceptovaný obsah: „vzdělavatelný“ nebo „pouze vychovatelný“ (anglická terminologie má jen jeden výraz „education“). Současně se uznává, že každý je vzdělavatelný, byť v rámci svých limitů. Naučit se samostatně chůzi nebo osobní sebeobsluže je také součástí vzdělávání. Potvrzuje se tak i myšlenka Komenského (Kováříček, 1984):

☞ „Není zrcadla tak zdrásaného, aby se vypulírovat nedalo, proto raději začneme stokrát znovu, než se jednou vzdát“.

V současnosti jsme v zasetí vizualizace informačních technologií, mizí hodnota obsahu, hodnota slova vyvolávajícího individuální fantazii, individuální prožitok (Hejdánek, 2001). Slovo vyjadřuje i postoj k jevu, osobě, sociální vztah. Slova jsou obsahem odborné terminologie medicínské (deformita, spasmus, paraplegik), a jsou slova společensky vhodná (uživatel vozíku, osoba s.../nejdříve osoba, pak přívlástek/, nepohyblivost či ztráta mobility, osoba jinak zrakově disponovaná). Pouze v kontextu se známými osobami, s nimiž máme dobrý, až intimní vztah, v podstatě jsme začleněni do dané skupiny a členové této skupiny sami dané termíny užívají, je možné užít i terminologii hovorovou (zrakáček, amputař, vozíčkář, vrhací koza). Naprosto neakceptovatelné jsou termíny, které sice mohly mít historicky medicínské užití, v současné době jsou chápány jako vulgární (debil, imbecil, mrzák, socka, posuňková řeč) nebo zastaralé (kolečkové křeslo místo vozík, hluchoněmý místo neslyšící).

Při uvědomění si prezentace sociálního vztahu výběrem slova a se snahou zmírňovat potenciální odmítavé, vulgarizující vnímání některých slov nemělo by docházet k vytváření jazyka PTYDEPE a komplikování jednoduchého, nemělo by docházet k matení obsahů, k metakomunikaci.

☞ Jednoduchost užití pojmů je zásadní: *než vyslovíme spisovné „uživatel vozíku“, už je zde přijatelné „vozíčkář“.* *Mnoho příslušníků romské etnické minority se přihlásí k příslušnosti „cikán“.* *Učitel těžko sdělí rodičům, že dítě „na to nemá a opíše: je pomalejší, kdyby se víc snažil“, apod. V podniku se nekritizuje „chaos, špatná organizace“, ale příliš intenzivní vývojový dynamismus.*

1.2 Každý jsme jiný. Ale proč?

Každý jsme jiný, neopakovatelný. Naše jedinečnost vyjadřuje vztah

- a) obecného: vše, co je dáno bio-sociální entitě, tj. člověk a jeho tendence ke vzpřímené chůzi, tendence verbálně komunikovat, učit se;
- b) zvláštního: vše, co vymezuje určitou typickou skupinu např. z hlediska věku, profesní orientace, zájmové skupiny;
- c) jedinečného: vše, co se vyvíjí na základě vlastních intervencí vnitřních a vnějších.

Na vývoji naší jinakosti se podílí jak genotyp, tak fenotyp (viz anatomie, fyziologie, speciální pedagogika). Původ (etiologie) jedinečnosti či „jinakosti“ je:

- a) vnitřní (genetický – informace zakódovaná přímo v genech; vrozený – informace získaná v průběhu prenatalního vývoje);
- b) vnější (získaný), přičemž záleží na vnějším faktoru – spouštěči, jako je úraz fyzický, vnitřní onemocnění, krize psychická, deprivace či neúměrná stimulace, živelné či sociální katastrofy, ale i věk a míra sociální či ekonomické podpory.

Podle toho lze rozlišit typy biodromální cesty (celoživotního vývoje):

- lineární;
- akcelerovaný;
- retardovaný (zpomalený);
- přerušovaný;
- nevyrovnaný.

(více speciální pedagogika)

„Jinakost“ může být na bázi odlišnosti věkové (podpora či týrání předškoláků, seniorů); genderové (ekonomická nerovnost žen v profesích, diskriminace mužů v péči o dítě po rozvodu); etnické, rasové, nacionální, multikulturní; zdravotní či sociální apod.

☛ **Leváci slavili svátek.** (ČTK – kráceno) *Zhruba každý sedmý člověk slavil v pátek svátek – je totiž levák a včera (13. 8.) byl mezinárodní den leváků. Starší generace ještě zažily ve škole přecvičování na praváky... Leváci jsou v pravorukém světě vystaveni většímu riziku poranění. Povzbuzením může být jedna americká studie, podle níž jsou kreativnější a mají větší slovní zásobu. (...) Den leváků se slaví od roku 1976, vyhlašuje ho Mezinárodní asociace leváků. Klade si za cíl zvýšit povědomí o problematice levorukosti a o těžkostech, se kterými se leváci potýkají v běžném životě v pravorukém prostředí (více viz Příloha PRÁVO, 14. 8. 2010).*

Přístup k „jinakosti“ a postoje k tomuto fenoménu se mění v historickém kontextu.

Středověké pojetí osoby s postižením bylo chápáno jako:

- a) trest boží za to, co vykonal hříšného (on či někdo z jeho okolí v minulých životech, v minulosti současného života), ať za to trpí;
- b) výzva, že to zvládne, je vynikající (vyvolený), tedy opět ať trpí (Levická, 2003).

Tak se v historii střídaly etapy odmítání, oslavování, etapy exkluze (odstraňování, vylučování, vedoucí až ke genocidě), etapy tolerování, etapy začleňování. Základem jsou individuální a společenské postoje, ale i postoje k sobě samému. Jinakost není třeba skrývat, ale přiznat ji (připomeňme si postoj ke 4% skupině osob s homosexuální orientací, která v mnoha zemích není dořešena dodnes). Přiznání „jinakosti“ je oficiálně uznáno mezinárodními identifikačními značkami pro uživatele vozíku, bílá hůl a „očíčko“ pro nevidomé, přeškrtnuté „ouško“ pro osoby neslyšící, tudíž je vyžadován respekt v dopravě, na parkovištích, specifický zvuk na přechodech světelných křižovatek, odlišení vodících lišt v dlažbě apod. Ale také se používá žlutý trojúhelník na zadním skle automobilu – pozor, dítě na palubě. V obecném kontextu jsme schopni jinakost tolerovat či respektovat.

☛ **Zdeněk Matějček uvádí myšlenku Josefa Čapka:** „Kulhavý poutník, jakkoliv jde životem o něco hůř a pomaleji než jiní, právě díky své vrozené vadě pociťuje věci života a světa hlouběji a silněji.“ *A prof. Matějček o tom věděl své (Matějček, 2005).*

Už v rodinném kontextu je jinakost minimálně věková či generační a považujeme za přirozené, že při významné rodinné slavnosti zohledníme při obědě prababičku nebo respektujeme režim malého dítěte (zvolím jiné jídlo, respektuji čas). V dané situaci jsou „jiní“ než většina a úpravu podmínek bereme jako

samozřejmost. Proč tedy nepovažovat za samozřejmost i adaptaci podmínek v jiných případech „jinakosti“? Jsem si vědom, že hůře vidím za šera, zvolím jinou dobu pro jízdu autem. Vím, že jsem veterán, tudíž se více a intenzivněji před „veteraniádou“ rozcvičím a vím, že nemusím být všude první a nejrychlejší jako v mládí. Neslyšící děti na výletě, na svahu si mohou označit reflexní vestičkou „s ouškem“.

Vnímání jinakosti není cejch nebo nálepka. Je to demonstrace vědomí si svých limitů, ale i svých schopností a kompetencí.

Má několik možných aspektů:

- Filozofický: co kdo považuje za běžné, za normální, za jiné, a to vzhledem k dané kultuře, určité mikroskupině, v určitém historickém kontextu.
- Psycho-sociální, který formulujeme v rovinách jako:
 - BEZ (jev neexistuje nebo já o něm nevím),
 - MIMO (jev existuje, ale netýká se mne, vytěsňuji ho),
 - VEDLE (jako nevěřící Tomáš se divím, že něco takového existuje, nevádí mi to),
 - MEZI (jako zvědavce jsem divákem, který projevil zájem),
 - SPOLU (jako aktér dění, obvykle už jsem zachycen pro vlastní aktivní spolupráci).
- Bio-sociální: každý jedinec je biologické podstaty, tedy i se somatickými pozitivy či limity, nalézá se v různém sociálním kontextu většiny, menšiny, individuálního začlenění.

Nepochopení „jinakosti“ dokládají některé mýty, které samozřejmě nejsou pravdivé. Je na ně usuzováno z ojedinělých, náhodných případů nebo z nedostatečných podmínek pro začlenění. Naštěstí tyto mýty se postupně eliminují právě výsledky některých osobností, jejichž příklady ovlivňují jak veřejné mínění, tak aktivitu dalších osob:

- Jsou to ti na vozíku.
- Nemohou jednat sami za sebe.
- Jsou většinou hloupí, nemohoucí, divní.
- Nemohou se přepravovat, cestovat.
- Nemohou se starat sami o sebe.
- Nemohou být zaměstnání.
- Nemají rádi společnost.
- Preferují společnost postižených.
- Nemohou mít rodinu.
- Nemohou se dorozumět s ostatními.
- Všechny pohybové aktivity musejí být přizpůsobené.
- Nemohou závodně sportovat, neboť sport je pro ně nebezpečný.
- Vhodná je jen rehabilitace nebo fyzioterapie.

Nepochopení „jinakosti“ můžeme demonstrovat na několika příkladech.

Gubernátor daroval nevidomému televizor. Nevhodný výběr daru přivedl do velmi trapné situace gubernátora Sverdlovské oblasti Alexandra Mišarina. Slepému paralympionikovi, sjezdaři Alexandru Fjedorukovovi totiž za jeho úspěchy na ZOH ve Vancouveru daroval nový televizor. „Alexandra dárek překvapil, ale vzal to v klidu,“ citoval server *Life.ru*. „Saša by měl podle tohoto principu darovat gubernátorovi hřeben,“ uvedl svaz s odkazem na Mišarinovu lysou hlavu. „K lidem je třeba přistupovat individuálně a nerozdávat to, co zrovna přijde pod ruku,“ citoval svaz. Gubernátorova kancelář uvedla, že se Mišarin nevidomému sportovci omluvil (více viz příloha PRÁVO, 20. 11. 2010).

I bezrucí pasažéři mají právo letět. Brusel. Francouzská letecká společnost přiměla bezrukou pasažérku opustit palubu letadla, protože nebyla s to zapnout si bezpečnostní pás. Zákazník finských aerolinek musel doložit, že obrna není nakažlivá a neohrozí posádku. Tyto případy by na evropských letištích měly být už

nemyslitelné. Aerolinky v Evropské unii budou mít zakázáno odmítnout postižené či přestálé cestující. Tito lidé by se měli těšit bezplatné asistenci na letištích a palubách. Tento návrh opatření na ochranu cestujících je nyní přijat Evropskou komisí. Milan Syruček (od zpravodaje čtk) (více viz *příloha PRÁVO*, 20. 11. 2010).

Smutný příběh s dobrým koncem. (*Kráceno.*) Na slavnostní předání Ceny Olgy Havlové byli pozváni i zdravotně postižení z několika ústavů sociální péče. Vedle mne postavila sestra z ÚSP mládence na kočárku, který se zjevně těšil, že uvidí něco mimořádného a také i pana prezidenta. Neviděl nic... televizní štáb přímo před něj postavil kameru, aniž by upozornil, či dokonce pomohl mládence přemístit. (...) Po ukončení ceremoniálu sestra zajistila osobní představení a vyfotografování (více viz *Abilympijský zpravodaj*, 2009, 3).

Jak to vidím já (Ing. Jan Skopec, předseda Sdružení zdravotně postižených v ČR). „Zažívám velice nepříjemné pocity, když se setkávám s nevraživostí a nedůvěrou mezi některými organizacemi nebo přímo mezi postiženými jednotlivých vad, s nerespektováním a bezdůvodným snižováním odbornosti určitých skupin a s dalšími negativními jevy, které ničemu pozitivnímu nepřispívají, spíše zhoršují již tak poškozené zdraví jejich obětí. Udivuje mě, čeho všeho jsou schopni někteří z nás postižených za cenu určitého „zviditelnění“ na úkor široké členské základny.“ Skopec, J. (1996, 1)

Při předávání medailí na paralympiádě významný představitel paralympijského výboru předával při paralympiádě medaili a současně kytici sportovci s nadloketní amputací pravé ruky, čehož si evidentně nevšiml a zůstal konsternovaně stát a evidentně si nevěděl rady, než mu hosteska pošeptala „potřeste přece levou rukou.“ (Z osobního vyprávění daného sportovce.)

1.3 Osobnosti

Osobnosti „s jinakostí“ se někdy pohybují na hraně mezi genialitou a patologií. Paralelu mezi speciálními vlohami, slabomyšlností či genialitou postihl ve stejnojmenné kapitole Sargent už v roce 1947 (Sargent, 1947).

Co nám řeknou osobnosti typu „modrý abbé“ – Josef Dobrovský? Básník lord George Gordon Byron? Nebo Dostojevskij? Smetana, Beethoven, Van Gogh, president Roosevelt a jiní? Máme povědomí o „jinakosti“ některých následujících osobností? Matěj KOPECKÝ, Jan ŽIŽKA, Stanislav VYDRA, Ing. FERFECKÝ, Ladislav STROUPEŽNICKÝ, MUDr. Vladimír SMETANA, Josef SUDEK, Alexander KÖNIGSMARK, Jaroslav JEŽEK, Alessandro BOCELLI, Otakar ŠEVČÍK, Itzhak PERLMAN, Josef LADA. Souvisí jejich činnost s pohybem, s motorikou či mobilitou?

Osobnosti „s jinakostí“ žijí jak ve vrcholovém sportu, tak v dalších oblastech spojených s mobilitou. Některé jsou mediálně velmi známé, některé dosáhly velkých výsledků, ale nalezneme o nich jen „zastřené poznámky“.

Lance Armstrong, cyklista, který překonal rakovinu a vrátil se na vítězné pozice prestižního cyklistického závodu Tour de France. Dvě knihy vyprávějí o skutečném životě, o utrpení, lásce i naději a vůli vítězit, překonat nemoc. Ale i o pokoře a úctě k životu, o uznání pomoci mnoha osob, a to jak při překonávání nemoci, tak při dosahování vítězství. Obě knihy (Lance Armstrong a Sally Jenkinsová: *Návrat do života* [Triton, 2002], Každá vteřina se počítá [Triton, 2004]) mohou být mnohým inspirací, včetně těm, kteří zatím nevědí, jak na to.

(více viz Potměšil, J., 2006 – *Příběh člověka. Vozíčkář*, 17)

Novozélandský horolezec Mark Inglis (47 let v roce 2006) přišel o své nohy při výstupu na novozélandskou nejvyšší horu Mount Cook v roce 1982 (podkolenní amputace po těžkých omrzlinách). Pokračuje v lezení, je lyžařským vůdcem a získal zlatou medaili v Sydney na Paralympiádě. Stal se prvním sportovcem s amputovanými nohama, který dosáhl vrcholu Everestu (více viz www.lezec.cz, 16. 5. 2006).

Lanzinger i s protézou vyhrál fotbalovou show. **Rakouský lyžař Matthias Lanzinger**, jenž v březnu po hororovém pádu v superobřím slalomu v norském Kvitfjellu přišel o nohu pod kolenem, je na sport šikovný. V show německé televize ZDF při střelbě na zeď znázorňující fotbalovou branku porazil bývalého reprezentanta Dietera Hoenesse. Lanzinger „skóroval“ levou nohou, na níž má protézu. „Je to pro mne lehčí. Naopak bych měl problémy se stojnou nohou,“ vysvětlil (dohledej na www.idnes.cz).

Bývalý automobilový závodník Zanardi jezdí na třech kolech a chce být zase nejlepší. Nikdy se nevzdal. Tímto heslem se celý sportovní život řídí Alessandro Zanardi. Muž nezdolné vůle byl svého času nadějí formule 1, zažil slávu v americkém šampionátu CART a po těžké havárii se musel vypořádat s nadkolenní amputací dolních končetin. Přesto se dokázal za volant vrátit a zase vyhrávat. Dvacet měsíců po havárii byl zase v Lausitzu a z boxů vyjel s monopostem, v němž plyn ovládal tlačítkem palce levé ruky, spojku pravou rukou a na brzdu tlačil protézou. Nejrychlejší kolo zajel průměrnou rychlostí 313 km/h, a kdyby se jeho výkon započítával do kvalifikace, postoupil by do závodu z pátého místa. Před třemi roky se Zanardi objevil na slavném newyorském maratónu. Absolvoval ho s vozíčkem na ruční pohon a to ho utvrdilo v tom, že se má vydat novým směrem. Od té doby absolvoval na třech kolech další městské maratóny, a i když nedojížděl vždy mezi nejlepšími, našel na trati dlouhé 42 195 metrů své místo. Začal o to víc trénovat a umínil si, že bude startovat na paralympiádě v roce 2012.

Milan Novotný, Sport.cz

Zbyněk Švehla, na druhý pokus si splnil havajský sen. Dosáhl na titul *Ironman* (3,9 km plavání, 180 km handbike, 42,2 formulka).

(více ve *Vozíčkář* 2003, XII, 6)

Tomáš Kvoch, sledge hokejista, který se zapsal několika rekordy do Guinnessovy knihy rekordů. Nejznámější je výstup na Sněžku (kombinace vozík a po rukou) a v pěti dnech výstup na 5 nejvyšších hor v ČR (Praděd, Lysá hora, Boubín, Klínovec a opět Sněžka).

(více ve *Vozíčkář* 2005, XIV, 5)

Nevidomý horolezec **Jan Říha** jako druhý nevidomý v historii zdolal obávanou, kilometr vysokou stěnu El Capitan v Yosemiteckém národním parku v Kalifornii. Výstup uskutečnil v polovině srpna 2007 s dalšími dvěma lezci (více na www.idnes.cz, 6. 9. 2007).

Přes příklady nezměrné vůle, houževnatosti a excelentních výkonů sportovních či v profesi je třeba vnímat, že vše je o lidech a nic není jen ideální. Nalezneme i opačné případy, které v časopise *Vozka* najdeme v rubrice „**ČERNÁ KRONIKA**“. Např.: *Vozíčkář* obžalován z pokusu vraždy lékařů; *vozíčkář* týral nevlastní dcery (dohledej ve *Vozka*, IX, 1).

Údajně **poloslepu ženu**, která pobírala dávky, chytili u hracích automatů (více na www.seznam.cz, 17. 9. 2010).

Americkým policistům utekl **jednonohý zločinec**. Podivný příběh začal při rutinní silniční kontrole v úterý 14. září, kdy policisté přiměli zpomalit auto, které řídil muž tmavé pleti, kterého policisté později identifikovali jako George Bushe. Zastavovaný muž však ujel a následně projížděl velmi nebezpečnou jízdou skrz obytnou oblast. Nakonec se svým autem narazil do sloupu vysokého napětí. Podle svědků

policisté automobil pronásledovali a řidič ve stresu málem srazil skupinu dětí čekajících na školní autobus. Na poslední chvíli strhl řízení a narazil do sloupu. Po nehodě, která přerušila přívod elektrického proudu do přilehlých domů, se Bush údajně z automobilu odplazil a urychleně „odběhl“ do lesnaté oblasti. Policisté, kteří byli na místě nehody během několika momentů, ho nedostihli včas a muž se jim v lese úspěšně ztratil (více na www.seznam.cz, 17. 9. 2010).

Po manévru beznohého řidiče dva mrtví. Dvě oběti si vyžádala v pátek ráno 28. 11. 2008 komplikovaná nehoda na silnici I/35 u Svitav směrem od Litomyšle na Moravskou Třebovou. Řidič nebezpečným manévrem při riskantním předjíždění vjel do protisměru, čímž přinutil protijedoucí auto k nečekanému vybočení, přímo pod kola kamionu (více viz příloha PRÁVO, 29. 11. 2008).

Byl zjištěn **vycvičený terorista** se zrakovým postižením (Levická, 2003).

Německý paralympik Oelsner vrátí po dopingu zlaté medaile. (red. – Salt Lake City) Německý tělesně postižený sportovec Thomas Oelsner (běh na lyžích a biatlon) byl po dopingové kontrole označen za dopingově „pozitivního“. Německá výprava považuje celý případ za „pochybný“. Na zimních paralympijských hrách je to první případ, na letní paralympiádě v Sydney to bylo 11 dopingových případů (více na www.i-dnes.cz, 14. 3. 2002).

1.4 Co by, kdyby...

Vraťme se k již dříve zmíněné myšlence Hejdánka (2001). Menšina neboli skupina s jinakostí je vedle nás, nejsme jejími členy, netýká se nás to. Ovšem dává nám, příslušníkům většiny, záminku k popuzování. Nastavuje zrcadlo, že i příslušník většiny se může lehce stát příslušníkem menšiny. Stačí jedno malé klíště... Stačí hrnek s horkou kávou na okraji stolu... Stačí pár sekund nepozornosti vlastní nebo někoho jiného... Stačí zkratkovité hrdinství po maturitě, při silvestrovském veselí... Stačí špatně připevněný žebřík a fouknutí větru... Stačí nečekaná infekční choroba, kdykoliv...

Nežijeme ve skleníku, ale v reálném životě. Oblast pohybových aktivit je oblastí, v níž nás nečekané události mohou překvapit velmi často. Denní nástrahy i sport v nás nesmějí vyvolávat fobii, ale chování odvážné (*odvážnému štěstí přeje*), leč bezpečné (*štěstí přeje připraveným*). Prvotní je prevence, to jest vybavenost fyzickou zdatností, dovednostmi, znalostmi o bezpečném chování, kontrola tohoto chování jak rodiči – vychovateli, tak vlastní odpovědností sama za sebe. Přesto, stát se může cokoliv.

Zamysleme se nad tím, co by se stalo, kdyby... Podobné zamýšlení bývá každoročně nabídnuto studentům oboru „aplikovaná tělesná výchova“ či „aplikované pohybové aktivity“ a promýšlejí ho do písemné podoby (úvahu nemusejí podepsat, nemusejí prezentovat svůj názor veřejně, ale většinou tak dobrovolně činí). Mnozí jsou zaraženi, že taková otázka je nikdy nenapadla, vždyť jinakost je někde vedle, mimo, mne se to přece netýká. Mnozí se okamžitě racionálně orientují na technické problémy, především schody... Za léta diskusí k tomuto tématu se stále častěji objevují úvahy psychosociálního charakteru. Za současného stavu technologií a poznatků lze technické problémy řešit lépe než dříve. Problémem se stávají otázky: co já – jak bych situaci zvládnul? Co s mým životem, mými plány, vzděláním, koníčky? Co moje rodina, jak dopadnou partnerské vztahy, co kamarádi? Jak mne zpětně přijme škola, okolí? I když se nemusejí vyjevit veřejně, někteří studenti pak přiznají své osobní zkušenosti s nečekanou jinakostí rodičů, dětí v okolí, soužití se spolužákem, ale i své zkušenosti jako studenta ATV s postižením. V trenérských studiích se jeden frekventant spontánně ujal slova a sdělil: „Konečně teď v tomto tématu a poprvé na veřejnosti sděluji, že sám mám postižené dítě. Až do teď jsem se styděl, že se to ke špičkovému a mediálně známému trenéru nehodí. Teď ze mne tíha spadla, patří to k životu a teď vím, že to nemusím schovávat a že právě moje oblast, sport, by nám všem mohl pomoci.“

1A PRO ZAPAMATOVÁNÍ

1. Slovo je významný prostředek denního bytí. Slovem vyjadřujeme obsah, emoce, prožitky i vztah sympatií–antipatií k někomu, něčemu. Slovo symbolizuje pojmenování a vnímání minoritních skupin či jednotlivců „s jinakostí“. Volbou slova podtrhujeme i sociální pozici vlastní i dané osoby.
2. Je třeba naučit se užívat adekvátní slova pro adekvátní situaci. Vždy jednoduchým, nezraňujícím, ale také ne chladným způsobem.
3. „Jinakost“ (minorita) má četné varianty: věkové, genderové, etnické, multikulturní, zdravotní či sociální. Vyčlenění či začlenění závisí na oboustranném vnímání jinakosti bez protěžování či diskriminace. Základem je vytvoření postojů k jinakosti.
4. Jinakost souvisí s genotypem, fenotypem i etiologií fenoménu „jinakosti“.
5. Mezi osobnostmi se zdravotním postižením, které se upnuly na sport či rekreační pohybové aktivity, převažuje plejáda „bojovníků“ za dosažení hodnotných výkonů. Vše je o lidech a nelze tyto výsledky silných osobností přenášet na každého jedince.
6. Každý a v každém věku by se měl naučit odvážnému a bezpečnému chování včetně prevence rizik v určitých situacích, pokoře k životu jako nejvyšší hodnotě.

1B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

1. Hledej ve zdrojích další slova vyjadřující „jinakost“ a oblast užití. Pokus se je srovnat se zvoleným cizím jazykem.
2. Hledej ve zdrojích další osobnosti různých profesí, umění, sportu. Pokus se nalézt konkrétní osoby v okolí, pokus se s nimi setkat.
3. Zamysli se nad tím, co by, kdyby...

Zdroje ke kapitole 1 a literatura k dalšímu studiu

- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Hogenová, A. (2001). K filozofii zdravého pohybu. In: H. Válková & Z. Hanelová (Eds.), *Pohyb a zdraví*. (pp. 195–198). Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hrouda, T. (2004). Fenomén sportu v životní dráze člověka s tělesným postižením. *Disertační práce*. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Kováříček, V. (1984). Cesty učitelského vzdělávání. *Acta Universitatis Palackiana Olomucensis, fac. paedagogica, monographica VI*. Praha: Stát. ped. nakl.
- Levická, J. (2003). Chápání osoby s postižením v historickém kontextu. Nepublikované sdělení. In: *Zdravotně postižení – programy pro 21. století*. Konference v Hradci Králové, 10.–12. 10. 2003.
- Matejček, Z. (2005). *Psychologické eseje (z konce kariéry)*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- Potměšil, J. (2006). Příběh člověka. *Vozíčkář*, 17.
- Sargent, S. (1947). *Základy psychologie*. Praha: Život a práce.
- Skopec, J. (1996). Jak to vidím já. *Abilympijský zpravodaj*. 4(10), 1.
- Syřišřtová, E., et al. (1972). *Normalita osobnosti*. Praha: Avicenum. Státní zdravotnické nakladatelství.
- Šeiner, I. (1987). *Inovace srdečního svalů aneb šaškův oddechový čas*. Ostrava: Profil.
- Švestková, O., & Hoskocová, S. (2010). *Nové přístupy k náhledu na občana se zdravotním postižením a mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví*. E-psychologie [online], 4 (4) [22. 2. 2011]. http://e-psycholog.eu/pdf/svestkova_etal.pdf.

Časopisy:

Abilympijský zpravodaj

Lidové noviny – páteční přílohy

Právo – sobotní přílohy

Vozíčkář

Vozka

2 Jak APA přišly do České republiky

TÉMATA:

- 2.1 Historický exkurs
- 2.2 Dokumenty ovlivňující APA v ČR
- 2.3 Zdroje informací

PRO ZAPAMATOVÁNÍ

NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

Zdroje ke kapitole 2 a literatura k dalšímu studiu

2.1 Historický exkurs

Termín „Adapted Physical Education“ (Aplikovaná tělesná výchova), později „Adapted Physical Activity“ (Aplikované pohybové aktivity) pronikal z USA do Evropy od 70. let dvacátého století, do České republiky od počátku 90. let. Jeho podstata – umožnit pohyb, byť modifikovaný, a následně zapojení do pohybových činností – však není výkřikem moderní společnosti, ale formovala se v podstatě od doby J. A. Komenského. V současném pojetí je průsečíkem pedagogiky, resp. speciální pedagogiky, rozvíjené od dob osvícenců a kinantropologie, procházející vývojem od „tělocviků“ v 19. století přes tělesnou výchovu a sport až po sportovní vědy v současnosti. Je tedy patrné dlouhodobé konstituování až do současné podoby a díky předchozím historickým poznatkům dosažení současné úrovně. Měli bychom si vážít předchůdců, u nichž můžeme vystopovat myšlenku propojení pohybu a osobnostního rozvoje se zárodky propagace vzdělávání pohybem i k pohybu u osob s postižením. Jako správní dědicové učení J. A. Komenského podtrhneme v jeho díle myšlenku, na něž v APA můžeme navázat (poněkud je parafrázujeme v současné češtině):

- každý je vzdělavatelny, byť i v rámci svých limitů (srovnej dřívější termíny vzdělavatelny, vychovatelný);
- vzdělání má být přístupné všem (bez ohledu zda jsou chlapci, děvčata, chudí, bohatí, silní, slabí, chytřejší, hloupější;
- základem vzdělávání by měla být hra a výchova v rodině (Kováříček, 1984).

I když původ současného termínu pochází z USA a angličtiny, zdrojem konstituování obsahu je Evropa (Francie, Švýcarsko, potažmo rakousko-uherská monarchie). Pionýrské období je spojeno se dvěma myšlenkovými proudy osvícenců:

- a) medicínským, reprezentovaným dvěma nejvýznamnějšími jmény, a to Tissot (1785; pojetí medicínské a „ortopedické gymnastiky“) a Ling (1776–1839; pojetí léčebné gymnastiky);
- b) pedagogickým, reprezentovaným jmény Itard (1775–1839; přístup speciálněpedagogický), Séguin (1812–1880; přístup výcviku spojení percepce a motoriky), Montessori (1870–1952; přístup svobodné výchovy dítěte), Peterson (1884–1952; Jenský plán) atd.

(Kudláček, 2005; Sherrill, 1998; Válková, 2005).

Mezi významné propagátory pohybu a tělesných cvičení je třeba zařadit osobnosti z území současné České republiky, jako J. B. Riedel (1844; tvůrce prvních oficiálních osnov tělesné výchovy), J. Ev. Purkyně (1787–1869; antropolog, fyziolog – objevitel funkce buňky), K. S. Amerling (1807–1884; zakladatel výchovně vzdělávacího ústavu Budeč, propagátor tělesných cvičení ve výchově), K. Herfort (1940; zařadil do vyučování nápravný tělocvik). Význam tělesných cvičení byl chápán jako významný účelový

prostředek pro výcvik v sebeobsluze, mobilitě, pro získání potenciálu pro pracovní uplatnění, a proto byl „tělocvik“ podporován. Přesto přetrvával charitativní přístup.

Progresivním počinem v druhé polovině 19. století byl vznik speciálních zařízení vzdělávajících děti či dospělé s postižením. Zpřístupňovalo se tedy školní vzdělávání, dle tehdejší terminologie, „hluchoněmým, slepým a jinak abnormálním“, včetně „tělocviků“ (např. Amerlingův ústav, Jedličkův ústav) (dále srovnej – *speciální pedagogika*). Společenská situace po první světové válce si vynutila zvýšení počtu speciálních ústavů a škol. Kromě fyzických a psychických důsledků válečných událostí to bylo rozšíření polio (dětská obrna) a faktory sociální. V souvislosti také s konstituujícím se školstvím v samostatném Československu vznikají ústavy slepců, např. v Levoči, Kremnici; ústav mrzáčků na Chlostově; ústavy hluchoněmých, dětí defektních, vadných či úchylných; dívek padlých; apod.). (Morkes, 1999) Uváděné dobové názvy, byť v danou dobu byly z hlediska vzdělávání osob s postižením progresivní, jsou v dnešní době chápány jako vulgární, nevhodné, neakceptabilní. Všechny jevy ale musíme hodnotit vzhledem k dobovému a historickému kontextu. V daných zařízeních se pod vedením lékařského personálu nebo osvěcovaných pedagogů provozovala cvičení a „základové tělocviky“ (Jedličkův ústav) především pro získání dovedností a snazší uplatnění v práci.

Vznikají také první sportovní sdružení a kluby (např. šachistů, turistů), a to paralelně s konstituujícím se školstvím v samostatném Československu. Výrazně se zapsal do dějin sportu Jaroslav Říha, člen Mezinárodního výboru sportu neslyšících (Comité International des Sports des Sourde), který vznikl roku 1924.

Intenzivní pozornost vzdělávání dětí s postižením po 2. světové válce v systému speciálního vzdělávání je vyvolána reakcí na válečné události, ale také na Listinu základních lidských (občanských) práv a svobod z r. 1948. Systém je postupně ryze kategoriální, člení školy a zařízení velmi detailně (např. škola pro neslyšící, se zbytky sluchu, nedoslýchavé apod.). Jestliže se jistý faktor dostane do oficiálního vzdělávacího systému, a tím speciální školství bylo již v době mezi oběma světovými válkami, intenzivněji pak po 2. světové válce, je zapotřebí vzdělávat odborníky, kteří tento jev budou rozvíjet a realizovat. V období prvního Československa jsou nastoleny jisté základy pro vzdělávání učitelů „tělocvikářů“, ale také pro učitele ve školách „zvláštních“, a to v podobě oboru s názvem „defektologie“. (*Více v učebnicích speciální pedagogiky, případně psychopedie.*)

První záměry byly vesměs vedeny poválečnými humanitárními snahami koncentrovat finanční zdroje pro vybavení a zařízení speciálními pomůckami a zajistit profesně připravené a vzdělané učitele, vychovatele či pečovatele. Postupem času však docházelo ke stále větší separaci speciálních typů škol či ústavních zařízení, neboť jedinci se nehodili do konceptu harmonicky rozvinuté osobnosti. Při diagnostikování postižení či poruchy bylo zařazení do speciálního vzdělávání zákonnou vzdělávací normou. V danou dobu (50. léta) se v USA prosazovalo APE (Adapted Physical Education), v našich zemích se studoval obor „defektologie“. Termín přetrvával až do konce 60. let 20. století, v zemích bývalé Jugoslávie (Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko) byl nahrazen teprve před několika lety.

Je ale objektivně nutné poznamenat, že měl dobrou odbornou i pedagogickou úroveň v rámci dané doby a podmínek. Příprava k vedení tělesné výchovy byla opět poplatná době, 2 hodiny tělesné výchovy týdně, což pro profesní přípravu nemohlo být dostačující. Častými studujícími byly i řádové sestry, které pak vykonávaly svou službu v daných zařízeních. Ovšem podmínky normalizačních let změnily jejich limitované studijní i profesní možnosti. Radikální reforma studií (od roku 1976) posílila pozici kategoriálního systému speciálních škol a unifikovaný separovaný vzdělávací systém. Formulovala obor „speciální pedagogika“ a nový název vysokoškolských studií: učitelství pro školy pro mládež vyžadující zvláštní péči (UŠMVZP), resp. vychovatelství pro mládež vyžadující zvláštní péči (VMVZP). Studijní obory bylo možné studovat pouze na PdF UK v Praze, PdF UP v Olomouci a PdF v Trnavě. V danou dobu (70. léta) se v Evropě, především ve Skandinávských zemích, již realizovala profesní příprava specialistů pro oblast TV a PA osob s postižením, zdůrazňována byla komplexnost pojetí složek v rámci termínu „sport“ (od rekreačního se zdůrazňováním integrace až po soutěžní sport špičkový). Prosazoval se i termín „Adapted Physical Activity“ (Velká Británie).

Příprava pro vyučování TV či vedení volnočasových aktivit v oborech UŠMVZP/VMVZP byla organizována jako povinná součást studií ve výši 2 hod. týdně. Příprava byla do jisté míry strukturovaná s podchycením teorie i osobních dovedností a didaktické praxe. U oborů vychovatelství byla v závěru 80. let možnost volby tzv. rozšířené výchovy (hudební, výtvarné, pracovní, tělesné). V případě kurikula (tehdy osnov) rozšiřujícího výchovu tělesnou můžeme mluvit o předstupni budoucího oboru APA (Válková, 2003). Terminologicky byl užíván stále jediný termín – tělesná výchova (TV) s upřesněním pro: typ školy, ústavního zařízení, vymezenou populaci apod. Součástí osnov různých typů speciálních škol byla i příprava na soutěže, pořádaly se každoročně „celostátní sportovní hry škol...“ nebo ústavů sociální péče, ovšem bez možnosti mezinárodních kontaktů. Původní Sportovní svaz invalidů (1961) postupně změnil název na Svaz zdravotně postižených sportovců. Příprava odborníků – speciálních pedagogů – se 2 hodinami TV týdně nebo klasických „tělocvikářů“ bez znalosti specifických podmínek nemohla být dostatečná pro rozvoj dané oblasti.

Jestliže do 90. let minulého století v podstatě existovaly profese učitel TV, trenér, případně vychovatel se zaměřením na TV, rozvoj masového fenoménu „sport“ si vyžádal reakce v jiných profesních dimenzích (manažer sportu, sportovní animátor atd.) a následně i ve vzdělávacích projektech. V zemích střední Evropy (SE) i tehdejšího Československa nejrychleji zareagovaly obory sportovních služeb, managementu a marketingu. Rychle vznikaly licenční typy vzdělávání (fitcentra, centra aerobiku, pohybu a zdraví), ale následně i typy univerzitních studií. Pro oblast TV, PA a sportu osob s postižením bylo zřejmé, že klasické „čisté obory“ jako TV a sport, speciální pedagogika a specifické didaktiky se musí protnout v jinak formulovaném vzdělávacím programu (Válková, 2009).

V závěru 80. let, jako reflexe Charty na 80. léta (viz dále), se konstitovala pracovní skupina (Adri Vermeer, Gudrun Doll-Tepper, Jean Claude DePotter), která formulovala ustavení Evropské asociace pro výzkumy v aplikovaných pohybových aktivitách (European Association for Research into Adapted Physical Activity – EARAPA). Prvním významným počinem této pracovní skupiny a dalších spolupracovníků (Trevor Williams) bylo vytvoření dokumentu Evropská charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby. Dokument byl odsouhlasen Evropskou radou ministrů sportu jako doporučení pro země EU a publikován (1987). Druhým důležitým počinem pak bylo koncipování Evropských magisterských studií APA a jeho realizace od roku 1990 („European Master in APA“ – mezinárodní evropská studia na Free Catholic University v Leuven v Belgii). Tato skutečnost byla výzvou i pro FTK UP v Olomouci, zvláště pak setkání s osobnostmi APA, ať už v Leuven či v Olomouci, které vznik studií ATV v Olomouci podpořily: Gudrun Doll-Tepper, Adri Vermeer, Herman VanCoppenolle, Jean Claude De Potter. Z přijatých principů v původních zdrojích se mnohé v pojetí APA na FTK UP využívají dodnes.

2.2 Dokumenty ovlivňující APA v ČR

Legislativní rámec vymezuje podmínky existence každého jedince, dává pocit jistoty, bezpečí, svobody, ale také vymezuje práva a povinnosti všech občanů, tedy i občanů „s jinakostí“. V hierarchii zákonů, norem, vládních usnesení, vyhlášek, směrnic můžeme pracovně rozlišit tzv. „velkou legislativu“, která má dikci striktních norem, a legislativu další, přičemž není možné, aby legislativa nižší úrovně byla v rozporu s legislativou úrovně vyšší. Do tzv. „velké“ legislativy zařadíme např. *Deklaraci základních lidských práv a svobod* (1948), *Ústavu České republiky* (1993), *Vysokoškolský zákon* (1991), *Školský zákon* (2004), zákony související se sociální péčí. Je potěšitelné, že legislativa si všímá i oblasti volného času a tedy i sportu, na druhé straně však právě poslední jmenované materiály jsou obměňovány četnými dodatky a změnami tak, jak se obměňují vlády a jejich ministři (srovnej předměty „právo“, „sociální právo“).

Základní dokument, který dává prostor pro rozvoj sportu osob s postižením (tedy v kontextu APA), je Deklarace základních lidských práv a svobod a navazující dokumenty další, jako Národní plán podpory a integrace, opatření proti diskriminaci, pro rovné příležitosti, pro zpřístupňování různých sfér života (doprava, sociální služby, zaměstnání, vzdělávání, mobilita atd.), které se pod patronací Vládního výbo-

ru pro zdravotně postižené občany a Národní rady osob se zdravotním postižením obnovují a inovují (www.nrzp.cz, www.vlada.cz, www.vvzpo.cz). Proto je třeba průběžně sledovat aktuální doplňky, především víceleté Národní plán podpory a integrace občanů se zdravotním postižením na dané období (Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, 2005). I když hlavním smyslem zásadních dokumentů je zkvalitnění bazálních dimenzí života, vždy se najde pasáž týkající se volného času, pohybových aktivit a sportu.

Jedním z prvních dokumentů orientovaných ryze na oblast pohybových aktivit a sportu byla Charta na 80. léta, vydaná UNESCO, která byla v ČR omezena na tzv. „Rok invalidů – 1981“. Vymezovala doporučení v oblastech: zdravotní péče, poradenství, sociální péče, vzdělání, zaměstnání a volný čas. I když je volný čas a sport na posledním místě, má tato oblast logické oboustranné souvislosti s oblastmi ostatními: je třeba určitého zdravotního komfortu (alespoň chronický stav), je třeba určitých služeb (doprava, asistence), aby se usnadnilo zapojení do pohybových aktivit. Prostřednictvím úrovně získané zdatnosti, dovedností, sebevědomí a motivace se ovlivňuje frekvence využívání určitých služeb, zapojení do vzdělávání i do pracovního procesu. Oblast legislativy občanské a sociální se opírá o zákony o rovných příležitostech, je propojena s možnostmi participace ve spektru pohybových aktivit a sportu.

Významným dokumentem je Charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby, přijatá v EU v roce 1987 ministry sportu či relevantních záležitostí (CDDS, 1987). V tu dobu bylo Československo na jiné straně Evropy a cesta dokumentu do ČR byla spojena s okolnostmi vstupu již ČR do Rady Evropy. CDDS pořádal vzdělávací akce pro transformující se země po roce 1990 a připravující se ke členství v EU. Cílem bylo vyrovnat vstupní podmínky s ostatními zeměmi EU, což se týkalo i kapitoly „sport“ obecně, včetně sportu osob s postižením. Klíčovým seminářem, kam MŠMT ČR vyslalo své zástupce, byl seminář Sport for All (sport pro všechny) ve dnech 26.–29. října 1993 ve finském sportovním centru v Kisakallio. V sekci APA, kterou vedl tehdejší sekretář finské asociace pro sport osob s postižením Kari Koivumäki*, byla prezentována dvě základní témata: a) Základy APA; b) Evropská spolupráce v pohybových aktivitách a sportu specifických skupin. V prvním tématu byl přijat koncept čtyř oblastí, který přetrvává dodnes: tělesná výchova, pohybová rekreace, soutěžní vrcholový sport a rehabilitace. V druhém tématu Koivumäki představil zmíněnou Chartu sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby včetně dalších informací a předal texty zástupcům delegací (autorka textu byla členkou delegace). Pak následoval proces překladu dvou expertů, za oblast sportu Vladimír Dostál z MŠMT, za oblast medicínskou a fyzioterapeutickou MUDr. Martin Tichý. Konečnou verzi zpracovala Hana Válková a technicky, finančně zajistilo vydání MŠMT včetně distribuce (náměstek ministra školství Dr. František Bělohávek) v roce 1996. Mezitím se v roce 1995 (2.–4. listopadu) uskutečnil v Bratislavě další seminář CDDS. Téma Sport for people with disabilities (sport pro osoby s postižením) bylo opět vedeno panem Kari Koivumäki společně s jedním z tvůrců textu – Jean Claude DePotterem. Podtrženo bylo doporučení rozšířit daný text v národních jazycích mezi partnery odpovědnými za sport pro všechny, především pak mezi představitele komunální politiky. Toto doporučení urychlilo přenesení Charty do praxe (celý text lze nalézt na www.apa.upol.cz).

Evropská charta obsahuje četná doporučení a různí autoři dle účelu podtrhují některé z nich, jako např. úlohu orgánů veřejné správy, význam rekreace a sportu pro rozvoj sociální, osobnostní a fyziologický, orientaci na děti a mládež, význam výzkumu v APA (Ješina & Kudláček, 2011). Pro oblast vzdělávání a vznik APA jako studijního oboru na FTK UP v Olomouci považujeme za podstatné 3 teze:

- právo osob s postižením účastnit se aktivně volnočasových pohybových aktivit, včetně sportu dle jejich zájmu, schopností i limitů,
- právo být vzděláván a veden ve sportu kvalifikovanými odborníky,
- právo být vzděláván pro profesní uplatnění v oblasti sportu či v profesích ve vztahu ke sportu.

* Při příležitosti konference EUCAPA v Jyväskylä v roce 2010 došlo k opětovnému setkání H. V. a K. K. a k rekapitulaci významu získání Charty pro APA v ČR. Také k rekapitulaci, jakou cestu APA za 17 let urazila. Podpis na obálce Book of Abstracts zůstane dokumentem iniciace APA v ČR.

Druhý díl dokumentu vymezuje základní úkoly pro odstraňování bariér technických, architektonických, informačních a postojových s cílem kvalitnějších možností účastnit se TV a sportu. Prezentovány jsou mezinárodně platné symboly ICTA (International Commission for Technology and Accessibility) včetně doplňků, jako jsou vodící lišty, bílá či červeno-bílá hůl, zvukový signál na světelných přechodech, označení parkovišť.

V Chartě se užívá termín „Adapted Physical Activity“ a následné doplňující vyhlášky pak rozšiřují sféru APA nejen na osoby se „zdravotním postižením“, ale i na další osoby s potřebou specifického edukativního či sociálního zohlednění (např. etnické minority, osoby ze znevýhodněného sociálního prostředí, chronicky nemocní, senioři s jinakostí, oběti válek a živelných katastrof, ale i jedinci výjimečně nadaní). Je proto seriózní uvést, že Charta pro nadané děti (Charter for All Gifted Children Act) byla vydána organizací UNESCO až v roce 1983. Zdůrazňuje, mimo jiné, základní práva nadaných dětí, a to:

- právo na včasnou diagnostiku;
- právo na specifické edukativní přístupy;
- právo na vlastní legislativu.

Veškeré další dokumenty Rady Evropy týkající se oblastí sportu se vždy dotýkají i jedinců či skupin „s jinakostí“. Tak např. Evropský manifest o mládeži a sportu (1995) v článku 3 uvádí nutnost rovných příležitostí pro všechny včetně skupin se speciálními potřebami, vzájemný respekt a toleranci. Princip rovných příležitostí, zpřístupňování sportovních zařízení, možnost volby mezi rekreačním a soutěžním sportem pro osoby s postižením zahrnuje i Evropská charta sportu (2001). V etapě příprav ČR na vstup do EU vyšla brožura Ministerstva zahraničních věcí (1999) s názvem Vstupujeme do Evropské Unie: informační brožura pro hendikepované. Mimo proklamace shodné s ostatními dokumenty je zajímavé to, že na obálce je vyobrazena Mgr. Petra Kurková, Ph.D, několikanásobná držitelka zlatých i dalších medailí na deaflympijských mistrovstvích světa a Evropy, v roce 1999 byla prohlášena za nejlepší sluchově postiženou sportovkyni světa za rok 1999, absolventka doktorského studijního programu na FTK UP v Olomouci.

DePauw a Gavron (2005) podtrhují právo účastnit se sportu ve všech úrovních (rekreační, výkonnostní, vrcholový) a v každém věku. K tomu je třeba připravovat podmínky ve státní i lokální politice, ve vzdělávání trenérů a rozhodčích. Upozorňují také na nutnost kooperace mezi sportovními kluby a trenéry běžného sportu s kluby a trenéry sportu postižených, a to jak v tréninku, tak v adekvátních soutěžích. Pro soutěže pak je nutná připravenost rozhodčích. Další oblast, které je věnována samostatná pasáž, se týká výzkumu, především výzkumu vycházejícího z praxe a praxi podporujícího, ať už se týká kvality tréninku, technologií, připravenosti pro soutěže, nebo psycho-sociálních a legislativních problémů (DePauw & Gavron, 2005, s. 163).

Poměrně novým dokumentem je Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (OSN, 2009), kterou ČR ratifikovala s dalšími evropskými zeměmi v roce 2009. Hlavní myšlenkou (na 33 stranách v češtině) je formulovat standardní pravidla pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením, rovná práva, odstranění diskriminace. „Státy učiní opatření zajišťující, aby osoby se zdravotním postižením měly rovnoprávné příležitosti pro rekreaci a sportovní činnost.“ Úmluva má poskytnout legislativní ochranu asi 6,5 miliardám občanů s postižením na celém světě. V dokumentu se mluví o tzv. sociálním konceptu postižení: „postižení jsou ti, kterým společnost klade určité bariéry při uskutečňování jejich práv.“ Celý text je přístupný v češtině na www.nrzp.cz – část Dokumenty. Článek 30 – obsahuje kapitolu Účast na kulturním životě, rekreace, volný čas a sport (více viz Abilympijský zpravodaj 2010, 11(3) nebo OSN, 2009, 20.).

Na Úmluvu navazují Standardní pravidla pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením. Pravidlo 11, určené „rekreaci a sportu“, zde citujeme (www.nrzp.cz, 2009, 15):

- ☞ „1. Státy by měly iniciovat opatření ke zpřístupnění míst pro rekreaci a sport, hotelů, pláží, sportovních areálů, tělocvičen apod. pro osoby se zdravotním postižením. Tato opatření by měla zahrnovat pomoc pracovníkům rekreačních a sportovních programů, počítaje v to projekty na rozvoj metod zpřístupňování a zapojení a informační a školicí programy.

2. Organizace turistů, cestovní kanceláře, hotely, dobrovolné organizace a ostatní, kteří organizují rekreační činnost nebo cestovní ruch, by měly nabízet svoje služby všem a brát v úvahu specifické potřeby osob se zdravotním postižením. Tomu by mělo napomáhat i vhodné zaškolení.
3. Sportovní organizace by měly být vyzvány, aby vytvářely příležitost pro účast osob se zdravotním postižením na sportovních aktivitách. V některých případech stačí k tomu, aby se vytvořily podmínky pro jejich účast, opatření vedoucí ke zpřístupnění. V jiných případech by bylo zapotřebí zvláštních úprav nebo speciálních her. Státy by měly podporovat účast osob se zdravotním postižením na národních a mezinárodních akcích.
4. Osoby se zdravotním postižením, které se účastní sportovních aktivit, by měly mít přístup k výuce a tréninku stejné kvality jako ostatní účastníci.
5. Organizátoři sportovních akcí a rekreace by měli postup při rozvoji svých služeb pro osoby se zdravotním postižením konzultovat s jejich organizacemi.“

Situace v České republice by měla respektovat zákon č. 115 ze dne 28. února 2001, o podpoře sportu. Původní dikce zákona vymezovala obecně „podporu volnočasových aktivit osob s postižením“ a podporu „paralympijské reprezentace“. Zákon je v určitých časových etapách inovován a konkretizován. Opakovaně se zdůrazňují, kromě úkolů krajům, obcím také úkoly sportovním federacím, a to především věnovat pozornost sportu osobám se zdravotním postižením. „Metodický postup poskytování dotací vyhlášených Státní podporou sportu pro období 2011 až 2014“ pod č.j. 24 116/2010–50. Program III si v oblasti sportu zdravotně postižených všímá čtyř stěžejních oblastí, které pak jsou dopracovány až do principů konečné finanční podpory (Kocourek, 2010):

- zapojení do pravidelné činnosti, a to mládež i dospělí,
- podpora soutěží v ČR,
- podpora reprezentace para- a deaflympijské,
- podpora vzdělávání trenérů, instruktorů.

Pro úplnost je třeba vzpomenout Deklaraci OSN z roku 1971 o duševně postižených, k níž se Československo přihlásilo. V ČR byla revokována (1993) a hlavní body se uvádějí do praxe (normalizační přístup – žít v podmínkách jako občané majoritní společnosti). (Čermáková, 2001) V současnosti se tvoří intervenční pohybové programy, které jsou úspěšně využívány u této populace (skupina kolem B. Hátlové, FTVS UK Praha).

Na závěr uvádíme Chartu o etice ve sportu (www.swissolympic.ch), v níž je formulováno 7 etických principů: 1. rovné příležitosti a nediskriminace; 2. sport v souladu s životním a sociálním prostředím; 3. podpora osobní a kolektivní zodpovědnosti; 4. podpora odvahy a výkonnosti, ale ne tlak; 5. fair play v tréninku, v soutěži i v životě; 6. vyloučení násilí, vykořisťování, veškerého zneužívání; 7. odmítnutí dopinku a jiných návykových látek.

2.3 Zdroje informací

Na častou otázku, kde je možné nalézt informace k otázkám APA, dostane se nám obvykle dvou odpovědí.

1. Nikde nic není, vždyť je to oblast docela nová. Toto mohla být zčásti pravda v roce 1991, když se APA začaly koncipovat a rozvíjet. Toto rozhodně není pravda v současnosti, o čemž přesvědčí tato kapitola.
2. Všechno je na internetu. Což pravda je, ale je třeba vědět, JAK informace hledat a získat. Je zapotřebí znát reálné klíčové slovo nebo heslo dle toho, jakou informaci je zapotřebí získat, aby se neztrácel čas neproduktivním „surfováním“. Přesto může spousta informací uniknout. Při práci s informacemi z internetu se zapomíná na jejich hodnotu a pravdivost. Chybí-li datum inovace a autor, nemusí jít o informaci ověřenou, a tudíž pravdivou. Také je potřeba mít na paměti, že webové stránky vznikají i zanikají, případně se staly „mrtvými“. Dalším limitem může být, že velké množství hledaných informací je v jazyce anglickém, a tudíž je potřeba se jazyku věnovat.

Věnujme se tématu zdrojů informací systémově.

Poučení od psychologů zní: nevíš-li, zeptej se. To je první krok. Druhý krok – nenajdeš-li odpověď, přečti si. Přečíst si můžeme v časopisech, na internetových stránkách a neměli bychom zapomínat ani na knihy. Záleží na tom, zda je potřebné získat informaci základní a rychlou, nebo zda informace potřebujeme jako seriózní studijní a odborný materiál. Pak je zapotřebí vrátit se ke knihám.

Kde je možné se zeptat: nejlépe přímo tam, kde osoby s postižením žijí, a to v nejbližším okolí: v rodině, ve škole, ve speciálněpedagogickém centru, ve sportovním klubu. Některé informace, které nám sdělí přímo daná osoba nebo nejbližší z okruhu dané osoby, bývají velmi silné, pravdivé, nepřenositelné a nenalezneme je obvykle ani v odborné literatuře. Ptejme se však ve vhodnou dobu a taktně. Kontakty na občanská sdružení v ČR, která se zabývají aktivně rozmanitou činností a pohybovými aktivitami okrajově, ale také kontakty na sportovní kluby, organizace typicky zaměřené na aplikované pohybové aktivity a sportovní činnost, zpracovala Kurková v samostatné publikaci (Kurková, 2005b). Informace v češtině je možné nalézt ve velmi dobře utříděné bibliografii publikací odborných i populárních, vydaných v ČR v letech 1995–2004 a dostupných v ČR (Kurková, 2005a).

Časopisy v ČR (ilustrační výběr)**Časopisy občanských sdružení a dalších neziskových organizací**

Abilympijský zpravodaj: Česká abilympijská asociace.

www.abilympics.cz

www.apa.upol.cz – časopis APA

GONG: elektronický měsíčník pro sluchově postižené, vydávaný ASNEP.

www.gong.cz

Pohyb je život: časopis České asociace sportu pro všechny.

www.caspv.cz

UCHO-ECHO: elektronický dvouměsíčník vydávaný SNN.

www.ucho-echo.cz

Vozíčkář: časopis nejen pro sedící.

www.ligavozic.cz

Vozka: Severomoravský magazín pro vozíčkáře a jejich přátele.

www.vozickari-ostava.cz

Zora: časopis pro zrakově postižené, vydávaný v mutaci písemné, zvukové i internetové.

www.brailnet.cz/sons/ časopis

Časopisy vydávané univerzitami nebo odbornými společnostmi

Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Gymnica (Acta Gymnica UPO): vědecký recenzovaný časopis s indexem SCOPUS. Články pouze v anglickém jazyce. Zaměřuje se na publikaci výsledků výzkumů ve studiích teoretických, výzkumných včetně interdisciplinárního výzkumu. Mimo jiné jsou zde i příspěvky z oblasti APA.

www.gymnica.upol.cz.

Aplikované pohybové aktivity v teorii a praxi: časopis vydávaný Univerzitou Palackého v Olomouci (Fakulta tělesné kultury, Katedra aplikovaných pohybových aktivit) ve spolupráci s Českou asociací aplikovaných pohybových aktivit; obsahuje část recenzovanou a nerecenzovanou, přičemž recenzovaná část je zařazena od roku 2011 do mezinárodní databáze EBSCO. Články jsou v českém jazyce, abstrakty v anglickém. Časopis vydává Univerzita Palackého v Olomouci ve spolupráci s Českou asociací aplikovaných pohybových aktivit. Vychází i v online verzi na www.apa.upol.cz. Jedná se o jediný časopis v ČR zabývající se exkluzivně problematikou aplikovaných pohybových aktivit.

Tělesná kultura: recenzované periodikum vydávané Fakultou tělesné kultury UP v Olomouci. Články pouze v českém jazyce. Přináší teoretické studie i výsledky výzkumů v kinantropologii. Mimo jiné jsou zde i příspěvky z oblasti APA.

www.telesnakultura.upol.cz nebo www.upol.cz/fakulty/ftk/veda-a-vyzkum

Česká kinantropologie: vědecký recenzovaný časopis České kinantropologické společnosti vydávaný Fakultou tělesné výchovy a sportu UK v Praze. Články pouze v českém jazyce. Orientuje se na příspěvky z oblasti teorie, empirického výzkumu a metodologie. Mimo jiné jsou zde i příspěvky z oblasti APA.
www.ftvs.cuni.cz/knspolecnost

Studia sportiva: recenzovaný odborný časopis vydávaný Fakultou sportovních studií MU v Brně. Články jsou buď v českém, nebo anglickém jazyce. Mimo jiné jsou zde i příspěvky z oblasti APA.
www.fsp.s.muni.cz

Studia Kinanthropologica: recenzovaný odborný časopis vydávaný Pedagogickou fakultou JČ Univerzity v Českých Budějovicích. Články buď v jazyce českém, nebo anglickém. Mimo jiné jsou zde i příspěvky z oblasti APA. Číslo 2 ročníku 6-2005 bylo věnováno příspěvkům APA z workshopu CEEPUS 12 – APA.

www.pf.jcu.cz-jkatedry-katedra tělesné výchovy a sportu

Tělesná výchova a sport mládeže: odborně populární časopis vydávaný Fakultou tělesné výchovy a sportu UK v Praze. Články pouze v českém jazyce. Orientuje se především na školní Tv a Tv mládeže. Mimo jiné jsou zde i příspěvky z oblasti APA.

www.ftvs.cuni.cz/tvs/index.php?c=9

Speciální pedagogika: recenzovaný odborný časopis vydávaný Pedagogickou fakultou UK v Praze. Články pouze v českém jazyce. Přijímá statě s tematikou speciální pedagogiky a vzdělávání. Statě týkající se tělesné výchovy nebo APA se vyskytují sporadicky.

www.pedfcuni.cz/speciálnipedagogika

Z širokého spektra zahraničních *časopisů v jazyce anglickém* zde uvedeme pouze tři velmi frekventované časopisy, které jsou dostupné prezenčně v knihovně Fakulty tělesné kultury UP v Olomouci-Neředíně.

Adapted Physical Activity Quarterly: impaktovaný časopis vysloveně vědecké úrovně.

www.HumanKinetics.com/products/journals.

PALAESTRA: recenzovaný časopis, který deklaruje své zaměření na publikace ze sportu, tělesné výchovy a rekreace pro osoby s postižením.

www.palaestra.com

SPORTS'n SPOKES: časopis orientovaný na problematiku soutěžního (vrcholového) sportu uživatelů vozíku.

www.sportsnspokes.com

EUJAPA (European Journal of Adapted Physical Activity) je čtvrtým doporučeným časopisem v anglickém jazyce, a to v elektronické formě. Je vydávaný Evropskou federací APA (EUFAPA). Je recenzovaným časopisem s orientací na metodologii nebo výsledky výzkumných studií.

www.eufapa.eu

Přestože svět je ovlivněn angličtinou, neměli bychom zapomenout na časopis vycházející v ruštině v Petrohradě již od roku 1999 – Adaptivnaja fizkultura.

Webové stránky (výběr)

Návod, jak získat internetové informace v oblasti kinantropologie a jak s nimi pracovat, publikovali už v roce 1999 Komeščík a Dohnal. Jsou zde i kapitoly věnované internetovým informacím z APA a z aplikovaného sportu (Paralympiády, Deaflympiády, Speciální olympiády). www.info.kinantropologie/world.

Nabídka webových informací je široká, ať už se týkají činnosti občanských sdružení lokálních či celostátních, zájmových skupin, sportovních federací a klubů, jednorázových zajímavých akcí. Proto vyjímáme pouze některé bez přísně stanoveného kritéria výběru a třídění:

www.apa.upol.cz – komplexní informace o činnosti Centra pro podporu integrace v prostředí Tv. Činnost je orientována na vzdělávání a podporu integrace v prostředí Tv. Informace se týkají plánovaných seminářů i zpráv z akcí, jsou prezentovány návody k tvorbě pohybových programů. Doplněná je aktuální literatura v ČJ i AJ, a to v plném znění.

- www.atletika.vozickaru – atletika vozíčkářů.
- www.wbasket.cz – basketbal vozíčkářů.
- www.bezbarier.cz – BEZ BARIÉR, centrum pro mapování bezbariérových míst a bezbariérových prostředků na území ČR.
- www.brailnet.cz/tandembrno/ – občanské sdružení Tandem Brno, realizující tandemovou cyklistiku osob se zrakovým postižením.
- www.cwta.cz – Český tenisový svaz vozíčkářů.
- www.cstps.cz – Český svaz tělesně postižených sportovců.
- Cyranovyboty.tw.cz – brněnská taneční skupina iniciující a realizující tanec s osobami i pro osoby s postižením.
- www.deaf.cz – informace pro neslyšící z oblasti vzdělávání, inzerce, novinek, chat i vtipy.
- www.deafdance.jculita.cz – skupina v Praze-Radlicích zabývající se tancem neslyšících.
- www.handicaphelp.cz – široké spektrum informací o legislativě, organizacích, zdravotnictví, rekondičních pobytech atd.
- www.handicapsports.cz – Unie zdravotně postižených sportovců České republiky.
- www.helpnet.cz/zrakovepostizeni – informace o sportu osob se zrakovým postižením.
- www.helppes.cz – informace z centra výcviku asistenčních psů.
- www.hestia.cz – Národní dobrovolnické centrum Hestia, informuje o možnostech dobrovolnictví v ČR i v zahraničí.
- www.horydoly.cz/handicap.php – stránky o sportovních, převážně outdoorových aktivitách osob s postižením.
- www.internetporadna.cz – poradenský, informační a diskusní server pro všechny osoby se specifickými potřebami a také jejich blízké a přátele.
- www.icmcr.cz – Informační centrum pro mládež YMCA, zabývající se i dobrovolnictvím i pohybovými aktivitami v přírodě.
- www.inventura.org – (nejen) umělecká filmová tvorba osob s mentálním postižením.
- www.jurta.cz – JURTA, sdružení usilující o zlepšení kvality života osob s postižením od 16 let výše, žijících v Ústeckém kraji v rezidenčních zařízeních.
- www.kontaktbb.cz – Kontakt bez bariér, orientuje se na rehabilitaci a sport bez bariér, především na plavání.
- www.monoski.cz nebo www.monoski.info – lyžování osob s tělesným postižením na monoski.
- www.motylek.org – komunitní centrum Motýlek usiluje o celkovou integraci dětí od 2 do 18 let s mentálním, tělesným či kombinovaným postižením v lokalitě Prahy.
- www.nrzp.cz – Národní rada osob se zdravotním postižením, poradní orgán vlády zastřešující problematiku života osob s postižením v ČR i v mezinárodních kontaktech.
- www.pamatovacek.cz – Česká alzheimerovská společnost (Olomouc) je kontaktním místem pro pomoc občanům postiženým demencí a jejich rodinám v Olomouckém kraji.
- www.paraple.cz – Paraple, sdružení na pomoc lidem ochrnutým po poranění míchy. Každoročně pořádá ve spolupráci s filmovým režisérem Zdeňkem Svěrákem humanitární akce – televizní pořad pro Konto Paraple a Běh pro Paraple.
- www.p-centrum.cz – P-centrum, nestátní nezisková organizace se zabývá prevencí, léčbou a integrací osob ohrožených drogovou závislostí.
- www.pomocnetlapky.cz – Pomocné tlapky, sdružení zabývající se chovem, výchovou, výcvikem i předváděním asistenčních psů.
- www.skokdozivota.cz – sdružení pro pomoc mentálně postiženým, směřuje své služby k ovlivnění schopností a dovedností k pracovnímu uplatnění a samostatnému životu mimo rodinu.
- www.skslavia-ozp.webpark.cz/cztext/sporty/cyklist.htm – sportovní oddíl SK Slavia Praha, orientovaný na organizaci sporů osob s postižením, především na tandemovou cyklistiku zrakově postižených.
- www.spactic.cz – Česká federace Spastic handicap.

www.sport-nevidomych.cz – Český svaz zrakově postižených sportovců.

www.tandemprozivot.cz – občanské sdružení Tandem Opava, realizující tandemovou cyklistiku osob se zrakovým postižením.

www.trendyvozickaru.cz – Spolek Trend vozíčkářů Olomouc napomáhá všestranné integraci osob s těžkým tělesným postižením v oblasti střední Moravy.

www.uzitecnyzivot.cz – webové stránky sdružení zabývajícího se realizací zážitkových kurzů apod.

www.7apul.cz – Divadlo Neslyším, profesionální divadelní soubor handicapovaných v ČR.

Zatímco webové stránky či časopisy jsou rychlým odpovídajícím informačním materiálem, výzkumná práce se stejně jako seriózní studium neobejde *bez knižní odborné literatury*. Protože i zde je nepřehledné množství zdrojů jak v češtině, tak angličtině, odkazujeme na webové stránky, kde je možné knižní tituly nalézt, případně prohlédnout a zajistit. Z českých titulů je vhodné seznámit se s literaturou speciálně pedagogickou, i když tělesnou výchovu či sport zde najdeme sporadicky. Oblast APA pokrývá především literatura, která vznikla s podporou projektů ESF (Evropské sociální fondy), řešených na FTK UP. Tituly dostupných studijních textů v češtině jsou uvedeny na www.apa.upol.cz – literatura. Většina z nich je bezplatně přístupná ke stažení, s podmínkou dodržení etických norem práce s textem (citace autora a identifikační data zdroje). Seznam je průběžně doplňován. K datu 2011 se zde prezentují autoři: Bláha (APA osob se zrakovým postižením); Janečka (APA osob se zrakovým postižením, pobyt v přírodě); Ješina (ATV, školní integrace, pobyt v přírodě); Karásková (problematika osob s mentálním postižením); Kudláček (APA osob s tělesným postižením, školní integrace); Štěrbová (problematika PA dětí s hluchoslepotou); Válková (APA osob s mentálním postižením, Speciální olympiády); Wittmannová (APA seniorů, sociální péče). Uceleným textem je Aplikovaná tělesná výchova autorů Ješiny a Kudláčka s kolektivem (Ješina & Kudláček, 2011).

Na stejné adrese www.apa.upol.cz je možné nalézt i vybranou literaturu zahraniční. Přesto zde prezentujeme stěžejní a klasickou autorku, téměř legendu rozvoje APA:

☛ Sherrill, C. (6th Ed.) (2003). Adapted physical activity, recreation and sport. *Claudine Sherrill ovlivnila rozvoj APA v USA i ve světě nejen uvedenou publikací, která je doplňována v dalších edicích, ale i svou entuziastickou osobností. Osobním kontaktem s FTK UP ovlivnila rozvoj APA i v ČR.*

Z dalších knižních publikací doporučujeme k vyhledávání jména autorů: Gudrun Doll-Tepper, Karen DePaw, Shayke Hutzler, Yves Vanvandeveljck. Kompletní katalogy najdeme na www.HumanKinetics.com.

Pro rozšíření spektra znalostí a pro obohacení znalostí i praxe nejen profesních pracovníků v APA, ale také např. sportovních manažerů, by nemělo chybět prostudování části III v knize *Design for Sport* (Roibás, Stamakis, Black, 2011). Týká se zpřístupňování sportu v celém kontextu: vybavení a přístupnost jak pro diváky, tak pro sportovce s postižením; přístupnost fitness center, tělocvičen, hřišť i prostorů pro pobyt v přírodě. Příklady úspěšných projektů ukazují nejen zpřístupňování v technickém řešení, ale i ve změnách sociálních postojů.

Zajímavá je historie cvičení a věd o sportu (Massengal & Swanson, 1997). Jedna z devíti kapitol se zabývá i historií Aplikovaných pohybových aktivit jako vědního oboru. Zajímavé je i to, že oblast Evropy je prezentována jen velkými zeměmi a střední Evropa chybí. Ovšem v publikacích amerického původu je to obvyklé.

Osobní vztah autorky k publikaci *Street Schemes & Stages* (McCabbe & McVicar, 1991) je natolik silný, že neznámou publikaci prezentujeme. Byla vydaná odborem sociální práce Strathclyde (skotský kraj, kde je situován Glasgow), a to v roce 1991. Tedy v následujícím roce, kdy město Glasgow bylo Evropským hlavním městem kultury (1990). Publikace je sice orientovaná na umělecké, rukodělné činnosti pro veškeré obyvatelstvo, je však inspirativní i pro APA, a to ústřední otázkou: *co je tvoje specialita?* Jinými slovy – o co máš zájem, co chceš dělat? A také inspirativním pojetím tří „A“ (Access – Ability – Achievement), které jsem pak modifikovala do pojetí tří „S“ (Seznámení – Schopnosti – Soutěž). Osobní vztah byl zmíněn z toho důvodu, že v roce 1991 se odehrála v Glasgow evropská Speciální olympiáda, což byla

první příležitost pro delegaci Československa této akce se zúčastnit. Všude byla patrná atmosféra hlavního Evropského města kultury, atmosféra pozitivního vztahu Skotů ke Speciální olympiádě a sportovcům s mentálním postižením. Publikace byla předána jednotlivým delegacím.

I když je text věnován české populaci, pro úplnost uvádíme i další existující učebnice související s APA v jiných zemích. Vůbec první učebnicí v Evropě byl bulharský text „*Sport za invalidi*“ (Milčeva, 1986), následovaný učebnicí ze Slovinska (Vute, 1989). V ukrajinštině vyšel „*Adaptivnyj sport*“, ovšem víceméně orientovaný jednostranně na Speciální olympiádu (Briskin, 2002). V ruštině je inspirativní monografie „*Futbol invalidov*“ (Lunačarskij, 2003).

V italštině pak „*Le attivita fisiche adattate*“ (Bianco et al., 2005). Orientace Číny na olympiádu a Paralympiádu 2008 podnítila i reprezentativní publikaci „*The Paralympic Movement in China*“ v jazyce čínském i anglickém (2008).

Poslední skupinou informačních zdrojů jsou videokazety, resp. CD-ROM a DVD. První audiovizuální materiál byl získán v roce 1991 z Velké Británie od asociace Understanding Disability Education Trust. Kompletní vyučovací balíček (strukturovaný obsah videoprezentací včetně možností sportu osob s postižením, vysvětlující text a metodické návody) si klade za cíl odpovědět na otázku, jak porozumět osobám s postižením, jak navodit pozitivní postoje. Principy podtržené v tomto vzdělávacím projektu užíváme také v modifikaci pro české prostředí jako programy „Pochopme se!“. Z mezinárodních projektů, jichž se ČR zúčastnila, jsou k dispozici CD: THENAPA I – v ČJ, základní poznatky k problematice APA; THENAPA II s vyučovacími kartami – v ČJ, k problematice pohybových aktivit seniorů; Count me in (Počítejte se mnou) – CD v ČJ, metodická příručka v AJ, obsahující základní informace o možnostech integrace dětí prostřednictvím sportu. Všechny materiály je možné bezplatně získat prostřednictvím Centra APA FTK UP (www.apa.upol.cz).

Edukační audio-vizuální materiály distribuuje i Ministerstvo zdravotnictví ČR, odbor zdravotně-sociální péče. Sportovní federace (např. Paralympijský výbor, Speciální olympiády) předkládají informační i didaktické materiály na vlastních webových stránkách.

2A PRO ZAPAMATOVÁNÍ

1. Každý jev podléhá historickým, tedy i kulturně-ekonomicko-politickým konsekvencím. To, co se nám dnes může zdát směšné, špatné, mohlo být dříve velmi odvážné a progresivní. Važme si průkopníků.
2. Přijetí poznatků z historického vývoje má vyústit v progres, a ne v opakování dřívějších chyb či ubírání se slepými cestami. Mějme na paměti Kantův výrok: nevylít s vaničkou i dítě.
3. Je třeba seznámit se s legislativou a sledovat její vývoj. Respektujme ji, pomáhejme ji dodržovat. Je-li však třeba, mějme odvahu ji regulérními postupy ovlivňovat.
4. Pamatujme si klíčová slova či hesla pro vstupy do webového informačního systému. Ale **POZOR**, chybí-li datum inovace a autor, nemusí jít o informaci ověřenou, a tudíž pravdivou.
5. Kniha je neopakovatelný seriózní zdroj ke studiu, který nemůže být vynechán.

2B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

1. Najdi v okolí speciální školu, centrum, sídlo občanského sdružení apod. Zjisti jeho celou historii a současnou funkci.
2. Všimni si, kde jsou v okolí symboly ICTA – a proč právě tam.
3. Najdi si novou informaci, hledej na www a sděl ostatním.
4. Zvaž, které materiály by měly být ve vaší instituci, v tvém osobním informačním systému k permanentní potřebě, a zajisti si jejich distribuci.

Zdroje ke kapitole 2 a literatura k dalšímu studiu

- Bianco, A., Tasso, E., Bilard, J., Ninot, G., & Varray, A. (2005). Paris: Edizioni La Lontra
www.lalontra.it
- Briskin, J. A. (2002). Adaptivnij sport: *Specialni olimpiady*. Lvov: Vydavnictvo Achil.
- Evropská charta sportu (2001). *Rada Evropy*. Praha: MŠMT brožura Ministerstva zahraničních věcí (1999) s názvem Vstupujeme do Evropské Unie: informační brožura pro hendikepované.
- European Charter for Sport for All (1987). *Strasbourg: CDDS*.
- Ješina, O., Kudláček, M., et al. (2011). *Aplikovaná tělesná výchova*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Čermáková, L. (2001). Postižení občané a my. *Abilympijský zpravodaj* 2(4), 7.
- Kocourek, J. (2009). *Metodický postup poskytování dotací vyhlášených Státní podporou sportu pro období 2011 až 2014* pod č. j. 24 116/2010–50. MŠMT ČR: Praha
- Komeščík, B., & Dohnal, T. (1999). *Zdroje informací „Sport Sciences“*: www.info.kinanthropologie/world. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Kováříček, V. (1984). Cesty učitelského vzdělávání. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Fac. Paedagogika, series monographica VI*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kudláček, M. (2005). The early foundation of adapted physical activity with emphasis of American roots. *Studia Kinanthropologica* VI, 2005(2), 127–133. České Budějovice: Jihočeská Univerzita.
www.pf.jcu.cz-katedry-katedra tělesné výchovy a sportu
- Kudláček, M., Morgulec-Adamowicz, N., & Verellen, J. (2010). *EUSAPA – European Standards in Adapted Physical Activities*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kurková, P. (2005a). *Bibliografie aplikovaných pohybových aktivit*. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Kurková, P. (2005b). *Pohybové aktivity a sport osob se zdravotním postižením*. Adresář kontaktů. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Lunačarskij, G. (2003). *Futbol invalidov*. Moskva: Terra Sport.
- McCabbe, M., & McVicar, E. (1991). *Street schemes & stages: social work's year of the arts*. Glasgow: Strathclyde regional council, the social work department.
- Milčeva, D. (1986). *Sport za invalidi*. Sofia: Medicina i fizkultura.
- Morkes, F. (1999). *Učitelé a školy v proměnách času*. Praha: Nakl. Svoboda, Sociologická knihovna.
- MŠMT (1996). *Charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby*. Praha: MŠMT.
- MŠMT ČR (2004). Zákon 563/2004 Sb. ze dne 24. září 2004. *Stav k 1. 4. 2009*. Praha: MŠMT ČR.
- OSN (1848). *Deklarace základních lidských práv a svobod*. New York: OSN.
- OSN (2009). Úmluva o právech osob se zdravotním postižením ze dne 30. 3. 2007. *New York: OSN*.
- Vládní výbor pro zdravotně postižené občany (2006). *Národní plány podpory a integrace občanů se zdravotním postižením na období 2006–2009*. Praha: Vládní výbor pro zdravotně postižené občany.
- Rada Evropy (1995). *Evropský manifest o mládeži a sportu*. Lisabon: CDDS.
- Roibás, A. C., Stamakis, E., & Black, K. (2011). *Design for Sport*. Farnham: MPG Books Group.
- Sherrill, C. (1998). *Adapted physical activity, recreation and sport. Crossdisciplinary and Lifespan*. 5th edition. The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Sherrill, C. (6th Ed.) (2003). *Adapted physical activity, recreation and sport*. New York: WBC/McGraw-Hill.
- Parlament ČR. (1993). *Ústava České republiky*. Praha: Parlament ČR.
- Válková, H. (2005). Adapted Physical activity – Central European dimensions: chances for APA students. *Studia Kinanthropologica*. CEEPUS 59 workshop. pp. 89–93. České Budějovice: Jihočeská Univerzita.
- Válková, H. (2009). Adapted physical activity study programs in European mobility schemes. *Studies in Physical Culture & Tourism*, 16 (4), 413–420.
- Vute, R. (1989). *Šport in telesno prizadeti*. Ljubljana: Pedagoška akademija v Ljubljani.
- www.abilympics.cz
www.nrzp.cz
www.vlada.cz, www.vvzpo.cz
www.swissolympic.ch

3 Co to je, když se řekne...

TÉMATA:

- 3.1 Definice APA jako oboru kinantropologického
- 3.2 Principy APA (a pochopení podstaty APA)
- 3.3 Kontaktní teorie
- 3.4 Teorie nezávislého života

PRO ZAPAMATOVÁNÍ

NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

Zdroje ke kapitole 3 a literatura k dalšímu studiu

Ústřední název si autorka s dovolením vypůjčila ze stejnojmenné knihy (Spalová, 1968), v níž jsou shromážděny pětiminutové osvětové vstupy z rozhlasového vzdělávacího cyklu pro mládež. Smyslem bylo pochopit výroky či užívaná rčení, jejich původní význam či přenesený. Stejný smysl má i tato kapitola. Osvětlit terminologii, související s APA.

☛ *Také se budeme držet pravidla veterinářů, které je pro praxi nosné (snad teoretiky nepodráždí): Nejdříve musíme vědět, co to je a jak to vypadá, kolik to má noh a co to žere. Pak to teprve můžeme léčit.*

Začneme od ADAMA, tedy od počátku...

3.1 Definice APA jako oboru kinantropologického

Co to je „kinantropologie“? Vždyť po generace se studoval tělocvik, lidé „dělali sport“, i dnes se hlásí současní zájemci ke studiu programu tělesná výchova a sport, účastní se různých činností pohybového charakteru na rekreační úrovni (plavání, cyklistika, turistika aj.), většina populace prochází školní tělesnou výchovou, někdo se zapojí do sportovní činnosti a směřuje k závodnímu, či dokonce profesionálnímu sportu. Toto vše je doprovázeno zkoumáním vyučovacích postupů, fyziologických či psychologických dopadů, ovlivňuje sektor cestovního ruchu i komerci. Je třeba si uvědomit, že teprve zhruba 160 let je věnována pozornost tělesnému pohybu jakožto zárodku budoucí tělesné výchovy či sportu. Od cvičení v Malypetrově míčovně, obrozeneckých výletů Máchovců či Štúrovců se tělocvik dostal do povinného systému vzdělávání až Říšským školským zákonem z r. 1869, a to s dotací 2 hodin týdně, tedy jako dnes (Kováříček, 1984). Od terminologie „tělocvik“, upřesněné Tyršem (Základové tělocviky či názvosloví tělocvičné), se dostáváme k termínům jako např. tělesná cvičení, tělesná výchova, tělocvičná rekreace, sport, tělesná kultura až k dnešnímu vědnímu oboru, který zahrnuje vše předchozí: **kinantropologie**. Tento termín navrhuje a vysvětluje Renson (1990) jako integrované paradigma studií člověka v pohybu: vědní oblast, jdoucí napříč vědními disciplínami, konkrétně: v horizontální rovině vědami přírodními, společenskými a vědami o pohybu. Vertikálně se kinantropologie prolíná pohybem ve vývoji člověka, variantami socio-kulturními, přístupy klinickými a variantami edukativními (uvádí termín „agogické“). Přiklání se k ujednacení značně rozmanitých pojmů právě zastřešením termínem „kinantropologie“. Slovo kinantropologie je složením základů tří řeckých slov: kin (pohybovat se), anthrōpos (člověk) a logos (slovo, věda).

Česká kinantropologická společnost uvádí na svých webových stránkách (<http://www.ftvs.cuni.cz/knspolecnost/pedagogicka/zpojmy.php>) definici Dobrého: „... věda, která zkoumá strukturu a funkci

účelově zaměřených pohybových činností člověka a jejich rozvoj, kultivaci a účinky v definovaných podmínkách prostředí, tj. v tělesné výchově, sportu, fyzioterapii, zdravotní tělesné výchově, rekreaci atd. (Dobry, 1997):

V jiných zemích, jiných jazycích se setkáme s ekvivalenty, jako např. human movement science, sport science, physical education, physical culture, kinesiology, športová kinantropológia atd. (Kirk, 1999). Podle Haaga (1994) se užívá dokonce 32 různých názvů pro vyšší a vysokoškolské instituce oborů souvisejících s pohybem člověka. V České republice byl vědní obor „kinantropologie“ akreditován komisí MŠMT v roce 1991. Jednoduchá definice vymezuje **kinantropologii jako vědu o pohybu člověka**. Konkrétně se zabývá záměrnou pohybovou činností, její strukturou a funkcí ve vztahu k rozvoji člověka (každého) jako biopsychosociálního individua (www.maturitniotazky.cz), a to v různých podmínkách tělesné výchovy, sportu, rekreace, ale i fyzioterapie. Z hlediska akreditační komise MŠMT ČR je kinantropologie vědní obor s následujícími specifikacemi: – směr antropomotorika; – směr biomechanika; – směr pedagogika sportu; – směr psychologie sportu; – směr zátěžová fyziologie; – směr sportovní management; – směr aplikované pohybové aktivity (Blahuš, 2008). Ano, aplikované pohybové aktivity jsou jednou ze součástí celého širokého spektra kinantropologie.

Definice APA, ATV, zdravotní TV. Konkrétní definice APA se v Evropě i v USA postupně upřesňují od 80. let minulého století, především díky klíčovým osobám, které přispěly k rozvoji APA i v dalších směrech. Doll-Tepper, J. C. DePotter, T. Williams, A. Vermeer). Jak už tomu v definicích bývá, mají obecnější charakteristiku a pro danou cílovou populaci se používá termínů širších, obecnějších:

- *Doll-Tepper, G., et al. (1989):* APA znamená pohybové aktivity a sport, jež se speciálně koncentrují na zájmy, schopnosti jedinců s limity v některých podmínkách, jako je postižení, handicap, zdravotní či věková porucha či jiný handicap.
- *Sherrill, C. (1994):* APA znamená multidisciplinární teorii i praxi ve vztahu k celoživotní aktivitě jedinců se specifickými potřebami v aplikaci do všech životních sfér jedince.
- *DePaw, K. (1995):* zdůrazňuje interdisciplinární pojetí, širší populace (věk, minoritní skupina, postižení), širší prostředí (rekreace, vrcholový sport, rizikové sporty). Zdůrazňuje, že APA není jen otázka populace (jedince), místa (podmínek) a specifického programu (procesu), ale také postojů společnosti.
- *Rodrigues, D. (1995)* nehovoří o APA (fyzické aktivity), ale o AMA (MOTOR – pohybové). Chápe je jako všechny pohybové aktivity, které mohou být dosahovány (produkovány) populací se specifickými potřebami s cílem terapeutickým, s cílem získání zdatnosti či vrcholové výkonnosti tak, aby byla zvyšována kvalita života daného jedince.
- *EARAPA (2002):* (European Association of Research in APA): APA je mezioborová soustava poznatků směřující k identifikaci a řešení individuálních rozdílů v pohybových aktivitách. Poskytuje profesní servis a akademický prostor pro studia, která podporují postoj přijímání individuálních rozdílů, obhajují zlepšení přístupu k aktivnímu životnímu stylu a sportu, podporují inovaci a poskytování integrovaných služeb a podpůrných systémů.

V současné době definice APA, vyvěšená na [www stránkách IFAPA](http://www.ifapa.biz) (International Federation in APA – www.ifapa.biz), chápe APA jako termín mnoha významů, avšak s hlavní koncentrací na individuální rozdíly v pohybových aktivitách, vyžadujících speciální pozornost. Adaptace pak znamenají nezbytnost modifikování, přizpůsobování, upravování v souladu s vyhodnocenými individuálními potřebami. Individuální diference pak zahrnují poruchu, postižení, handicap či jiné specifické potřeby. Dále jsou vyjmenovány určité oblasti, zahrnuté do APA. V závěru je zmínka o tom, že zástupnost některých termínů z oblasti APA je rozmanitá, včetně užití termínu „psychomotorická terapie“. S danou poznámkou nelze souhlasit, neboť už slovo „terapie“ má odlišný význam a cíl než obecnější „aktivity“. Všechny definice, ať starší, nebo nová IFAPA, mají společné znaky: podtrhují multidisciplinární přístup, záměr zvýšení kvality života osob z minoritních skupin a adaptaci podmínek, prostředí.

Na FTK UP v Olomouci byl a je od roku 1991 akreditován studijní obor aplikovaná tělesná výchova (ATV) a od roku 2009 i obor aplikované pohybové aktivity (APA). V souladu s předchozími formulacemi

a reakreditací oboru v roce 1995 byla pro APA v ČR přijata následující formulace (Válková, 1996, 2): „APA je multidisciplinární strukturovaný systém veškerých kontextů pohybových (i sportovních) aktivit osob se specifickými potřebami, ať už v prostředí separovaném, paralelním, či integrovaném, realizovaný v souladu se zájmy, schopnostmi či limity daných osob. V případech, kdy individuální limity jsou v podstatě neměnné a osobu vlastně přizpůsobit nelze, je potřeba změnit prostředí (environmentální přístup). I když APA vychází z pojetí kategoriálního (respekt k obecným principům kontraindikací, pochopení základních principů PA dané kategorie), v konkrétních vztazích ke konkrétnímu jedinci je nutné modifikovat, adaptovat vnější vlivy prostředí a následně je aplikovat, a to z dále vymezených hledisek:

- komunikace,
- metody,
- obsah činnosti (programu),
- pravidla,
- podmínky: přístupu, prostředí, pomůcek (asistence).“

Aplikované pohybové aktivity jsou systémem, který zachycuje:

- věkové spektrum (life-span),
- kategoriální a současně individuální „jinakost“ (specifika, schopnosti, limity),
- individuální preference dle typu činnosti (pohybové aktivity obecně či zvolený sport),
dle úrovně činnosti (rekreační, výkonnostní, vrcholový sport),
- problémové oblasti řešení a realizace:
 - praxe (tvorba programů, procesu, realizace akcí),
 - vzdělávání (osob řídících projekty stejně jako participantů akcí),
 - věda/výzkum (analýza problémových oblastí, doporučení pro praxi terénní a vzdělávání).

Součástí multidisciplinárního systému je také podpora aktivit informačních, vzdělávacích, formativních, bez nichž nelze systém, směřující ke zkvalitnění životního stylu, realizovat (DePaw, Gavron, 1995; Sherrill, 1994).

Rozdíl mezi APA a ATV (Aplikovaná tělesná výchova) spočívá v tom, že ATV je pak více spojována s oblastí školní TV a oblastí vzdělávání. APA je termín širší, zastřešující, ATV termín užší. Ve starším pojetí členění tělesné kultury na tělocvičnou rekreaci, tělesnou výchovu a sport by APA zastupovalo systém tělesné kultury jako celek (v dílčím ohledu minoritních skupin), ATV část tělesné výchovy. Termín APA a jeho obsah může být chápán jako celý vědní obor kinantropologický nebo univerzitní studijní obor. Termín ATV zastupuje pouze univerzitní studijní obor.

V daném pojetí v Evropě obecně je podstatnou součástí spektra APA **také zdravotní tělesná výchova (tělesná výchova oslabených v SR, dřívější starší název nápravný tělocvik nebo zvláštní tělesná výchova, v angličtině Corrective Physical Education)**. Tedy je pouze součástí, ovšem nerovná se APA, což je pojem širší. Zdravotní tělesná výchova má odlišný, ryze účelový cíl, a to preventivní, příp. rehabilitační. V ČR (resp. v bývalém Československu) byla zdravotní tělesná výchova tradičně pevnou součástí studijních oborů tělesné výchovy a organizačních forem TV na školách. Zdravotní TV (TV oslabených) na školách i ve VŠ vzdělávání v oblasti TV tehdejšího Československa byla pozitivem, kterým se odlišovala od tzv. vyspělých západních zemí. Zavedení do VŠ studií mělo historické i logické kořeny: bylo silně ovlivněno Lingovým systémem zdravotního pojetí tělocviku, které výrazně ovlivňovalo země střední Evropy, dále logikou pediatrů a vzdělavatelů – pozitivně ovlivňovat zdravotní stav, zajišťovat prevenci negativních vlivů zdravotních či sedavého školního zaměstnání dětí. Pojetí i název předmětu se měnil: nápravný tělocvik, zvláštní tělesná výchova, zdravotní tělesná výchova. Na školách byly zřizovány skupiny, které navštěvovaly děti na základě doporučení školního pediatra. Paralelně navštěvovaly běžnou TV nebo z běžné TV byly vyloučeny a program zdravotní TV se pro ně stal povinným předmětem. Učitelé TV

byli k vedení zdravotní TV ještě specificky připravováni (certifikačním kurzem). Skupiny zdravotní TV byly na školách dosti rozšířené.

Současný stav v ČR: zdravotní TV se uplatňuje v rámci studií TV na různých vysokoškolských učilištích různě (minimálně ve 2–3kreditovém předmětu), což neopravňuje k vedení skupin zdravotní TV. Taktéž je nutný doplňující certifikační kurs. Ředitelé většinou na daný typ kursu nepřispívají. O zřízení skupiny „zdravotní TV“ rozhoduje ředitel na základě zájmu žáků a jejich rodičů (moc zájmu není) a na základě doporučení lékaře dítěte (školní lékaři v současnosti neexistují). Protože skupiny zdravotní TV musí financovat a zabezpečit sama škola, skupin zdravotní TV je méně, než je skutečná potřeba. Z diplomových prací na FTK UP tato skutečnost vyplývá. Stav v tomto smyslu je obecně neuspokojivý, ovšem situace je různá podle regionů a typů škol (vše je o lidech a jejich aktivitě).

☞ *Na závěr se vrátíme k úvodu, co to je, když se řekne... Jaká přenesená rčení nás v APA mohou potkat: bojujeme s větrnými mlýny, občas se ocitáme v Kocourkově, jsme v situaci Buridanova osla, v našich zařízeních to někdy bývá jako u snědeného krámu a procházíme maratónem povinností. Vše se však zvládne a vyřeší, protože máme smysl pro humor.*

3.2 Principy APA (a pochopení podstaty APA)

Je poměrně jednoduché osvojit si definice APA či ATV, zapamatovat si kontext spektra, které zahrnuje oblast APA. Méně snadné je pochopit podstatu APA a vnitřně ji přijmout, neboť je založena na postojích, a tedy i osobní zkušenosti. Přesto i zde můžeme vymezit některé principy, které s pochopením problematiky APA souvisejí (Válková, 2001).

1. *Kontaktní teorie*: heslo opět zní velmi vědecky, ale v podstatě jde o známou moudrost našich předků: pokud uslyšíš a nasloucháš, zapamatuješ si z 50 %; pokud vidíš, zapamatuješ si na 75 %; teprve až se zúčastníš a prožiješ, můžeš si pamatovat na 100 %. A nejen pamatovat. Situace, kontakt tě osloví a může i trvaleji ovlivňovat postoje jednoho k druhému. **(Pokračování v kap. 3.3)**
2. *Vnímání „jinakosti“*: každý jsme jiný, odlišný. Už v rodinném kontextu je jinakost minimálně věková či generační a považujeme za přirozené, že při významné rodinné slavnosti zohledníme při obědě prababičku nebo respektujeme režim malého dítěte. V dané situaci jsou „jiní“ než většina a úpravu podmínek bereme jako samozřejmost. Proč tedy nepovažovat za samozřejmost i adaptaci podmínek v jiných případech „jinakosti“? **(Viz kapitola 1.2)**
3. *Kategoriální – nekategoriální pojetí*: souvisí s vnímáním „jinakosti“. Všechny jevy, osoby s náznakem určitého symptomu vhodím do jednoho pytle (na základě haló efektu) a takto s nimi také jedním. Nebo chápu, že i v rámci interně vytvořené kategorie jsou jedinci naprosto různí. Pak i program APA jako by byl ušitý na míru jednotlivce. Přece i v běžných hodinách TV se používá vnitřní diferenciací a individuální přístup. Jev chápaný kategoriálně velmi často znamená vyčlenění (je to přece něco jiného), jev chápaný nekategoriálně, individuálně, přispívá k začlenění. **(Viz kapitola 7.3)**
4. *Mobilita (pohyb) jako filozofická kategorie*: se nese snadno chápe „skalními tělocvikáři“, protože pohyb je pro ně hlavně pohyb sportovní: běhat, skákat, jezdit na kole, šplhat po horách. Ale základem je pohyb běžného denního života: sebeobsluha v bytě, při jídle, motorika osobní hygieny atd. Ať se mobilita týká běžného dne, nebo je spojena s učením, prací či se sportem, je snahou dodržet posloupnost od pohybu samostatného přes pohyb s asistencí, kompenzační pomůckou až po pohyb toku informací zachovalou percepcí či tok myšlenek a společné sdílení myšlenek. **(Viz kapitola 7.1)**
5. *Principy modifikací*: týkají se přizpůsobení, úpravy všech oblastí společenského styku, včetně prostředí pohybových aktivit a sportu. Tyto oblasti jsou v podstatě součástí definice APA, musíme s nimi počítat, ať zvažujeme přístup kategoriální, či individuální:
 - komunikace,
 - metody práce, metody učení,

- obsah činnosti, programu, sportu,
 - pravidla,
 - podmínky: přístup do prostředí, vlastní prostředí činnosti, pomůcky, náčiní, (asistence). (**Viz kapitola 7.4**)
6. *Princip nezávislého života*: v zahraničí nalezneme termín „theory of empowerment“, což se těžce překládá a chápe jako „teorie zmocnění“ se sebe sama, vlády nad svým životem. V podstatě jde o to, naučit jedince zvládnout své životní, pohybové či sportovní kompetence tak, aby využil svoji kapacitu a stal se co nejvíce nezávislým. (**Pokračování v kapitole 3.4**)

3.3 Kontaktní teorie

Podstatu kontaktní teorie už historicky vyložily generace před námi.

☞ *Řekni mi to a já zapomenu, ukaž mi to a já si to zapamatuji, nech mne to udělat a já porozumím. (Čínské přísloví pro učitele.)*

Nebo: *Co slyšíš, jde ti jedním uchem tam a druhým ven; co vidíš, zapamatuješ si do druhého dne; s čím se setkáš a co uděláš nebo někdo udělá tobě, zapamatuješ si na celý život.*

Nebo: *Kdo nezažil, neuvěří.*

Kontaktní teorii formuloval americký psycholog Gordon W. Allport (Allport, in: Sherrill, 1954). Byl představitel americké psychologie osobnosti (tzv. „trait theory“). Věnoval se rozkrývání rysů osobnosti, užíval termíny genotyp – fenotyp, všiml si společných i individuálních rysů osobnosti, opakujících se rysů v chování člověka a rysů spojených se situací (Tardy, 1969). Žil v letech 1897–1962) takže zachytil dobu rodičích se Speciálních olympiád s diskusemi, že osoby s mentálním postižením nemohou dělat sport. Žil v době začátků prosazování integrace do škol a diskusí, že se nemají stýkat osoby s tělesným a mentálním postižením. Byl jedním z prvních, kdo navrhoval, že předsudky, nálepkování, postoje k jinakosti je třeba redukovat změnou postojů a jakými prostředky se snažit postoje ovlivňovat. (Sherrill, 1998, 224). Ve smyslu výše uvedené lidové moudrosti se zamyslel nad tím, že podstatný je osobní kontakt s osobou, se situací, s problémem i radostí.

☞ *Nelze si odpustit glosu k propagovanému e-learningu, který je jistě perfektním pomocníkem pro načerpání informací, pro zrychlení a zpříjemnění učení, pro fixaci poznatků. Ale tak, jak se nikdo nenaučí cizí jazyk v obývacím pokoji e-learningem, pokud nemluví na ulici či jinde přímo s lidmi, tak jako se nenaučím e-learningem plavat, pokud nevlezu do bazénu či do rybníka, nelze poznat jiné osoby a jejich jinakost, jejich chování jen z obrázků. Stejně tak oni nepoznají mne. Musím s nimi mluvit, musím s nimi být v činnosti, kde se poznáváme oboustranně. Fascinují mne sádrové modely mrkve pro výuku na 1. st. ZŠ, jak by bylo pěkné vidět tu mrkev na záhoně. Fascinují mne přednášky o zdravém životním stylu, prezentované obtloustlými kuřáky. Fascinují mne přednášky o pozitivních postojích k jedincům s postižením od osob, o nichž vím, že odmítnou sednout si do auta s úpravou pro ruční řízení s imobilním řidičem; že přejdou na druhý chodník při setkání s nevidomým; že jsou experty teoretiky, kteří čerpají perfektní znalosti z cizích knih a nikdy se nezúčastnili žádné akce s osobami jinými ve svém nejbližším okolí. (Do svých řad: pracuji jako dobrovolník ve Speciálních olympiádách.)*

Kontaktní teorie není teorií, ale praxí. Je uplatňováním některých zásad v praxi. Je však rozdíl, zda vyvěrají z naučeného a takto je prezentujeme, nebo zda naučené v procesu sociálního učení jsme přijali za své a stalo se naším postojem. Kontakty, které jsou velmi účinné, jsou kontakty náhodné, nečekané, tudíž velmi emotivní. Proto v nás mohou zanechat jak silně pozitivní, tak silně negativní zážitek a dlouhodobě nás ovlivnit. Je to v podstatě bezděčné učení. Přesto ale nestačí. Potřebné je i záměrné sociální učení, které má všechny znaky učení: cíl a směr, plánovaný postup, opakování (trénink), hodnocení (korekce, odměna či trest). Příprava strukturovaných či moderovaných kontaktů se skupinou se týká systematickosti a stálosti kontaktů, jejich frekvence, podporování spíše kooperace než kompetice, rovnocennosti

pozicí a úkolů ve společné činnosti a respektování těchto pozic, příjemná atmosféra a prožitek úspěchu a smysluplnosti konání. Mezilidské vztahy se vytvářejí a utvrzují na základě postojů a žebříčků hodnot v celoživotním kontextu. Dětské období je však k možným zakotvením postojů senzitivnější. Proto jsou tak důležité společné akce, při nichž se setkávají všechny děti, všichni žáci, všichni z dané komunity, kdo mají zájem. Proto je vhodné organizovat různá setkání při dnech dětí, dnech menšin, dnech otevřených dveří, akce typu Mosty apod. A jelikož v pohybových aktivitách, v pohybových hrách, při tanci se většina lidí chová spontánně, je to výborná příležitost vzájemně se poznávat.

3.4 Teorie nezávislého života

Jako ekvivalent „theory of empowerment“ nabízíme český termín, který koresponduje s pojetím Charty sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby (1996), a to „teorie nezávislého života“ (Ješina, Kudláček et al., 2011, překládají jako posílení důvěry ve vlastní schopnosti). Jinými slovy, mít „moc sám nad sebou“ a být samostatným, jak to v rámci limitů je maximálně možné. Týká se to života jako celku, nejen vstupu do pohybových aktivit a sportu, i když právě pohybové aktivity mohou k nezávislému životu napomoci.

☞ *I zde nalezneme starou moudrost: „Chceš-li hladového nasytit na jeden den, daruj mu rybu. Chceš-li ho nasytit na celý život, nauč ho rybu lovit.“*

Naučit někoho být samostatným je podstatný prvek výchovy od dětství pro jakoukoliv situaci. Vyžaduje to trpělivost i čas. Je jednodušší rychle dítě obléknout, když spěcháme do mateřské školy, než trpělivě čekat, až to zvládne samo. Je rychlejší když poskládáme hračky my, než když je poskládá samo. Ovšem tlumíme tím vnitřní motivaci jako podstatný prvek samostatnosti, tj. chtít sám „poprat se“ se situací či problémem.

☞ *I zde Když někdo nechce, je to horší, než když nemůže.*

Další prvky zvládnutí „sebe sama“ jsou dle Sherrill, (1998):

- jedinec je schopen se rozhodnout;
- má představu budoucnosti a cíle;
- je schopen se regulovat a kontrolovat;
- cítí odpovědnost za sebe i za druhé, za prostředí, v němž žije;
- má pocit uspokojení z vynaloženého úsilí.

U dětí jsou dva krajní póly výchovy, které ničí budoucí samostatnost a nezávislý život, a to výchova ochránářská (protektivní), lidově řečeno skleníková, nebo výchova pedantská, až odmítavá. V situaci po krizové situaci, vedoucí k chronickému stavu, změněné životní situaci, trvá až dva roky, než se jedinec a jeho okolí se situací vyrovná. Obecně prochází stadii zoufalství – obviňování a sebeobviňování – hledání pomoci – vyrovnání se se situací a řešení budoucího života (Vítková, 1998). Hutzler (2001, 57) charakterizuje „empowerment“, a) jako nabytí přesvědčení či víry člověka, že má vládu nad vlastním osudem (má nad ním moc) a že je také začleněn do různých společenství; b) jako proces zvyšování osobní, interpersonální nebo politické síly, kdy jedinci mohou činit opatření, jak zlepšit svůj život. Téma „empowerment“ je z pohledu různých autorů analyzováno Ješinou a Kudláčkem (2011, 31). Nezávislost v kontextu sportovního prostředí je charakterizována vlastním přesvědčením jedince, že činnost zvládne; že má poznatky, dovednosti a zdatnost (kompetence) dosáhnout vytčeného cíle; že se ocitá v sociálním okolí, které mu pomůže pohybové aktivity sdílet (Sherrill, 1998). Hutzler (2001) dodává, že model za-
komponování osoby do pohybových aktivit má 3 roviny:

- a) individuální – syčená vlastní identitou a sebepojetím, včetně vztahu ke svému tělu a jinakosti,
- b) skupinová – identita ve skupinovém klimatu, zakotvení v pozicích skupiny a vzájemná akceptace,
- c) společenská – identita v socio-kulturním a socio-ekonomickém klimatu.

Pojetí nezávislého života podporuje legislativa ve formulacích rovných příležitostí a podmínek zpřístupňování. Do pojetí nezávislého života patří řetězec podpory od CHARITY k NEZÁVISLÉMU ŽIVOTU. Charita znamená pomoc okamžitou, většinou hmotnou (dám hladovému rybu) je důležitá aktuálně, ovšem neřeší budoucnost. Nezávislost v životě je trvalá. Spočívá ve vztahu subjektivně přijaté situace, vlastního zdraví fyzického i psycho-sociálního a aktivního přístupu k životu. Britský výbor organizací pro osoby s postižením (BCODP) vydává časopis Právo, ne charita (Right not Charity). Smyslem je uvádět příklady nezávislého života, vytvářet podmínky legislativní i technické, ale také zdůrazňovat odpovědnost samotných osob. Osoby, účastníci se sportu, bývají aktivní také v civilním životě. Z šetření u 34 neslyšících sportovců (25 mužů a 9 žen) vyplynulo, že všichni buď pracovali, nebo studovali. Pouze 1 se základním vzděláním byl nezaměstnaný a 2 ženy toho času na rodičovské dovolené. Ke stejným závěrům dospěla Machová (2008). Jedinec má právo využívat adaptací a podpory, ale má také povinnosti (Vanvandeveljick, 1994). Nepomáháme tam, kde není třeba, nebo kdy to daný jedinec nechce či je mu to dokonce na obtíž. To dokresluje odklon od charity k nezávislému životu. V APA od sportu „invalidů“ k aplikovaným pohybovým aktivitám; od aplikovaných pohybových aktivit ke sportu pro všechny. Principiálně jde o řetězec: hledat šanci – dostat šanci – naplnit a využít šanci. **(Více kapitola 5)**

☞ *Principy teoretické, jasně formulované si nejen zapamatujeme, ale jistě nás mohou oslovit a ovlivnit naše jednání a přístupy v APA. Ale také nás ovlivní i „lidové pravdy“, s nimiž jsme se setkali a ověřili jsme si v praxi. Mezi nimi platí: Každý jedinec je výzva! (Doll-Tepper, 1989).*

Často je na pracovišti nějaký úkol, o němž všichni vědí a tvrdí, že to nejde. A vždycky se najde nějaký BLB..., který dokáže, že to jde.

Buď flexibilní – Be flexible (Heslo ve Speciálních olympiádách).

3A PRO ZAPAMATOVÁNÍ

1. V terminologii APA – ATV – atd. se odráží cíl a účel oborů a předmětů.
2. Principy APA se týkají jak pohybových aktivit a sportu, tak všech dimenzí života a tyto oblasti se vzájemně propojují a ovlivňují. Vyúsťují v pojetí NEZÁVISLÉHO ŽIVOTA.
3. Pro nezávislý život je třeba zajistit podmínky a iniciovat vlastní odpovědnost každého jedince.
4. Osobní kontakt se situací, osobou (kontaktní teorie).

3B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

1. Zamysli se, kdy ses poprvé setkal s osobou s jinakostí, v jakém prostředí, jakou úlohu hrál prostředí PA a sportu.
2. Pokus se zjistit, zda v prostředí tvého studia, zaměstnání jsou zakomponovány osoby s jinakostí, zda sportují.
3. Naopak – pokus se zjistit, jak jsou sportující osoby, které v okolí vyhledáš, zakomponovány do širšího sociálního kontextu.

Zdroje ke kapitole 3 a literatura k dalšímu studiu

- Allport, G. W. (1954). *The nature in prejudice*. Cambridge, M. A: Addison-Wesley. Sherrill, C. (1998). *Adapted Physical Activity, Recreation and Sport. Crossdisciplinary and Lifespan*. Dubuque: The McGraw-Hill Companies.
- Blahuš, P. (2008). Vědní obor kinantropologie. Retrieved from www.ftvs.uk.cz.
- CD-ROM (1994). *I am not disabled*.
- DePaw, K., & Gavron, S. (1995). *Disability and sport*. Champaign IL: Human Kinetics.

- Dobry, L., & Svatoň, V. (1977). Analysis of teacher instructional activities to physical education. In: B. Svoboda [Ed.]. *Didactic studies in physical education*, 63–105. Praha: Karlova univerzita.
- Doll-Tepner, G., et al. (1989). New horizons in sport for athletes with disability. In: *Proceedings of APA Conference*. Berlin: Meyer & Meyer.
- Doll-Tepner, G., & DePaw, K. P. (1996). Theory and practice of adapted physical activity: Research perspectives. *Sport Science Review. Adapted Physical Activity Quarterly* 5(1), 1–11.
- Haag, H. (1994). *Theoretical Foundation of Sport Science as a Scientific Discipline. Contribution to a Philosophy (Meta-Theory) of Sport Science*. Schorndorf: Hofmann.
- Evropská komise (1987). *European Charter for Sport for All*. Strassbourg: CDDS.
- Evropská charta sportu pro všechny: zdravotně postižené osoby. (1996). Překlad Válková, H., Dostál, V. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
- Hutzler, Y. (2003). Empowerment of individuals of disabilities through physical activity: State of the art. In: M. Dinold, G. Gerber, & T. Reinelt (Eds.) *Towards a society for all – through adapted physical activity. Proceedings of the 13th ISAPA, 2001* (pp. 57–65). Vienna: Austrian Federation of Adapted Physical Activity.
- Ješina, O., & Kudláček, M. (2011). *Aplikovaná tělesná výchova*. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Kirk, D. (1999). Physical culture, physical education and relational analysis. *Sport, education & society*, 4(1), 63–73.
- Kováříček, V. (1984). Cesty učitelského vzdělávání. In: *Acta Univ. Palackiana Olomucensis, Fac. paedagogica, Series Monographica VI*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Machová, I. (2008). Vývoj podmínek sportovní přípravy vrcholových sportovců s tělesným postižením v atletice. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Morkes, F. (1999). Učitelé a školy v proměnách času. Plzeň: Pedagogické centrum.
- Renotierová, M., & Ludíková, L. (2003). Speciální pedagogika. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta.
- Renson, R. (1990). From physical education to kinanthropology: a quest for academic and professional identity. *International Journal of Physical Education*, 27(1).
- Rodrigues, D. (1995). Adapted Physical Activity or Adapted Motor Activity. Nepublikovaná přednáška studií European Master in APA. Leuven: Catholic University in Leuven.
- Sherrill, C. (1998). *Adapted Physical Activity, Recreation and Sport. Crossdisciplinary and Lifespan*. Dubuque: The McGraw-Hill Companies.
- Spalová, O. (1968) Co to je, když se řekne... Praha: Svoboda.
- Tardy, V. (1969). Psychologie XX. století V. (W. Stern, L. Klages, G. W. Allport). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Válková, H. (1996). Aplikovaná tělesná výchova. Interní materiál FTK UP k akreditaci oboru ATV.
- Válková, H. (2001). Okrajové skupiny a okrajové disciplíny v kinantropologii. In: B. Hodaň (Ed.), *Humanitní základy kinantropologických studií* (pp. 92–97). Olomouc: Hanex.
- Válková, H. (2003). Reflexe přípravy odborníků v profesních dimenzích kinantropologických: aspekt aplikovaných pohybových aktivit a integrovaného pojetí tělesné výchovy. In: *Sborník konference Pohyb a kvalita života*. Brno: Fakulta sportovních studií MU.
- Válková, H. (2007). Aplikované pohybové aktivity, aplikovaná tělesná výchova ve školách a systém vzdělávání učitelů TV [CD]. In: B. Antala, (Ed.) *Proceedings of 4th FIEP European Congress: Teacher's preparation and their employability, section 3* (pp. 405–408). Bratislava: Fakulta tělesné výchovy a sportu UK.
- Válková, H. (2010). Teoretické vymezení APA jako kinantropologické disciplíny: Co to je, když se řekne APA (aplikované pohybové aktivity). *Aplikované pohybové aktivity v teorii a praxi*, 1 (1), 25–32.
- Válková, H., & Elfmark, M. (2008). APA terminology in Czech Republic: comparison of attitudes of teachers. In: A. Bianco (Ed.). *Proceedings of EUCAPA Conference 2008* (p. 99). Torino: Università Degli Studi di Torino.
- Van Coppenolle, H., et al. (2004). CD-ROM „ADAPT I“ – Společné evropské kurikulum základů aplikovaných pohybových aktivit a sportu osob se zdravotním postižením. Leuven: THENAPA I.
- Vanvandeveljck, Y., et al. (1994). CD-ROM „I am not disabled“. Leuven: Vrije Katholieke Universiteit.
- Vaverka, F., & Válková, H. (1994). *Vzdělávání zdravotně postižených na VŠ a vytvoření podmínek k tomu*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Vítková, M., et al. (1998). *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido.

www.ftvs.cuni.cz/knspolecnost/pedagogicka/zpojmy.php

www.ifapa.biz

www.maturitni.otazky. Diskuse o základních pojmech kinantropologie.

4 Vše je o lidech (a o jejich postojích)

TÉMATA:

- 4.1 Prostředí kolem nás
- 4.2 Programy POCHOPME SE
- 4.3 Programy DEJTE NÁM ŠANCI
- 4.4 Integrace jako celoživotní koncept

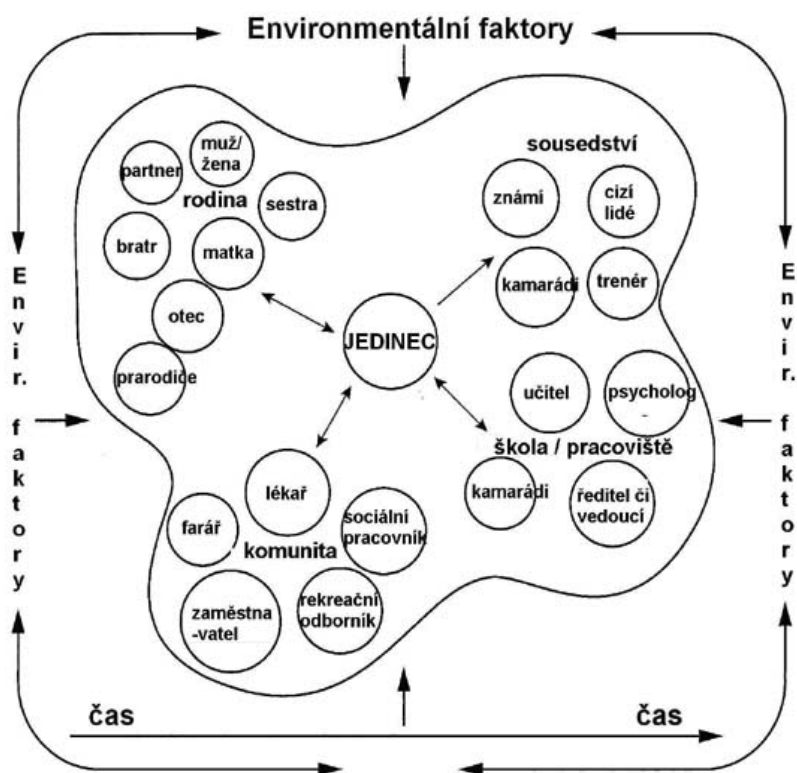
PRO ZAPAMATOVÁNÍ

NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

Zdroje ke kapitole 4 a literatura k dalšímu studiu

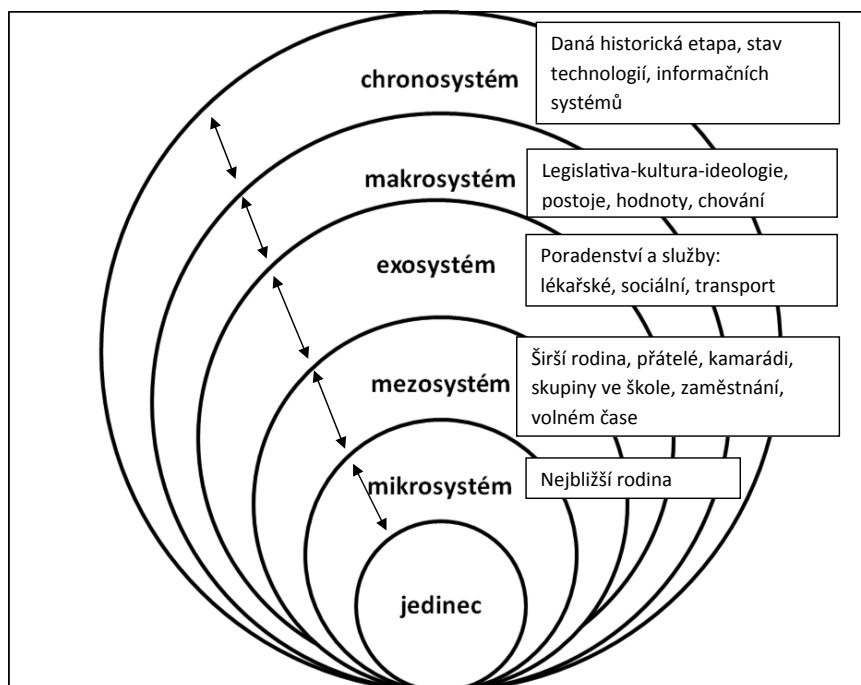
4.1 Prostředí kolem nás

Sféry života moderní současné společnosti ovlivňují legislativní vymezení, dílčí pravidla, poznatky, technické a informační vymoženosti. To vše každý z nás vnímá a ve většině případů se snaží těmito okolnostmi i řídit. Co každého člověka ale ovlivní nejvíce, je setkání s lidmi, setkávání ve společnosti (srovnej kap. 3.3 – *Kontaktní teorie*), a to v celoživotním kontextu, tj. od narození až do ukončení života. Jedinec, člověk, je bytost biologické podstaty, avšak bytost společenská. Veškerý jeho život, ať se týká populace obecně, či určitých specifických skupin populace, se odehrává v určitém prostředí, které jedince obklopuje. Jedinec, v našem případě jedinec s „jinakostí“, není jen „obklopován“ prostředím, ale je jeho součástí, je v něm začleněn v různé formě, v různé úrovni akceptace, sám se také na tomto společenském začlenění více či méně aktivně podílí. Jedinec je tak v kontaktu s rodinou, s vrstevníky, školskými orgány, s institucemi poradenskými, lékařskými, s institucemi podílejícími se na zapojení do volnočasových aktivit atd. Komponenty prostředí podporují či brzdí proces začlenění (např. poradenství, medicínská či terapeutická podpora, technická či postojová bariérovost). Systém těchto komponent je prezentován v obr. 1., který upravili podle Sherrill (2004) Kudláček a Ješina (2008). Při vši úctě k renomované autorce a patrné snaze uchopit maximum působících komponent, jejich umístění do společenského kontextu působí poněkud roztržitě (nesystémově).

Obr. 1: Komponenty ovlivňující začlenění jedince do společenského prostředí. Model EKO-Systému (Kudláček & Ješina 2008; upraveno dle Sherrill, 2004).

Pro ucelnější představu o prolínání se komponent prostředí a začlenění jedince považujeme za vhodnější Bronfenbrennerův ekologický model (in: Bugatko & Daehler, 2001, 8), který jsme přizpůsobili podmínkám APA (Válková, 2010a). Model je koncipován jako kruhové soustředění mikro-, mezo-, exo- a makrosystému kolem jedince, což může být stejně tak dítě jako dospělý s různou odlišností. Koncept „obkroužení“ systémy je pak specifikován v každém systému (Bugatko & Daehler, 2001, 8).

Obr. 2: Schéma systémů, podílejících se na rozvoji jedince.

(Podle ekologického modelu Bronfenbrennera upravila Válková [Bugatko & Daehler, 2001, 8])

1. Ve středu dění je *jedinec s jinakostí*, má svou biologickou podstatu, strukturu i dynamiku osobnosti, nachází se v určitém věku a v určitém stadiu biopsychosociálního rozvoje. Prochází individuálními vzestupy i pády. Více či méně akceptuje vlivy ostatních systémů nebo se jim brání. Má své aspirace, hodnotový systém, sebehodnocení, motivační kanály, schopnosti a limity.
2. *Mikrosystém* tvoří nejužší rodina a lokalita, v níž je jedinec zakotven. Poskytuje bezpečí, pocit jistoty, ekonomickou, technickou i psychickou podporu. Ale může být i stigmatem a zátěží v případě dysfunkční rodiny.
3. *Mezosystém* tvoří širší rodinný kontext, příbuzní různých generací, ale také studijní nebo pracovní prostředí (spolužáci, spolupracovníci), rodinní přátelé. Dále do mezosystému zařadíme přátele a kamarády ze sféry volnočasových aktivit. Mohou výrazně zapadat do praktik mikrosystému nebo být také mezi prvními, kteří jedince s jinakostí „vytěsní“. Můžeme zde zmínit i tzv. závadové skupiny, jejichž je jedinec členem, těžko se z nich může vymanit a jeho fenomén sociální „jinakosti“ se fixuje.
4. *Exosystém* tvoří komponenty širšího vnějšího prostředí, jako poradenské, zdravotnické či sociální služby. Ale také úroveň dopravy, dostupnost vzdělání, podpora na trhu práce, nabídka možností pro zapojení do volnočasových aktivit, charakteristika lokální politiky. Komponenty exosystému vytvářejí podmínky pro společenské začlenění v celoživotním kontextu, nebo technické či postojové bariéry. Fungující systém jedince iniciuje být aktivní, a dokonce se do exosystému jako aktivní prvek zapojovat.
5. *Makrosystém* tvoří podmínky širšího legislativního rámce a ekonomických pravidel, generační postoje a hodnoty, ideologie relevantní dané kultuře. Jedinec tento rámec často akceptuje, aniž by si akceptaci či ovlivňování vlastního života uvědomoval.
6. *Chronosystém* rámuje celý ekologický model. Chronosystémem je míněn systém vymezený letopočtem, to znamená historickou dobou, která je limitována technologickou, ekonomickou úrovní, historickými etapami odmítání či „likvidování“ jinakosti, přístupy charitativními, humanitárními, tedy etapami exkluze, tolerance či inkluze. Působí v něm generační paměť a tradice. Poslední dvě

jmenované komponenty vytvářejí podmínky pro stabilitu díky upevňování osvědčeného, mohou být výchozí platformou pro inovace, ale na druhé straně také prvkem konzervujícím, který brání rozvoji.

Komponenty soustředěné do vrstev systémového modelu (Válková, 2010a) se mohou ve všech vrstvách prolínat a také komponenty z jedné vrstvy mohou být ovlivňovány komponentami z jiné vrstvy. Např. rodina vytváří atmosféru dle vnitřních norem, ale je ovlivněna mezo- i exo-komponentami: sociální a vzdělávací legislativou, zákoníkem práce, dostupností dopravy, zdravotnických a poradenských služeb, informačními technologiemi atd. Komponenty v daném systému mohou mít různou váhu vzhledem k věku, k individuální situaci, limitům a schopnostem. Na příkladu poradenských služeb můžeme dokumentovat, že jiný charakter, jinou frekvenci a realizaci bude potřebovat rodina s dítětem předškolákem s postižením a jinou formu poradenství bude vyhledávat paralympionik v etapě sportovního tréninku.

Danou vrstvou ekosystému či komponentami tohoto systému je ovlivněno naše chování, naše názory, vnímání hodnot a samozřejmě díky společenské atmosféře jsou ovlivněny naše postoje, včetně postojů k sobě samému, ať jsme jací jsme. Ale také včetně postojů „k jinakosti“. Vyřešený postoj „k jinakosti“ je jedním z principů pochopení podstaty APA (kapitola 3.2.), ovlivňuje i proces začleňování a socializace.

Co rozumíme postojem, co je to postoj? Z četných teorií, kterými se zabývají psychologové, vyjímáme jednoduché vysvětlení: postoj je více méně pevný, fixovaný vztah k někomu, k něčemu, k nějaké situaci, k materiálním či duchovním hodnotám. Tedy vztah, kdy něco vyhledáváme, chceme se přiblížit, nebo něco odmítáme, chceme se vyhnout. Má svoji polaritu (negativní – pozitivní, postoj „někde uprostřed“ není postoj, protože je mi to jedno, je mi lhostejné, nezajímá mne). V rámci polarity má negativní – pozitivní postoj kontinuální intenzitu od „lhostejnosti“ až po intenzivně zakotvený postoj.

polarita	minus	–	0	+	plus	polarita
	intenzita	silná	lhostejná	silná		

Obr. 3: Schematické vyjádření postoje jako fixovaného vztahu (k něčemu)

POSTOJ (dle teorie Kreche, Crutchfielda, & Ballacheye, 1968) je syčen třemi prolínajícími se složkami:

- kognitivní (názor, verbální vyjádření souhlasu – nesouhlasu),
- emotivní (víra, sympatie – antipatie, aniž by byla racionálně podložena),
- konativní (jednání, chování, činnost).

☛ **Příklady:** *Osoba A má pozitivní postoj ke sportu osob s postižením, tvrdí to o sobě. Přijde domů, zapne televizi, kde běží pořad KLÍČ a okamžitě přepne na jiný kanál.*

Osoba B má také pozitivní postoj ke sportu osob s postižením. Přijde domů, zapne televizi, kde běží pořad KLÍČ, napjatě sleduje a následující den vypráví o všech zajímavostech, co vše je možné dělat, zařídít, organizovat.

Osoba C má také pozitivní postoj ke sportu osob s postižením. Chodí s postiženými dětmi na procházky, vyhledala si dobrovolnickou či profesionální činnost, moc nevykládá.

Která z osob má opravdu pozitivní vztah ke sportu osob s postižením?

Pozitivní postoje pomáhá vytvořit prožitok úspěchu, dobré vztahy a dobrá atmosféra, častá setkávání s dobrým prožitkem, spíše kooperace než kompetice, pozitivní zpětná vazba, byť by i vyjadřovala kritiku, dobrý příklad (Sherrill, 2004). V případě, že postoj už je negativní, což se v oblasti také stává, jsou určité principy možných změn. Bez ohledu na teoretické koncepty vymezujeme podstatné z nich.

Změnit postoj v rámci dané polaritě (intenzity), např. od méně pozitivní k silně pozitivní (změna sourodá, kongruentní), není tak obtížné, jako dosáhnout změny v přechodu polaritě, tj. od pozitivního k negativnímu a naopak (změna nesourodá, inkongruentní). Zásady pro změnu postoje:

- *nová informace* k situaci, ať už pozitivní, nebo negativní;
- *pořadí informací* + nebo – hraje úlohu, ale není na to recept;
- *frekvence informací*: začít ani ne brzy, ani ne pozdě, frekvence taková, aby ji osoba mohla vstřebat, (osoba potřebuje čas na to, aby si informaci „přebrala“);
- *nositel informace* musí být důvěryhodný, známý, působí tzv. princip „familiarity“. Nemůže přesvědčit o akceptaci zdravého životního stylu sebelepší přednáškou osoba, která je širší než delší a každou přestávku musí jít na cigaretu;
- *působení na složky* nejen kognitivní, ale především emotivní. Nepřiměřená frekvence informací verbálních bombardujících jen složku kognitivní naopak vyvolává „*bumerangový efekt*“. Zesílíme ten pól postoje, který jsme chtěli původně změnit.

☞ *Příklady: Žáci z praktické třídy jsou poprvé na plaveckém bazéně, začínají plaveckou výuku. Bojí se vody.*

Postup A: Učitel na okraji bazénu: nebojte se, nic to není; tak přece nejste zbabělci; tak dělejte, nemám čas tak dlouho čekat; no to mám zase nešiky; lepší by bylo vás tam naházet;

Postup B: Učitel ve vodě u vstupního žebříku: je to pro vás poprvé, ale věřím, že to dokážete; jsem tu s vámi a pomůžu vám; po žebříčku umíte a já to jistím, pojd' pomalu za mnou... Završení činnosti (zkusím to znovu) je velmi důležité.

Který z postupů vyvolá bumerangový efekt, který pomůže zmírnit strach z vody?

4.2 Programy POCHOPME SE!

Vytváření pozitivních postojů obecně je dlouhodobý celoživotní proces, prochází různými změnami ve vztahu ke zmíněným komponentám či vrstvám ekosystému. Celý proces podléhá principům sociálního učení, tj. imitaci (nápodoba) a identifikaci (ztotožnění se). Proces je oboustranný, poznávají se všichni zúčastnění. Proto je vzájemné setkávání osob intaktních a osob s jinakostí tak důležité už od dětství. Sociální učení ve vztahu k poznávání i chápání fenoménu jinakosti podléhá obecným principům sociálního učení, tj. záměr a cíl, promyšlený postup, vyhodnocení a zpětná vazba, případně odměna – trest.

Protože v běžném denním životě stále není dostatek příležitostí ke vzájemnému setkávání, je vhodné vytvářet zajímavé programy na bázi *POCHOPME SE!* Programy sumují všechny tři úrovně sociálního učení s akcentem na učení záměrné. Vhodné je aplikovat tehdy, když očekáváme začlenění nového žáka s jinakostí do běžného vzdělávacího procesu, vytváříme-li podmínky pro přijetí pracovníka či zřízení systému asistovaného zaměstnání.

Programy typu *POCHOPME SE!* jsou určeny populaci intaktní, tedy populaci, která není dotčena jinakostí a o specifických problémech osob s jinakostí není informována, nemá poznatky, nemá zkušenosti se setkáváním či komunikací. Prostě je bez znalosti věci. Úspěšné programy tohoto typu by měly respektovat následující principy:

- *Dobrovolnost*: násilné (povinné) vtažení do programu nepřináší dobré výsledky, může vytvářet i bumerangový efekt. Proto by programy měly být ve volitelné části projektových dní dospělých, ve výběrových částech rámcových či školních vzdělávacích programů. V případě dětí je třeba vyžádat si souhlas rodičů, čímž současně i pojistíme, že i v rodině se budou vyprávět některé poznatky či zážitky.
- *Systematičnost – dlouhodobost*: jedna kampaň nestačí, může nadělat více škody než užitku. Poznatky o „jinakosti“ je třeba vstřebat, nechat odeznít. Připravit nejen lektory a vedoucí, samozřejmě z různých sfér jinakosti. Program by měl mít minimálně 4–5 opakování s vyvrcholením integrovaných akcí (dětský den, návštěva zajímavé akce, víkend v přírodě apod.) se společným vyhodnocením.
- *Spojení s realitou*: jistě že budou využity profesionální materiály naše i zahraniční, ale podstatné je využít především to, co je vlastní dané lokalitě a dané situaci: prohlídka místa bydliště a okolí a posouzení bezbariérovosti, navázání kontaktu se speciálními centry či školami a domovy, aktivní účast na akcích integrovaného charakteru apod.

- *Vazba na praxi*: znalost specifik v místě bydliště a okolí, ale také znalost zajímavých osobností z oblasti APA, ať už jsou to sportovci, malíři, hudebníci, nebo jejich rodiče, vychovatelé, trenéři.
- *Důraz na schopnosti*: před problémy a limity se jistě nezavírají oči, ale podtrhne se, co vše lze dokázat, ale jak také může okolí pomoci. Kromě různých materiálů (často na You Tube a video-internetu) jsou podstatná osobní setkání, při nichž je možné se ptát, vyzkoušet si různé činnosti a praktiky.
- *Důraz na komunikaci a spolupráci*: odehrává se při vzájemných setkáních. Obsahem jsou besedy, ale především různé typy rukodělných činností, her, tanců, které si všichni účastníci připravují sami. Samozřejmě se zpětnou vazbou.
- *Variabilita a šíře oblastí programu*: obsahem by neměly být jen přednášky (zvláště nudné pro děti) či filmy, ale činnosti interaktivní jako besedy se zajímavými lidmi se zapojením do pokusů o některé nové dovednosti a ty činnosti, které skýtají možnosti vzájemné komunikace. Je třeba respektovat, že ne každý je fanda pro sport, proto tyto programy zdůrazňují všechny možné činnosti (výtvarné, hudební, dramatické, prezentace výrobků a kreseb, poznávacích soutěží a vycházek apod.).

Programy jsou uzpůsobeny věku, profesnímu zaměření, konkrétním populačním skupinám. Mezi nejznámější programy tohoto typu v České republice patří programy školy Lipnice, Dokážu to, týden UEFA (prezentace vzájemného pochopení prostřednictvím fotbalu ve spolupráci UEFA a Speciálních olympiád). Systémově propracovaný je Paralympijský školní den modifikovaný pro různé stupně škol (Kudláček, Ješina, Machová & Truksová, 2008). I když se uskutečňuje jako jedno či dvoudenní školní akce v podstatě 1× za rok podle přání dané školy, a tudíž nedodrhuje veškeré principy, je úspěšný v ohledu základní informace pro intaktní školní mládež. Je zábavný a oblíbený právě prostřednictvím prezentací různých pohybových aktivit a sportů (Liu, Kudláček & Ješina, 2010; Xafopoulos, Kudláček & Evaggelinou, 2009). V prostředí sportu podtrhuje 4 základní teoretické přístupy:

1. Sport (pohybová činnost) jako lidské právo: bezbariérovost, modifikace, variabilita činností a sportů, životní styl – vlastní pokusy – mobility.
2. Akceptace individuálních rozdílů: fenomén jinakosti, simulace, adaptace znalostí, dovedností při setkávání.
3. Respekt k individuálnímu výkonu: snaha být aktivní, dosáhnout, být stále lepší, nebát se srovnávat (soutěže, klasifikace) – besedy se sportovci, účastníky akcí, účast na akcích.
4. Psychosociální podpora (získávání sebedůvěry, odpovědnosti, směřování k principu nezávislého života): příběhy, funkce rodičů, vrstevníků.

☞ Příklad: Číňanka Jüe-chua Süová nemá sice nohy a musí chodit s pomocí dvou stoliček, přesto zvládá to, co by nedokázala mnohá zcela zdravá žena. V sirotčinci pečovala o 130 dětí, které ji považují za svou mámu. O končetiny přitom pětapadesátiletá Jüe-chua přišla ve dvanácti letech, když sbírala uhlí u tratě a srazil ji vlak. V sedmnácti letech přišla o oba rodiče a odešla do sirotčince v Siang-tchan v provincii Chu-nan. Tam se také naučila chodit na dvou stoličkách a začala pracovat jako pomocnice. Vychovala už 130 dětí a dodnes pečuje o další, i když má vlastní rodinu. Jüe-chua pomáhá s praním, krmením, výměnou plínek, uklízením, a dokonce sirotkům vyrábí obuv. Děti jí neřeknou jinak než „Velká Máma“. „Bez Velké Mámy bych dávno umřela. Její chůze po stoličkách byla v dětství nejoblíbenějším zvukem, který jsem slyšela,“ tvrdí Li Šengová, jedna z prvních dívek, o které se paní Süová starala. Rodiče ji odhodili na smetišti, protože měla velký rozštěp. Jüe-chua je už třiatdvacet let šťastně vdaná za zelináře C'-jüana Laje. Má s ním dvacetiletého syna Ming-č'. „Nejsem vlastně žádná úžasná osobnost, ale dělám, co dělat musím, dávám těmto ubohým dětem mateřskou lásku,“ říká s úsměvem paní Süová. (Famous, Profimedia.cz)

4.3 Programy DEJTE NÁM ŠANCI!

Programy typu DEJTE NÁM ŠANCI! jsou orientované právě na skupiny a jedince s jinakostí, orientují se již na pohybové aktivity či sport. Začínají jako separované, specifické, jejich smyslem je ukázat spektrum vhodných pohybových činností, ale i naučit preventivně některé dovednosti tak, aby jedinec byl s modifikovanými pohybovými vzorci konkurenceschopný, než vstoupí do inkluzivního prostředí.

☞ *Příklad: Žáka užívajícího vozík před lyžařským kursem na škole naučíme základům jízdy na monoski předem. Takto s určitou úrovní dovednosti nesklízí posměch a ztrátu sebevědomí v začátečnických pokusech, nezdůrazňuje se jeho nedostatečnost, ale naopak jeho dovednosti a může být zařazen do běžného družstva. Obdobné příklady bychom měli zvažovat i u jiných typů dovedností nebo chování.*

Principy těchto typů programů jsou v podstatě shodné s předchozími. Doplnujeme je o následující:

- *Atraktivnost* v názvu programu či skupiny (kroužku), v obsahu i prostředí. Atraktivnost a serióznost v osobnosti vedoucího či dalších asistentů. Je dobré, když z vedoucího se postupně stává partner, který pro určitý program nadchne.
- *Individualizace* znamená, že v rámci kategorie postižení (*srovnej kap. 7.3*) je každá osoba skutečně jiná v limitech i dovednostech, v psychických vlastnostech i v pohybové zkušenosti. Proto je nutné program „ušít na míru“ danému jedinci tak, aby vyhovoval nejen v hledání obsahu pohybové činnosti, ale hlavně v orientaci na pohybové aktivity rekreační nebo později krystalizující v některé ze specializací v soutěžním sportu. Zásadním kritériem je věk, ale i technické možnosti.
- *Pravidelnost* zaručuje jak společné setkávání, tak i optimální hledání vhodné pohybové aktivity na základě získávání dovedností, prožitku úspěchu, znalostí o vybavení, vhodném prostředí apod. (*srovnej kap. 8.2*).
- *Komplexnost* je chápána jako možnost (šance) poznat různé činnosti a různá prostředí tak, aby si jedinec některou z možností později vybral, a to v systému aktivita vers. odpočinek, snaha o individuální výsledek či výkon vers. relaxace, pohybová aktivita vers. jiné aktivity společensko-kulturní či studijní, profesní.
- *Postupná specializace* se nemusí týkat všech. Někteří zůstanou účastníky více činností na rekreační a zábavné úrovni. U některých může být specializace ovlivněna vnějšími vlivy (např. existence skupiny, dopravní možnosti). Týká se především těch, kteří naleznou svůj sport a pak se realizují v soutěžním systému.
- *Kontrolovatelnost* některou formou hodnocení (rodiči, vedoucím skupiny, kamarády, ale i sebehodnocením) zajišťuje motivaci, povzbuzení, prožitek úspěchu, zlepšování i orientaci na některou z možností s přáteli. Může ovlivňovat i technické podmínky některých aktivit.
- *Intelektualizace* souvisí s rozumovým chápáním smyslu aktivit jak pro rekreační, tak pro soutěžní úroveň. Týká se ukazatelů životního stylu a zdraví, hygieny, výživy, adekvátních pohybových vzorců i výběru adekvátní sociální skupiny. Princip intelektualizace zvládají při vhodném vedení i jedinci s mentálním postižením (Válková, 2000).

I tyto programy vedou k postupnému začleňování a samostatnosti jedinců s jinakostí a opačně, jsou schopni orientovat se ve volbě a participaci a díky samostatnosti a prezentaci schopností významně ovlivňují veřejné mínění.

4.4 Integrace jako celoživotní koncept

Positivní postoje k jinakosti významně ovlivňují interpersonální vztahy mezi členy majoritní společnosti či minoritních skupin, mezi jedinci tzv. intaktními a jedinci či skupinami s příznakem jinakosti. Určité termíny vyjadřují postojové pozitivní přijetí nebo odmítnutí jedince či skupiny s jinakostí, a to jak aktuálně, tak dokonce v historickém kontextu: mainstreaming, integrace, inkluze, akomodace, asimilace, ostrakismus, mobbing, bossing, šikana, segregace, genocida.

☞ Výklad termínů:

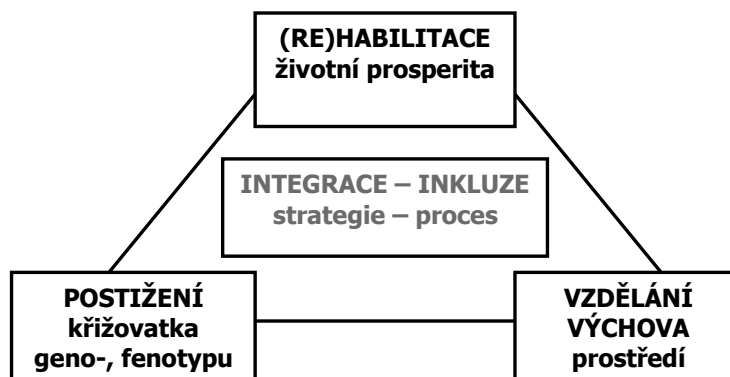
- **Mainstreaming:** fyzické i topické umístění minority do hlavního proudu (mainstream), a to kulturního, sociálního, genderového, vzdělávacího, aniž by se intenzivně řešila podpůrná opatření či postojové a reálné důsledky. Přínosem je, že mainstreaming „otevřít dveře“ sociálním kontaktům, ale může být i negativní, tj. „masíruje“ menšiny mediálně, kampaněmi, vyhláškami, edukativně k přijetí pouze většinových praktik (www.equalcr.cz).
- **Akomodace:** přizpůsobení se vnějším podmínkám, tlakům, nejedná se tedy jen akomodaci oční čočky, ale i o termín socio-kulturní. Pro přežití či pro přijetí referenční skupinou, a to nemusí být skupina majoritní, jedinec s přívalstvem jinakosti se přizpůsobuje těmto podmínkám dobrovolně, nebo pod tlakem. V prostředí edukativním či APA: sportovní klub má nastavená pravidla a ta je nutné respektovat; jedinec není úspěšný v daném sportu, přechází do jiného, jehož prostředí a požadavky jsou pro něho přijatelné a přizpůsobuje se jim).
- **Asimilace:** splynutí, v sociologii a kulturní antropologii jde o splynutí minority s majoritou do té míry, aby „klíčové jinakosti“ (jazyk; náboženské a ideologické přesvědčení prezentované hodnotovým systémem; kulturní zvyky prezentované i mobilitou a motorickým chováním) nebránily společenskému zařazení a uplatnění. Některé z těchto „klíčových jinakostí“ mohou být pro minoritu natolik závažné, že se jich za žádnou cenu nechtějí vzdát, a vytvářejí tudíž komunity (tendence osob se sluchový postižením, tendence sportovních „bikerů“ či „free-stylistů“); nebo dokonce společensky nebezpečná „ghetta“. V prostředí APA – prostřednictvím pohybových aktivit a zvládnutého sportu asimilace nejen ve sportovní skupině, ale ve studijní či profesní společnosti.
- **Integrace:** spojení částí v celek, zařazení jedince z minoritní skupiny do skupiny většinové, akcent na topickou koexistenci. Způsob soužití, kdy je možné zachovat kulturní či osobní „zvláštnosti, které jsou, či nejsou přijaté většinou, převážně však jsou postojově indiferentní. (V prostředí APA: jsi zde s námi, můžeš si s námi hrát, trénovat, ale zařazení do soutěže už není možné).
- **Inkluze:** začlenění minority do majority tak, že kromě podpory adaptace na prostředí se akcentuje oboustranné přijetí psychosociální. (V prostředí APA: jsi s námi ve hrách, tréninku. Tam, kde začlenění do soutěže není z reálných limitů možné, soutěž modifikuji či zvolím paralelní soutěžní řešení.)

V kontextu ČR se tyto jemné obsahové nuance v anglických termínech často nerozlišují a užívá se český termín (autorka doporučuje) – **začlenění**.

- **Ostrakismus:** vyčleňování jedince z kolektivu, přičemž se nepoužívá fyzického násilí, ale pomluv, ironie, odmítnutí. Jedinec pocituje, že není oblíben, uznáván. Termín pochází ze starověkých Atén, kdy se pomocí hliněných střepin hlasovalo o vypovězení občana nebezpečného pro stát do vyhnanství. Vnímaná jinakost jako příčina ostrakismu může být jak objektivní, tak subjektivní. Častější je u dívek (nebudu se s ní bavit, když nosí tak nemožné šaty; je to taková šprtka, tak ji nepozvu na narozeniny). Užívají ho i rodiče (s těmi se nebudeš kamarádit, protože...; toho mi nevod domů, jelikož ...), objevuje se i v pedagogických sborech vůči mladším začínajícím učitelům nebo naopak vůči starším zkušenějším. Setkáváme se s ním i ve sportovním prostředí, kdy důvodem odmítání je jak nedostatečná, tak naopak vynikající zdatnost, výkonnost či dovednosti, ale i socio-ekonomická jinakost: značkové či secondhandové vybavení. Proto je traumatizující výběr hráčů spolužákem-kapitánem (kdo zůstane ve výběru úplně poslední).
- **Šikana:** zatímco ostrakismus je odmítání, vyčleňování, tak šikana (z francouzského „chicane“) již je agrese psychická či fyzická, jde o týrání jedince – skupiny, a to slabší, na základě převahy silové (nikoliv intelektuální, často i naopak) nebo početní. Dochází až k poškozování zdraví fyzického, ale vždy psychického. Varianty a metody jsou rozmanité vzhledem k charakteristice šikanujících, prostředí i jinakosti šikanovaných. Šikana se nevyhýbá žádnému prostředí: rodina – týrané dítě či partner, škola, zaměstnanecký poměr. Sportovní prostředí na jedné straně skýtá ideální podmínky pro kooperaci, na druhé straně může být zdrojem šikany (výkonnostní

- a dovednostní odlišnost, odlišnost v podmínkách a vybavení nejen jednotlivců, ale i klubu, nezvyk na adaptace ve sportu s jedinci s jinakostí). Doporučit lze literaturu autorů Bendl (2003), Kolář (2001), Říčan, P. (1995).
- **Mobbing:** může být jak ostrakismus, tak šikana v pracovním prostředí, konkrétně pracovními kolegy. Oproti šikaně je sofistikovanější, orientovaný na udolávání psychiky více než na násilné akty. Jinakost, která dráždí, je opět pracovní výkonnost nebo nevykonnost, schopnost postavit se neadekvátním praktikám vedení, k nimž ostatní ze strachu o místo mlčí, ale i přívlastky menšiny socio-kulturní či se zdravotním postižením. Znepříjemňování života v pracovním procesu vede k vyčerpání psychickému i fyzickému a jedinec nemá často jiné řešení než odejít, ač je právo na jeho straně. Totéž se může odehrávat v prostředí sportovním (kanadské žertíky vůči začínajícím, vtipy vůči oblečení či úrovni dovedností, zesměšňování úspěchů, schovávání věcí, nikdy nepřihrají určité osobě apod.).
 - **Bossing:** je to totéž jako mobbing, ovšem ze strany nadřízeného k podřízenému. Důvodem je obava z ohrožení pozice, kompetencí nadřízeného, snaha „vyštípát“ zaměstnance z důvodu zajištění pozice pro někoho oblíbenějšího. Ve sportovním prostředí není bossing tak častý, ale vyskytuje se (např. trenér nepostaví hráče na hřiště, nevěří mu, i když z hlediska jiných má exaktně podloženou výkonnost).
 - **Segregace:** v prostředí APA: obecně oddělování, odlučování, vylučování. Vylučování z většinové skupiny do specifických podmínek. Slovo podobného významu je také separace. Segregace se děje většinou na základě určitých objektivních faktů a zvyklostí, nebo dokonce legislativy. Segregace – vylučování má většinou nádech negativní, znamená znemožnění přístupu k aktivitám majoritní společnosti. Ovšem může mít i důvod logický, pozitivní: osoba s infekční chorobou bude nejen segregována umístěním na specializované oddělení nemocnice, ale i izolována z důvodu obavy z šíření nemoci. Zatímco rekreační pohybové aktivity je možné provozovat a provozují se bezproblémově v prostředí inkluzivním, soutěžní vrcholový sport je ryze segregovaný bez negativního konotátu. V tréninku plavecké skupiny nelze uspokojit zájmy basketbalové, ty lze realizovat v segregované skupině basketbalové. Klasifikační třídy B1, B2, B3 jsou segregací sportovců do skupin dle určitých parametrů pro rovnocenné soutěžení, stejný princip je uplatněn v klasifikaci sportů osob s tělesným postižením (třídy S – Swimming, plavání; F – Field, atletické soutěže v poli; postup do vyšších skupin na základě segregace dle výkonu, limitu).
 - **Genocida:** je extrémní případ antagonistických vztahů mezi odlišnými kulturami, etniky, ideologickými či náboženskými směry. Většina (nebo silnější, agresivnější ideologie) upírá právo „jiným“ na život a usiluje o jejich likvidaci. Genocidy se prolínají občanskými válkami, historicky ovlivňují nejen současnost, ale i budoucí existenci národů, státních útvarů a jejich potenciální soužití. V těchto likvidačních etapách a nenávisti k jinakosti trpí veškeré nadstavbové funkce společnosti: kultura, sport, sociální a lékařská podpora.

Současným cílem ve společenském vývoji je dosáhnout sociálního souladu mezi majoritní společností a minoritními skupinami – obecně. Proces inkluze (začleňování) je prostředkem, strategií k dosažení cíle, byť tento cíl, sociální soulad (inkluze, integrace), může odrážet určitá specifika. Tato specifika jsou vymezena třemi základními oblastmi: jinakostí, postižením (na křížovatce geno- a fenotypu), vzděláváním, výchovou a ovlivňováním komponentami ve vrstvách prostředí a habilitací (pokud funkce nebyla vytvořena a je třeba vytvořit nový nebo modifikovaný pohybový či sociální vzorec) či rehabilitací (pokud funkce vytvořena byla a je možné vrátit se k původním vzorcům).

Obr. 4: Oblasti procesu inkluze

Z uvedeného vyplývá, že proces inkluze nelze zužovat, jak se často chybně děje, na pouze školskou sféru, tedy inkluzivní školní vzdělávání, ale je to strategie celoživotního a celospolečenského charakteru. V historickém vývoji se postoje k jedincům – skupinám s jinakostí měnily. Střídal se etapy odmítání, vylučování, až likvidace, tolerance či oslavování.

I když konkrétní historická fakta jsou obtížně dohledatelná, pokusíme se srovnat linii historické etapy a linii postoje k postižení.

PRAVĚK – STAROVĚK – STŘEDOVĚK – NOVOVĚK – SOUČASNOST – BUDOUCNOST

Obr. 5: Historický vývoj přístupů k osobám s „jinakostí“

- V pravěku si postižené jedince pravděpodobně brala sama příroda. Ve starověku, v době zrodu a formování civilizace, postižení, tudíž neproduktivní, byli selektováni, docházelo k **REPRESI**.
- Ve středověku, v době ustálení společenského systému, s ohledem na náboženské a etické důvody není fyzická likvidace nezbytnou. Vznik klášterů, špitálů zajišťuje základní hmotné zajištění. Je to doba **MILOSRDENSTVÍ a CHARITY**.
- Novověk přináší dynamický rozvoj poznatků, tudíž i vědomostí, dovedností a činností, včetně profesí. Díky šíření vzdělanosti může jedinec s postižením zůstat společensky přínosný. Pokud přišel středověký řemeslník či zemědělec o ruku, byl buď „odepsaný“, nebo se hledala náhradní činnost nebo náhradní pomůcka. Pokud přišel o nohu „barokní“ lodivod, tedy navigátor, nautik (tedy uplatnění více intelektuální než fyzické), mohl se s jakkoli jednoduchou protézou dále věnovat své profesi. Proto narůstají snahy o „udržení postižených ve využitelném stavu“, tj. ve stavu soběstačnosti, samostatnosti, uplatnitelnosti. Hledají se možnosti vyvážit důsledky postižení. Nastává doba **KOMPENZACE**.
- Současnost je obdobím, které nezpochybnuje práva osob s postižením. Existuje i ekonomická a technologická i institucionální vybavenost, včetně expertních poznatků, jak umožnit prožití plnohodnotného, postižením pokud možno neovlivněného života, začlenění do majoritní společnosti. Žijeme v době **INTEGRACE, resp. INKLUZE**.
- Budoucnost se upíná k **PREVENCII**, i když otázka zůstává otevřená vzhledem k rychlosti získávaných poznatků a uplatnění v praxi, ale i vzhledem k etickým faktorům. Dokáže věda v budoucnosti předcházet vzniku postižení? Jakými, třeba i diskutovanými prostředky (interupce, reprodukování mateřství, ovlivňování genetické informace, transplantace orgánů...). (Smykal, 1996)

V souhrnu etapy tak korespondovaly s faktory ekonomickými (postižený nevyrobil hodnoty, nebyl schopný boje nebo naopak místo fyzického potenciálu bylo možné využít jeho potenciálu intelektového), náboženskými (do „jiné osoby“ bůh daného náboženství vtělil hříchy lidstva, spasení), ideologickými (likvidace etnických či rasových skupin), pojetím mocenských skupin (příklad vztahu k homosexualitě: v etapě Césarově akceptovaná u vládnoucích skupin, pak chápaná jako hřích a trestný čin, pak jako psychiatrická diagnóza, nyní jako pouze jiná sexuální orientace).

Zmíněné faktory opět začleníme do modelu vrstev a komponent ekosystému, což vyústí v dané postoje jedinců a společnosti. Není pravdou, že by předchozí historické etapy vedly vždy a pouze k vyčlenění, včetně historické etapy spartského Řecka. Toto téma si zaslouží seriózní bádání historiků.

☛ Příklady A: Josef Smykal v publikaci *Tyflopedické kalendárium uvádí historický průřez významných osobností nevidomých, dokládající toleranci–netoleranci k nevidomým osobám.*

451 př. n. l.: římský soubor zákonů XII desek doporučuje slepé novorozence utratit. V patricijských rodinách mohl otec učinit výjimku.

280 př. n. l.: Appius Claudius Caecus (zvaný Caecus), nevidomý římský státník, cenzor, pronesl v senátě slavnostní řeč, ve které nesouhlasil uzavřít potupný mír s epirským králem Pyrrhem po jeho vítězství u Auscula.

242 př. n. l.: zemřel Cassius Longinus, nevidomý římský právník.

př. n. l.: v Pekingu vznikla pravděpodobně první organizace nevidomých hudebníků, která se starala také o výchovu dorostu.

59 př. n. l.: zemřel Diodotos, římský nevidomý stoický filozof, učitel Marca Tullia Cicera.

35: narodil se Marcus Fabius Quintilianus, římský rétor, který ve své učebnici řečnictví *Institutio oratoria* upozorňuje na to, že ryté písmo mohou hmatem číst i slepci. Vytvořil soubor vzorů písmen, tzv. *Tabellu*, která později sloužila jako všeobecný vzor i jako vzor při tvorbě některých písem pro nevidomé.

?1360–1424: Jan Žižka z Trocnova: Období křesťanské charity středověku bylo dobou muže, který se navzdory úplné ztrátě zraku udržel v pozici vojenské autority země a následně i člena „zlatého světového fondu“ neporažených vojevůdců. Cit.: <http://smýkal.ecn.cz/publikace/kniha09t.htm>

➤ **Příklady B:** V mnoha lokalitách našeho území žili jedinci, podivíni, jedinci s jinakostí, kteří patřili ke koloritu lokality a byli určitým způsobem akceptováni. Josef PROKŠCH (1794–1864) byl nevidomý hudební teoretik, který roku 1830 založil v Praze hudební školu, která mívala až 80 žáků. Asi 3–4 roky byl učitelem Bedřicha Smetany (do roku 1847) a byl klíčovou osobou pro další hudební vývoj Bedřicha Smetany (informace z rozhlasového pořadu Petra Hory-Hořejše, leden 2012).

➤ **Příklady C:** Stanislav VYDRA (13. 11. 1741 – 2. 12. 1804), český matematik, pedagog, národní buditel. Vystudoval jezuitské gymnázium v rodném Hradci Králové a v šestnácti letech vstoupil do jezuitského řádu. Po delším působení v řádových službách v Brně, Klatovech, Jičíně a Vilémově se v roce 1771 stal profesorem matematiky na pražské univerzitě a zůstal jím i po zrušení jezuitského řádu v roce 1773. Své studenty vzdělával nejen v matematice, ale vštěpoval jim i lásku k české řeči a literatuře. V roce 1803 oslepl, vzdal se pedagogické činnosti a již zcela slepý diktoval české učebnice matematiky. Stal se jednou z výrazných postav Jiráskova románu *F. L. Věk*. Cit.: www.cechoslovaci.com/topic/1000-vydra.stanislav

Proces začleňování má další aspekty:

- **bio-sociální:** jedinec je ve svém geno-fenotypu jedinec biologické podstaty, dále se rozvíjející v sociálním prostředí. Jestli jedinci něco chybí, je biologicky limitován, odráží se to v jeho samotné akceptaci–neakceptaci jinakosti, v otevřenosti sociálnímu začlenění, ale také v odrazu ve společenském mínění.
- **filozofický:** prvotně jde o vnímání jinakosti a postoje k jinakosti, resp. menšinám, o čemž hovoří celá kapitola 4. Jinakost si uvědomujeme až tehdy, až něco ztratíme. Nejsme zvyklí brát v úvahu *existenci menšin*. Z toho pak vzniká nálepkování. Menšina dává většině záminku k popuzování. Nastavuje zrcadlo, že i příslušník většiny se může stát členem menšiny, kdykoliv, nečekaně, náhodně, nepřipraveně. Otázky, které se následně řeší, jsou:
 - jak uchránit jednotu, spravedlnost, rovnocennost v diverzifikovaném prostředí?
 - kde jsou limity pro vnímání „jinakosti“?
 - kde jsou limity pro akceptaci „jinakosti“?
 - jak skloubit přístup „homogenní“ a „heterogenní“?

Zdrojem k pojetí (vyčlenění) *MENŠINY* je:

- co si myslí většina,
- vlastní pocit, zda se považují za příslušníka menšiny (tendence některých skupin neslyšících),
- jestli sama skupina (menšina) se vyčleňuje jako celek vůči většině (typický příklad separovaných soutěží ve sportu: paralympiády, deaflympiády, Speciální olympiády).

Tendence *VĚTŠINY* je chápat svá práva proto, že je jich víc, tudíž „lepší“, mohou ovlivňovat, rozhodovat, menšinu laskavě přizvat. Tendence *MENŠINY* je: a) ztotožnění se s vyčleněním jako slabá, potřebující zohlednění, vynucuje si legislativu, pozitivní diskriminaci, vytváří se modální osobnost; b) neztotožní se, cítí se silná, aktivní, konkurenceschopná při zohlednění podmínek, podílí se na tvorbě hodnot společně s většinou (Hejdánek, 2001).

- **psychosociální,** má časový rozměr souvisící právě s informacemi, s komunikací a kontakty získávanými v posloupných časových horizontech. Lidská přirozenost je – co je nezvyklé, jiné, nebo dokonce obtížné, to jako by neexistovalo, jev je beze mne. Později lze připustit, že jev existuje, ale mne se osobně netýká, mně se to nemůže stát, jev je mimo mne. V dalším čase se musejí projevit principy dialektiky.

Je jev tak blízko, vedle, že chtě nechtě musí být vnímán. Intaktní jedinec se z nevěřícího Tomáše stává zvědavcem, začíná být sám aktivní v hledání kontaktů, informací (viz programy POCHOPME SE! a DEJTE NÁM ŠANCI!), dochází k syntéze a jedinec (mnohdy, ne vždy) se stává aktérem činnosti, jedinci jsou spolu. Je naplňována myšlenka, že prostřednictvím forem sociálního učení dochází k integraci, což je zásadně oboustranný vztah mezi individuem a prostředím, je zde oboustranný respekt k odlišnosti (lidé nemohou být stejní), na principu NE-preference a NE-diskriminace.

Aspekt psychosociální

I. horizont: vytěsnění jevu **BEZ** **MIMO**

II. horizont: přijetí existence jevu z aspektů

aspekt veřejného mínění	psychosociální aspekt	aspekt dialektiky	
NEVĚŘÍCÍ TOMÁŠ	divím se, co se vůbec děje	VEDLE	teze
ZVĚDAVEC	jsem divákem toho, co se děje	MEZI	antiteze
ČINITEL	jsem aktérem toho, co se děje	SPOLU	synteze

III. horizont: zapojení do variant strategie integrace

Pozitiva separace

koncentrace odborníků i ekonomická,
kvalita vzdělávání akademického

Negativa separace

problematika života ve většině (oboustranně)

Pozitiva integrace

vědomí existence fenoménu jinakosti
vzdělávací standardy většinové společnosti

Negativa integrace

svádí k pozitivní diskriminaci
ekonomicko-technologické nároky

Obr. 6: Schéma psychosociálního aspektu ve strategii integrace
(srovnej kapitola 1)

Strategie integrace je prioritou pro celodenní a celoživotní proces, jinak problematicky funguje dokonce i v mikroprostředí, ale také naopak. Musí být aktivní mikroprostředí, aby mohlo ovlivňovat či korigovat komponenty v širších rovinách. Strategii integrace v celoživotním a celospolečenském kontextu posunula snaha UNESCO v Chartě na 80. léta, podtrhující ranou, včasnou diagnostiku a dostupnost a podporu v oblastech:

- legislativa,
- zdravotní a sociální služby,
- bezbariérovost ve všech ohledech (architektonické bariéry, přístup do přírodních lokalit, doprava, bariéry percepčního charakteru, komunikace, postojové a personální bariéry),
- vzdělávání,
- zaměstnání,
- volný čas (včetně pohybových aktivit a sportu).

To, že sféra volného času se ocitá až na konci pomyslného žebříčku integrační strategie, má logiku, protože realizace APA a sportu v integrovaném prostředí může být rozvinuta u spokojených občanů, v situaci vyřešené dopravy, apod., na druhé straně osoby zvyklé intenzivně participovat v programech volného času jsou aktivnější v hledání zaměstnání, v úspěšném vzdělávání. V tomto smyslu je chápána integrace jako celoživotní koncept.

☞ **Příklady:**

1993: První Seznam prodejen s bezbariérovým přístupem v České republice, zmapovaných do konce roku 1992. Praha: Ministerstvo obchodu a cestovního ruchu ČR. Na 163 stranách uvádí adresáře bezbariérových prodejen ve 34 městech. V současnosti se seznamy inovují a iniciativa je přímo na magistrátech jednotlivých měst v evropském projektu „Bezbariérové město“ (Google: bezbariérové město). Řeší se přístupnost dopravy, do všech veřejných objektů města, včetně zařízení pro volnočasové aktivity a sport. Město Olomouc se do projektu zapojilo v roce 2001 a 3× bylo ve Francii oceněno mezi nejlepšími městy (www.olomouc.eu).

2002, 7. února (Mladá fronta DNES): Dva vozíčkáři podali žalobu na Český stát k soudu ve Štrasburku. Předmětem byla diskriminace osob na vozíku v městě Přerov, konkrétně nedodržování stavebního zákona o bezbariérovosti zákona, tj. přístupnost budov, přizpůsobení v dopravě. Zákony jsou, zbývá je jen dodržovat, říká vozíčkářka.

2002 (www.rollimoden.de): Katalog módy prezentuje oblečení pro uživatele vozíku a imobilní osoby, a to pro veškeré příležitosti: denní život, typické profese, volný čas včetně sportu a outdoorových pohybových aktivit. Německá firma existuje už více než 20 let, má pobočky v Rakousku, Holandsku, Itálii a v Řecku. V ČR se iniciativy chopila firma ADAPTIA móda s. r. o. (www.adaptia.cz) s obdobným záměrem, tj. tvorba pohodlného oblečení pro denní užití i pro volnočasové pohybové aktivity.

2005, 15. října (Olomoucký Deník): Zrodila se první česká kuchyň pro vozíčkáře. Veronika Loušová, návrhářka z Vysoké školy uměleckoprůmyslové vytvořila speciální bezbariérovou kuchyňskou sestavu. Na základě průzkumu trhu zpracovala projekt Handicap s designem, konkrétně kuchyň, kde se lze pohybovat na vozíku a všechny prostory jsou z vozíku dosažitelné.

2006 (Vozka IX, 1): První bezbariérový kostel v Ostravě – Mariánských horách.

2008 (Vozíčkář, XVII, 3): Pražský dopravní podnik má bezbariérové internetové stránky (www.dpp.cz).

2008 (www.cd.cz/bezprekazek): České dráhy v roce 2008 spustily speciálně upravené internetové stránky pro hendikepované cestující. Stránky jsou vytvořeny na základě konzultací s Národní radou osob se zdravotním postižením ČR a odpovídají i požadavkům nevidomých. Uživatelé na nich najdou také on-line formulář, přes který si mohou cestující na vozíku objednat svou cestu a asistenci zaměstnanců ČD při nástupu do vlaku. Na stránkách jsou všechny důležité informace od souhrnu vlakových spojů, které jsou vybaveny vozy a zařízením pro vozíčkáře, přes seznamy bezbariérových stanic a stanic se zdvižnou plošinou, přímé telefonní kontakty na nádraží až po informace o tom, jak jsou vozy pro zdravotně postižené vybaveny a kolik za cestu hendikepovaní zaplatí. Mimo to jsou tam vyjádření i zkušenosti handicapovaných cestujících.

2009 (Příloha Dnes, 1. 7. 2009): Anděl: vozíčkáři nemají šanci. Na základě dotazovacího průzkumu 700 lidí se ukázalo, že vozíčkáři a rodiče s kočárky mají největší problém ve stanicích metra v Praze, kde nejsou výtahy nebo nejsou upravena nástupiště. Přes padesát stanic v metropoli není bezbariérových.

2010 (no date): Nevidomí už mají téměř 300 bankomatů. Počet speciálně upravených bankomatů stoupl na více než 270. Projekt iniciativně rozvíjí ČSOB, Poštovní spořitelna a Česká spořitelna. První bankomat byl zprovozněn v roce 2005. Pracuje se stále na zkvalitňování systému proti okradení nevidomých občanů.

2011 (Abilympijský zpravodaj, XII, 2): a) Pochvala za dobrý nápad míří na střední Moravu. Krajské ředitelství policie Olomouckého kraje zahájilo projekt „Policie zaměstnává osoby se zdravotním postižením“ podporovaný fondy EU. b) Jak zlepšit situaci v zaměstnávání zdravotně postižených? Vymýtit podvody! Reakce na situaci, kdy zaměstnavatelům či občanským sdružením je poskytnut příspěvek, který „zmizí“ v rukou managementu a k cílové skupině už „nedoputuje“.

2012 (fiabacz.org): Česká abilympijská asociace se začlenila do projektu FIABA (Fondo Italiano Abbattimento Barriere Architetoniche (Italský fond pro eliminaci architektonických bariér), a to 28. dubna 2010. Jejím cílem je podporovat iniciativy a aktivity v oblasti územního rozvoje a plného využití prostor pro každého. Tím se ČR přihlásila plně k politice „NOVÉ BEZ BARIÉR“. FIABADAY (vždy první říjnovou neděli) prezentuje významné výsledky odstraňování bariér v daných lokalitách. Jednou z prezentovaných akcí je i cesta českého paralympionika Heřmana Volfa na handbiku do Říma na podporu česko-italské spolupráce handicapovaných. „Cesta za snem“ byla odstartována 17. 6. 2011.

Přestože principy tvorby postojů k jinakosti či k integrační strategii jsou formulovány a známy, nová paradigmatu APA obecně (6 principů v kap. 3.2) se nedaří do praxe implantovat dostatečně rychle.

☞ *Determinanty ovlivňující flexibilitu a rychlost přijímání nových paradigmat v APA.*

- úzkost a nejistota, strach jít do neznáma,
- obava, zda to NOVÉ je adekvátní,
- obava z těžkostí při prosazování do praxe,
- vědomí ztráty moci, vlivu,
- žárlivost, že na to přišel někdo jiný.

4A PRO ZAPAMATOVÁNÍ

1. Postoje k jinakosti se vstřebávají v průběhu celého života, učí se mechanismy socializace (nápodoba dobrých příkladů, identifikace) a záměrným sociálním učením.
2. Programy záměrného sociálního učení (*POCHOPME SE!*, *DEJTE NÁM ŠANCI!*) se odlišují orientací na cílovou skupinu (populace intaktní – minoritní), na obsah (variabilita činností – akcent na pohybové aktivity). V mnohých principech jsou podobné, stěžejní jsou osobní reálné kontakty, akce, činnosti.
3. Postoje jsou stěžejním faktorem (mimo jiné) pro úspěšnou strategii „integrace“, která je prostředkem pro oboustrannou socializaci. Ovlivňují i obsahy dalších termínů souvisejících se společenským začleňováním – vyčleňováním jedinců.
4. Integrace je celoživotní a celospolečenský koncept ovlivňující jedince s jinakostí či minoritní skupiny v daném ekosystému. Zpětně pak se jedinci či skupiny podílejí na ovlivnění komponent ekosystému.

4B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

1. Příprav odpovídající program typu *POCHOPME SE!* pro zvolenou populační skupinu, a to tak, aby byl realizovatelný. Případně popiš ten program, jehož jsi byl/a aktérem.
2. Příprav odpovídající program typu *DEJTE NÁM ŠANCI!* pro zvolenou populační skupinu, a to tak, aby byl realizovatelný. Případně popiš ten program, jehož jsi byl/a aktérem.
3. Zmapuj bezbariérovost lokality svého bydliště, školy, zaměstnání (ve všech ohledech) s dokumentací a komentářem. Pokus se oslovit osoby odpovědné za bezbariérovost.
4. Pokus se zjistit, kde ve tvé lokalitě existují koncepty integrace (školní zařízení, zájmové kroužky a skupiny, zaměstnání, služby, občanská sdružení, pravidelné či jednorázové akce).

Zdroje ke kapitole 4 a literatura k dalšímu studiu

- Bendl, S. (2003). *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9. 2003.
- Bugatko, D., & Daehler, M. W. (2001). *Child development: A thematic approach* (4th edition). Boston: Houghton Mifflin.
- Downs, P., & Williams, T. (1994). Students attitudes toward the integration of people with disabilities in regular settings: A European comparison. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 11, 32–43.
- Hejdánek, L. (2001). *Výroky z televizní besedy na ČT 2*.
- Hora-Hořejš, P. (2012). *Informace z rozhlasového pořadu Petra Hory-Hořejše, „Kdo to byl...“*, leden 2012.
- Kolář, M. (2001). *Bolest šikanování*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-513-X.
- Krech, D., Crutchfield, R., & Ballachey, E. L. (1968). *Človek vo spoločnosti*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Kudláček, M., & Ješina, O. (2008). *Integrace žáků s tělesným postižením do školní Tv*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kudláček, M., Ješina, O., Machová, I., & Truksová, M. (2008). *Paralympijský školní den*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Liu, Y., Kudláček, M., & Ješina, O. (2010). The influence of Paralympic School Day on children's attitudes towards people with disabilities. *Acta Universitatis Palackinae Olomucensis, Gymnica*, 40(2), 63–69.

- Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.
- Sherrill, C. (2004). *Adapted physical activity, recreation and sport: Crossdisciplinary and Lifespan* (6th ed.). Dubuque, IA: Brown & Benchman.
- Smýkal, J. (1996). *Tyflopedické kalendárium*. Brno: Magistrát města Brna a Nejvyšší rada České unie nevidomých a slabozrakých. Knížnice Slepeckého muzea v Brně. Retrieved 29. 2. 2012, <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha09t.htm>
- Válková, H. (2010a). Kudy na to? O motorické kompetenci a principech adaptací v APA. *Aplikované pohybové aktivity v teorii a praxi*, 2010/1(2), 31–39. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Válková, H. (2000). *Skutečnost nebo fikce? Socializace mentálně postižených prostřednictvím pohybových aktivit*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Válková, H. (2010b). *Teoretické vymezení APA jako kinantropologické disciplíny: co to je, když se řekne APA*. *APA v teorii a praxi*, 1, 1, 25–32.
- Xafopoulos, G., Kudláček, M., & Evaggelina, Ch. (2009). Effect of the intervention program “Paralympic School Day” on attitudes of children attending international school towards inclusion of students with disabilities. *Acta Universitatis Palackinae Olomucensis, Gymnica*, 39(4), 63–71.
- www.equalcr.cz

5 Komunikace: komunikovat, nebo spolu mluvit?

TÉMATA:

- 5.1 Komunikace
- 5.2 Komunikace s osobami s mentálním postižením (MP)
- 5.3 Komunikace s osobami se sluchovým postižením (SP)
- 5.4 Komunikace s osobami se zrakovým postižením (ZrP)
- 5.5 Komunikace s osobami s tělesným postižením (TP)
- 5.6 Komunikace s osobami z jiného kulturního a společenského prostředí

PRO ZAPAMATOVÁNÍ

NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

Zdroje ke kapitole 5 a literatura k dalšímu studiu

5.1 Komunikace

Zde lze předpokládat, že čtenáře může překvapit, proč téma „komunikace“ je zařazeno do textu týkajícího se pohybových aktivit. Přece je to téma psychologie, neurologie, speciální pedagogiky, logopedie a jiných oborů.

Právě proto, že je to jev tak komplexní, ovlivňující život každého jedince v každodenní činnosti. Ovlivňuje tedy vzájemné porozumění někomu (osobě), něčemu (situaci) i porozumění sobě samému. Ovlivňuje tedy volbu způsobu aktivního života, ovlivňuje předávání i přijímání edukativních zásahů, ovlivňuje efektivitu učení včetně učení se dovednostem, ovlivňuje bezpečnost chování v jakémkoliv prostředí, tedy i v prostředí pohybových aktivit, které bývají vysoce emotivní. Princip zvládnutí adekvátní komunikace je základním prvkem, jak realizovat optimální pohybový program aplikovaný v určitém prostředí s osobami s jinakostí. Komunikaci považujeme za specifickou formu pohybu (v myšlenkách, v přenosu informací), pohyb pak za znak živého organismu: v evolučním řetězci vidíme, že mezi sebou komunikují živé organismy od prvoků přes hmyz, a nepopřeme, že člověk je prozatím posledním článkem tohoto řetězce. Vzhledem k rozmanitosti lidských jedinců i lidských skupin jsou také rozmanité způsoby komunikace. Téma komunikace je značně širší, než zde prezentujeme. Odkazujeme na odbornost speciálněpedagogickou při komunikaci osob (dětí) s logopedickými problémy, s autismem, s poruchami v učení, speciální pedagogice přenecháváme i problematiku alternativní a augmentativní komunikace. Omezujeme se tedy na vybrané principy komunikace, výrazně ovlivňující komunikaci a hlavně chování v prostředí pohybových aktivit či sportu osob s mentálním, sluchovým, zrakovým, tělesným postižením a v multikulturním kontextu.

Komunikace je akt nebo proces sdělování a přijímání informací v sociálním chování a v sociálních vztazích lidí, tvoří základ mezilidské interakce (Šimíčková-Čížková 2004). Komunikace je mezosobní, uskutečňuje se v lidském kontaktu, tj. mezi osobou, která něco sděluje, a další osobou nebo skupinou osob. Má linii *tematickou*, tj. to, co se sděluje a přijímá, a linii *interpretační*, tj. to, jak přijímající sdělení chápe. V komunikaci se odráží předchozí zkušenost (souvisí tedy s pamětí), síla prožitku (souvisí s emocemi), kvalita jazykového projevu (souvisí se schopnostmi intelektovými). Komunikace v interakci s jedincem či skupinou může mít několik účelů (Weinberg & Gould, 1995):

- přesvědčit,
- hodnotit,
- informovat,

- motivovat (pochvalou, pozitivním gestem či kritikou s návodem, příkladem),
- dávat rozhodnutí (co dělat, jak se chovat).

V komunikačním procesu by mělo být vyvážené sdělování i naslouchání, emoční podpora, možnost identifikace postojů, poznání „kdo je kdo“ a jakou pozici prezentuje: bojovník, diktátor, hledač řešení, tazatel s názorem – bez názoru, ochránce apod. (Weinberg 2005)

Proces komunikace je předávání informace od zdroje k příjemci, jde o výměnu sdělení mezi jednotlivci prostřednictvím společného systému symbolů. Symbolem může být slovo, jiný zvukový symbol (působí na analyzátor sluchový) či symboly zachycované jinými analyzátoři (zrakové, taktilní, proprioceptivní, čichové). Symbolu je třeba porozumět, což je problém jazykový, ale i problém kognitivního uchopení. Z tohoto hlediska lze komunikaci třídit dle různých klíčů a kritérií, postačující je dělení na komunikaci **verbální, neverbální, činem**.

- **Verbální:** verbální komunikace je složitý dynamický děj, který vnímáme a dešifrujeme pomocí sluchu a procesorů CNS. Mluvený projev má jak příslušný objektivně živý obsah, tak odráží vnitřní pocity řečníka (emoční zabarvení řeči). V řeči vnímáme vedle obsahu sdělení, logiky, stavby vět, slovní zásoby, výskytu cizích slov i hlasové prostředky řeči, především je to barva hlasu, intenzita hlasu, výška, melodie, rychlost řeči (kadence), plynulost, přízvuk, artikulace. Aby naše mluvené slovo bylo srozumitelné, je důležité respektovat, jakému příjemci je určeno, a dle toho volit vhodné jazykové prostředky. Výraz hlasu – jeho výška, barva, melodie, intenzita, vypovídá o psychickém napětí, uvolnění. V prostředí PA jsou užívány výrazy pracovní či přejaté z jiných jazyků, v emotivních situacích se používá zkratk, citoslovcí. To vše může komunikaci jak usnadňovat, tak komplikovat. Za verbální komunikaci považujeme i komunikaci prostřednictvím psaného textu (písmo). Verbální komunikace, typicky lidská, je zásadním problémem v komunikaci s osobami s různým typem sluchového postižení. Převádí se proto na komunikaci neverbální s převahou transformace na informace zrakové či proprioceptivní. Také u osob s mentálním postižením je verbální komunikace základním adaptačním mechanismem zvládnutí pohybových dovedností i dimenzí života ve společnosti. V komunikaci s osobami s CP (v případě zasažení obličejových, lícních svalů) je třeba trpělivého porozumění. Mluvené slovo je často doprovázeno emotivní gestikulací či mimikou, může být doprovázeno ať už spontánně, nebo záměrně i dalšími pohyby. Verbální komunikace, založená na slově mluveném či psaném, může za podpory současných technologií přesahovat časové i prostorové omezení přímého osobního kontaktu (rozhlas, televize, mobil, internet), technologie přenosu slova významně pomáhají kvalitě komunikace (přepis přímého slovního projevu do písemné textové podoby a naopak, přepis textu do zvukové podoby). Skutečností však je, že ve flexibilních podmínkách pohybových aktivit jsou tyto vymoženosti zatím nevyužitelné.
- **Neverbální** (mimoslovní včetně komunikace prostřednictvím manipulace s předměty). Jde o sdělení, které je vědomě nebo nevědomě předáváno člověkem. Lze jej rozdělit následovně:
 - haptika (dotyky),
 - proxemika (komunikační vzdálenost),
 - gestika, mimika, posturika (postoj čelem),
 - kinezika (pohyby jiných částí těla než rukou),
 - pohledy očí.

Prostřednictvím neverbální komunikace si s druhými lidmi přenášíme informace o tom, jak vnímáme sami sebe, své okolí, ale i vlastní emoce a rozpoložení. Neverbální signály vysíláme většinou podvědomě a přijímáme je také podvědomě. Při čtení mimoslovní komunikace se nelze spoléhat jen na výraz obličeje. Může poskytnout cenné informace, ale mnohé může být účelově předstírané (simulace, disimulace, agravace, metakomunikace). Pokud se chceme orientovat podle řeči těla (body language) druhých lidí, pak si můžeme být jisti pouze tehdy, když jsou alespoň tři projevy mimoslovní komunikace v souladu, vyjadřují totéž, např. když tři signály vyjadřují např. rozpaky,

pohodu, nervozitu, agresivitu nebo oddanost. Jako pozitivní signály řeči těla, které vyjadřují vnitřní klid a vyrovnanost, můžeme vnímat, když druhý člověk klidně a volně využívá volný prostor, který má k dispozici, má uvolněný postoj, nesouměrné posazení, vizuální kontakt a působí přirozeně. Jako negativní signály, že něco není v pořádku, můžeme hodnotit nervózní projevy, manipulaci s předměty, roztěkanost, neklid, zaťaté pěsti, dotýkání se obličeje, afektovaný projev. Nervozitu poznáme podle podvědomých pohybů rukou a nohou, kterými druhá osoba uvolňuje své napětí. Ti, co nemluví pravdu či předstírají, mívají méně gestikulace a více tzv. autokontaktů (mnou si ruče, tahají se za uši, nos apod.). Na nepřátelství lze usuzovat stejnou polohou těla, podobným držením hlavy, ramen a rukou, chladného pohledu apod. Signály sdělující, že chce partner (partnerka) uzavřít dohodu, jsou náhlé uvolnění napětí, zvýšený oční kontakt, přiblížení se. Pokud s námi někdo psychicky ladí, pak se to projeví i souladem, zrcadlením. Můžeme pozorovat stejnou polohu těla, podobné držení hlavy, ramen a rukou, podobné tempo a hlasitost řeči. S takovým člověkem jsme si sympatičtí a máme vůli spolupracovat s ním (Pfefferová, 2007). Pohled vypovídá o sebedůvěře a o vztahu k druhému. Mimika informuje o emocích, je relativně nejsnadněji čitelná a napodobitelná (úsměv, zachmuření). Gesta jsou průvodcem verbální komunikace. Gesta rozlišujeme symbolická, ilustrační, regulační a adaptační. Nadměrně používaná gestikulace značí zvýšenou emotivitu. Mezi osobní vzdáleností komunikujeme vztah k člověku ve smyslu podřízenosti, nadřízenosti a ve smyslu sympatií a antipatií. Komunikační vzdálenost rozdělujeme na intimní, osobní (½–2 metry), sociální (do 5 metrů), společenská, veřejná, komunikační zóna (5–7 metrů).

Proto by mělo také být deklarováno oboustranně jednoznačné oslovení (koho oslovuji, s kým mluvím, od koho očekávám odpověď), je důležité udržovat oční kontakt s osobou v komunikačním aktu (ne s jeho doprovodem). Při organizování skupiny je zapotřebí mít adekvátní místo a přehled o více účastnících tak, aby také oni mohli prezentovat zpětnou vazbu. Sdělování pohyby, tělem tlumit, jde-li o obecnou informaci, nebo naopak zvýraznit, jedná-li se o informaci (vysvětlení) související se směrem, pohybem, chováním.

V prostředí APA je využití haptiky i proxemiky poměrně časté a nutné. Cvičení ve dvojicích, skupinová cvičení, doteky zdůrazňující proprioceptivní vjemy, pasivní, vedené pohyby, polohování, přenosy do bazénu. Speciální didaktiky v APA pak tyto otázky řeší detailněji.

Samostatnou částí neverbální komunikace je **užívání symbolů, piktogramů, loga**. Označují obrázky či písmeny významné informace, takže jsou srozumitelné (kromě osob se zrakovým postižením) i v mezinárodním kontextu (vchody, východy, různé zákazy, omezení či příkazy: zákaz vstupu pro osoby či pro psy, užívání mobilního telefonu, vstupu se zmrzlinou, ale i potřebné informace: WC pro pány – dámy, kuřácké – nekuřácké prostory, označení místností, ukládání odpadků, monitorování prostoru kamerou apod.) Nejznámější jsou užívané dopravní značky, značky horské služby, cyklistických stezek, ale třeba i zebra pro přechod silnice. Můžeme k nim řadit náš unikátní systém turistického značení tras v terénu a naučných stezek, které slouží i pro cykloturistiku a turistiku na handbiku. Činnost dle značek tohoto oficiálního charakteru je závazná. Tyto symboly mají oficiální design, který není možné měnit. Pro označení kategorií osob s postižením se užívají oficiální piktogramy **ICTA** (International Commission of Technology Assessment nebo Accessibility), které opět vymezují vstupy, parkovací místa, ale také upozorňují ostatní občany. Jsou to piktogramy: osoba na vozíku (osoby s TP), přeškrtnuté ouško (osoby s SP), přeškrtnuté oko nebo osoba s holí (osoby se ZrP) nebo symbol bílé či červenobílé hole (znak hluchoslepoty). I tyto značky musejí zachovávat mezinárodně akceptovaný design, tj. velikost, proporce, barvy, písmo a není možné je měnit. (www.icta.org; www.eshp.accept.cz; www.helpnet.cz). Toto neplatí při užití v lokálním jednorázovém kontextu, pro zábavné osvěžení akce apod. Systémy barevného rozlišení a piktogramů se užívají často v prostředí činností v přírodě (dopravní, turistická značení, značení cyklostezek apod.), pro označení skupiny při přesunech (barevné reflexní vestičky mladých lyžařů se symbolem a textem **NEVIDÍM** nebo **NESLYŠÍM**, jednotné barevné čepice apod.), ve vrcholovém sportu pak reflexní vesty pro doprovod, u zrakově postižených pak s velkým písmenem G (Guide – doprovod, trasér). Znalost symbolů a značek je podstatná a je nutné se jí naučit. Znalost a chápání pak zajišťuje kvalitu pohybového režimu, samostatnost jedinců s jinakostí a jejich bezpečnost.

Ve sportovní oblasti je jistým symbolem už přiřazení startovního čísla nebo jednotné barvy dresu soutěžícího týmu. Piktogramy pro označení sportů a sportovišť mají již ustálený charakter, i když pravidlo ICTA zde neexistuje. Kompletní přehled piktogramů je možné získat mimo jiné na www.specialolympics.org (pravidla sportů) nebo na www.paralympic.org.

- **Činem:** jedná se o spojení verbální a neverbální komunikace a sociálního chování, které prezentuje chování, čin jako celek. Prezentuje se tím znalost, ale i názor či postoj, podtrhují se vzorce slušného chování, morálky. Prostředí pohybových aktivit výrazně napomáhá kopírovat tyto vzorce adekvátního sociálního chování, neboť je spojeno s chováním v dopravě, ve veřejných zařízeních, ve sportovním kontextu. Také chování motorického, např. v průběhu hry, typického chování v daném sportovním kontextu (samostatné oblékání ve vztahu k pohybové činnosti, orientace ve vodním prostředí v bazénu, v zimním prostředí apod.).

☞ Širší komunikace spojená s činem, chováním, by měla respektovat následující doporučení:

1. *Nedávej najevo údiv, setkáš-li se s osobou „jinou“, chovej se jako vždy: mluv a naslouchej.*
2. *Mluv s osobou, ne s doprovázejícím.*
3. *Mluv „tváří v tvář“. Dívej se na osobu (oční kontakt), snaž se mít oči ve stejné úrovni.*
4. *Nebav se jen o chorobách, úrazech, postiženích.*
5. *Pomoz, jsi-li o to požádán.*
6. *Pokud chceš pomoci, zeptej se, zda to oslovená osoba vůbec chce.*
7. *Pokud již pomáháš, nestyď se zeptat: JAK, CO, KUDY.*
8. *Pokud již pomáháš, zachovej míru samostatnosti a míru důstojnosti dané osoby.*
9. *Neboj se užívat běžné výrazy (např. „pojď se mnou“ – vůči osobě na vozíku, „jsem rád, že se zase vidíme“ – vůči zrakově postiženému, „poslyš“ – vůči neslyšícímu).*
10. *Buď trpělivý, usměvavý. Nezdůrazňuj „já vás chápu“, nikdy nemůžeme úplně pochopit jinakosti dané osoby.*

Komunikační styl bude rozdílný a ovlivňovaný mnoha faktory, které lze rozdělit na:

- *vnitřní:* jsou ovlivněny osobnostními rysy a individuálními znalostmi a sociální zkušeností;
- *vnější, dále členěné:*
 - rozdílná charakteristika typu jinakosti (zrakové, sluchové postižení, syndrom ADHD, syndrom autistického spektra, vícenásobné postižení atd.);
 - prostředí komunikačního kontaktu: klient – obecně, klient – dobrý přítel, sportovec, rodič, učitel- vychovatel. Prostředí lékařské je oboustranně velmi senzitivní na komunikaci, proto se realizují kursy pro získání dovedností v komunikaci, např. na Fakultě zdravotnických studií v Olomouci prostřednictvím Evropských strukturálních fondů, nebo společnost Everest, s. r. o. ve spolupráci s Fakultní nemocnicí u sv. Anny v Brně připravuje kursy pro zlepšení komunikace s handicapovanými pacienty;
 - věk, intelektové nivó (předškolák, teenager, senior, jedinec z cizojazyčné kultury);
 - aktuální situace (běžné vyprávění, zábavná činnost, motivace k činnosti, hodnocení, sportovní trénink, vypjatá situace v soutěži atd.).

Vhodné publikace k tématu „komunikace a osoby s postižením“ editovala Kurková (2008 a 2010). Dovednost komunikovat v širším slova smyslu (verbálně, neverbálně, činem) se řadí mezi tzv. „měkké dovednosti“, mezi něž patří například: schopnost vcítit se, schopnost zvládat konflikty, prosadit se i nechat se řídit, schopnost týmové spolupráce, přijímat kritiku a účinně kritizovat (Peters-Kühlinger & Friedel, 2007). Mezi klíčové kompetence, doporučené EU, patří kompetence komunikační v mateřském jazyce i v cizojazyčném prostředí. Přes jakoukoliv znalost principů je vlastní zkušenost a praxe v komunikaci nezastupitelná.

Důležitými faktory, při všech detailních poučkách o komunikaci, jsou: trpělivost, ochota si porozumět, nekomunikovat, ale také se bavit v osobním kontaktu. Jinými slovy: zlepšují se technické možnosti rychlosti komunikace, zhoršují se možnosti udělat si na sebe čas, akceptovat se. Slovo „komunikace“ (z latinského „communicare“) znamená činit něco společným, společně něco sdílet, proto je potřebné

přímo k sobě promlouvat jakýmkoliv přímými prostředky, nejen přes technologie. Odbourávání komunikačních bariér v přirozeném procesu vzájemné akceptace obohacuje nejen osoby s jinakostí, ale všechny ostatní zúčastněné.

5.2 Komunikace s osobami s mentálním postižením (MP)

V subkapitole jsou užity upravené publikované články:

- Válková, H. (2008). Komunikace a mentální postižení. In: P. Kurková (Ed.) *Nevidíme, neslyšíme, nechodíme, přesto si však rozumíme*. Pp. 63–70. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Válková, H. (2010). Komunikace, mentální postižení a zdravotnické služby. In: P. Kurková (Ed.) *Nevidíme, neslyšíme, nechodíme, přesto si však rozumíme*. Pp. 53–61. Olomouc: Univerzita Palackého.

Přestože komunikaci lze třídit dle různých klíčů a kritérií, Valenta a Müller (2003) pro téma komunikace osob s mentálním postižením uvádějí již výše uvedené jednoduché členění na komunikaci verbální a nonverbální. Místo komunikaci činem podtrhují tzv. „jazyk těla“ (body language), v němž je zahrnuta mimika a gestikulace (komunikace pohyby a postavením těla), sdělování prostřednictvím tělesné vzdálenosti, neurovegetativními projevy i komunikace prostřednictvím manipulace s věcmi.

Specifika komunikace osob s MP jsou oboustranně závažná: jak přenést pochopitelné sdělení osobě s MP, jak porozumět osobě s MP. Řešíme tři základní problémy: *a) myšlenkový tok a sdělení myšlenek, b) porozumění řeči, d) doprovodná sdělení či nesdělení.*

Komunikace osob s mentálním postižením je součástí řetězce kognitivních procesů (myšlení, řeč) a ovlivňuje sociální vazby. Švarcová (2003, 36) uvádí tabulku průvodních jevů mentální retardace v jednotlivých stupních, mezi jinými popisuje i komunikaci a řeč. (*Uvádíme původní citovaný termín autorky, i když se přikláníme k termínu „mentální postižení“.*)

MR lehká, IQ 50–69: schopnost komunikovat je většinou vytvořena, opožděný vývoj řeči, obsahová chudost, časté poruchy formální stránky řeči.

MR středně těžká, IQ 35–49: úroveň rozvoje řeči je variabilní, někteří jedinci jsou schopni sociální interakce a komunikace, verbální projev často bývá chudý, agramatický a špatně artikulovaný.

MR těžká, IQ 20–34: komunikace převážně nonverbální, neartikulované zvuky, výkřiky, případně jednotlivá slova.

MR hluboká, IQ nižší než 20: rudimentální nonverbální komunikace nebo nekomunikují vůbec.

Poruchy ve verbálním (mluveném) projevu jsou jedním ze symptomů mentálního postižení. Verbální písemný projev zde nezmiňujeme, protože většina osob s mentálním postižením na samostatný písemný projev (či čtení) nedosáhne. Spektrum poruch je značně široké a souvisí nejen se stupněm mentálního postižení, ale i s etiologií mentálního postižení (Valenta & Müller, 2003, str. 177). Veškeré varianty poruch se týkají základních tří rovin poruch řeči, jak je uvádí Lechta (1991):

- Lexikálně-sémantická rovina (znalost a porozumění slovům, větám, rozdíl mezi aktivní a pasivní zásobou slovní).
- Morfologicko-syntaktická rovina (gramatická stránka řeči: agramatismy, převaha podstatných jmen nad přídavnými, slovesa bez časování, jednoslovné nebo „holé“ věty).
- Foneticko-fonologická rovina (poruchy výslovnosti, poruchy zvuku, plynulosti či článkování a rytmu řeči, poruchy v různém spektru a kombinacích, včetně intenzity).

Jestliže osobnost jedince s mentálním postižením je specifická či limitovaná ve všech složkách psychických procesů jako celku (Slowik, 2007), pak se tyto složky podepisují na charakteru řeči i dalších způsobů komunikace, tedy na tzv. komunikačním chování. Komunikační chování má v sobě i složku sociální, tedy nejenom sdělení faktů, prožitků, ale i výraz vztahů mezi komunikujícími osobami. Mezi tyto varianty ko-

munikačního chování osob s mentálním postižením patří sugestibilita, schopnost imitace, emocionalita, spontánnost a otevřenost v jednání (Vítková, 2001). Švarcová (2003) uvádí dále „inaktivitu“, tj. oslabení potřeby poznávat, nesoustavnost v myšlení, slabou schopnost řídicí úlohy myšlení (tzv. rozhodovací procesy), dále oslabení kvality chápání poslušností časových či obsahových souvislostí a prezentace myšlenek bez časového či logického sledu (tzv. sekvenční myšlení). V osobním řečovém kontaktu dochází ale také k opakování myšlenek, vět, vracení se už ke sdělenému, srdečný rozhovor se známou osobou bývá doprovázen objímáním, dotýkáním. Jsou jedinci velmi upovídání, stejně jako mlčenliví, jako v běžném životě. Dalším znakem je buď velká kritičnost k sobě samému, nízké sebevědomí, ostych, bázeň nebo naopak nekritičnost myšlení: okamžitý soud vlastní, ale především výrok jiného (uznávané autority) je platný, pravdivý, často opakovaný a přijatý za svůj. Osoby s MP jsou mnohdy schopny využívat současné technologie (mobil, internet). Při všech právech klienta s MP by však rodič (opatrovatel, vychovatel) měl mít přehled o finančních relacích telefonických transakcí či kanálech komunikace, neboť klient může být zneužitelný (Bajcura, 2005). Sugestibilita, konformita, neschopnost společností uznávané komunikace (nerozlišování TY – VY, familiární chování k neznámým osobám, bezprostřednost v dotecích), a tudíž oslabené možnosti navazování adekvátních sociálních vztahů (včetně sexuálních a partnerských) je jedním z podstatných důvodů, že se osoba s mentálním postižením stává lehce zneužitelnou a pak se stává i pachatelem trestné činnosti (Bajcura, 2005).

Komunikace ve svém celku patří mezi tzv. klíčové kompetence rámcových vzdělávacích programů (kompetence komunikativní) pro žáky s lehkým mentálním postižením. Komunikativní kompetence se týkají širokého spektra zvládnutí komunikativních vzorců chování, jako vyjadřování myšlenek, porozumění řeči, textu, zvládnutí gramatiky a fonetiky v mluveném projevu, zvládnutí komunikace se symboly či způsoby neverbálního chování, ale i užívání některých technologií, komunikace k vytváření sociálních vztahů. Komunikativní kompetence v daném programu, ale především v životě, jsou obsahem i kompetencí občanských, tudíž jde o zvládnutí sociálního chování kooperace, ale i sebeprosazení se a kompetencí pracovních (Jeřábek & Teplý, 2005).

S uvědoměním si principů a smyslu komunikace, s uvědoměním si vzorců chování osob s mentálním postižením v celém variabilním spektru je třeba si současně uvědomit, jaké limity v komunikaci osob s MP lze očekávat. Zásadním faktorem pro zvládnutí oboustranné adekvátní komunikace, může být pouze společná činnost. Oboustrannou adekvátní komunikací rozumíme jak oboustranné vysílání, tak oboustranné přijímání informace mezi osobou s mentálním postižením a intaktní osobou. Proto je třeba si také uvědomit, že bychom měli **více spolu mluvit a méně komunikovat**, více se stýkat, více prožívat společnou činnost.

Jednou z možných činností, kterou autorka dobře zná, je sportovní činnost v rámci Speciálních olympiád. Toto prostředí poskytuje množství příležitostí pro rozvoj komunikativních kompetencí, pro utvrzení vzorců sociálního chování, ale i pro poznání ostatních osob a volbu komunikačního přístupu. Mimo zvládnutí sociálních dovedností, vázaných na typ pohybových aktivit či sportu, to jsou další situace spojené s cestováním, bydlením v novém prostředí, stravováním a značným rozsahem dalších činností sebeobsluhy či trávení volného času (Válková, 2000). Veškeré činnosti v daném prostředí vedou k otázkám, jak je zvládnout, jak si s nimi poradit, následně pak vedou k vyprávění, co se událo a jak byla situace zvládnuta. Několik praktických příkladů:

Kapely, zpěváci a moderátoři: ač neumí číst, naučí se z televizních přenosů imitovat oblíbené bonmoty, pamatují si je a dávají je v rozhovoru k dobru. Ač nepřečtou noty, hrají na hudební nástroje, pamatují si slova i melodie písní, tvoří hudební kapely a mnohdy jsou zvaní na různé hudební akce lokálního či vyššího významu. Pořady moderuje „spíkr“ kapely s výraznou nápodobou populárních televizních moderátorů (např. kapely Nezamyslice, Tloskov, Stod). Na oficiálním zakončení národních sportovních her na atletickém stadionu (Olomouc 2005) pak jeden ze spíkrů, který uzavíral akci oficiální formulí, že „hry jsou ukončené“, začal ještě aktivně doplňovat poděkování, jak byl zvyklý z kapely: *chci poděkovat všem, co se zúčastnili, všem, co se jim program líbil, všem sponzorům*; popřál všem pěkný zbytek večera (bylo poledne) a zvedl mikrofon a začal roztleskávat tribunu diváků. Opravdu spontánní zakončení.

Vypravěči: jsou schopni dobře odposlouchat rozhovory dospělých, vychovatelů, rodičů nebo z televizních diskusí. Někteří jsou schopni rozvíjet hovory na témata obecně politická či lokální. Jejich obsahem je zase především to, co uchopili od autorit či v dané lokalitě. Ve vyprávění pak poznáváme podtrhovaná témata o životním prostředí, ale také že je potřeba sportovat pro zdraví, „hýbat se, něco dělat a jen tak nesedět“, a jiná témata, obecně „propíraná“ mezi lidmi a v médiích. Čtenáři si možná vzpomenu na vystoupení našich Speciálních olympioniků v pořadu Pošta pro tebe (klient z Tloskova) nebo v pořadu Uvolněte se prosím (klient z Opavy). Do této skupiny přiřadíme i sportovce v boccie (47 let), který na upozornění správného chování (měl problémy s hygienou a pořádkem) vždy odpovídal dlouhým a shodným proslovem: *ano, já už to podruhé budu dělat správně, ale to víte, vyrůstal jsem v ústavu a bez rodičů, tak nemám základy, to se někde ukáže, všechno mně to jde pomalu, ale to víte, musím se snažit* (a další obranné řeči). Komunikační stereotyp se odehrával aspoň 4× denně po dobu minimálně 5 minut.

Vzpomínky a emoce: přicházíme na zámek, kde se odehrává zahájení jedné z akcí. Před bránou se dovidám: *Já už jsem byla na zámku, byli jsme tam s naším tatškou na výletě. A kde to bylo, vzpomeneš si, jak se jmenoval? To nevím, ale taky to byl zámek a taky to tam bylo hezký. Od jiné sportovkyně se po zahájení téže akce zase dovidám, a to několikrát za sebou. Bylo hezky, líbilo! A tobě taky líbilo, že jo? Moc líbilo a tobě taky líbilo, že jo. Stejná sportovkyně po závodech a získání medaile mne ujišťuje: *Mám medaili, ráda. A ty taky ráda, že jo! Moc ráda, mám medaili. A ty taky ráda, že jo!* Při evropských hrách juniorů v Římě (2006) jsme navštívili koloseum a důkladně jsme si vše prohlédli, užili jsme si to. Symbol kolosea byl hlavním logem her, revers medaile měl symbol kolosea. Ptám se jednoho medailisty: *viš, co to tady na té medaili je? Nevím, jak se to jmenuje, ale byli jsme tam a kdysi dávno tam vypouštěli lvy na lidi* (reminiscence na film o gladiátorech).*

Objevy a pravdy: na spojení tréninku a výsledků přicházejí poměrně brzy. Sportovkyně, přes 30 let, po získání stužky za 5. místo a ceremoniálu dekorování mává barevnou stužkou na krku a oznamuje: *Tak sem vyhrála místo, a červený. Pracovala jsem ve skleníku a trénovala a zase budu pracovat ve skleníku a zase vyhraju místo, třeba zase červený.* (Barvy stužek jsou za každé místo jiné a každým rokem se obměňují.) Na mezinárodních závodech při rozcvičování před soutěží: *Jé, oni sou černí a taky běhají. Tady na závodech teda všichni běhají.* Při mezinárodních akcích velmi brzy přicházejí na to, že *Jé, tady se mluví jinak. Prosím tě, jak se řekne „prosím“, případně velmi brzy excerpují základní slova jako „dobrý den“, „děkuji“ a žádají je zopakovat, aby se je naučili. Jakýkoliv mezinárodní komunikační úspěch komentují a přicházejí se pochlubit: *Já sem ukázal tak a tak, a on mě dal odznak a já taky.* Naučí se znát piktogramy podstatných míst při soutěžích a jsou velmi hrdi na to, že po určité době zvládnou nalézt podle piktogramů základní místa na sportovišti či ubytovně sami. Komentují, co je stejné jako doma a co je při sportovní akci jiné. (*Jé tady sou šedý veverky a u nás sou černý.*) Procházíme typickou tržnicí s rybami, všechno je nové, včetně veškerých vůní. *Jé, tady to teda smrdí, tak to by nám doma hygiena netrpěla.* Když se i po letech k některým příběhům vrátíme, tak si je nejen vybaví, ale jsou schopni je reprodukovat a doplňovat dalšími zážitky.*

Realita: náš sportovec žije v reálném světě současnosti, s reálnými věcmi, naslouchá reálným pokynům. Před závody v běhu na lyžích dávám podstatné pokyny: *nezapomenout startovní číslo, registrační kartu závodníka, rukavice, čepici, lyže, hole, boty. Výprava sedí v autobuse, kontroluji. Máte boty? Maruška vystrčí nohu – *Mám.* Ale to jsou obyčejné boty, úpím, kde máš běžecké boty na lyže? *Tak to nemám.* Kde byla chyba?*

Atletické disciplíny, včetně štafety, máme možnost trénovat v lokálních podmínkách. V soutěžní atmosféře na sportovce působí i prostředí velkého stadionu. Opakujeme štafetu na regulérní dráze délky 400 m, s mnoha vyznačeními čarami, praporky. Petrův úsek začíná zrovna u praporku. Vysvětluji, postavíš se u praporku a čekáš, až přiběhne Jirka, vezmeš od něj kolík, ale nesmíš mu utéct, čekej na něho u praporku. Dominantou v Petrově chápání se stal praporek, nikoliv štafetový kolík, takže se iniciativně ptá: *mám vzít taky praporek?* NE, hlesla jsem, ten nech být, starej se jenom o kolík od Jirky.

Technologie: vnímají svět technologií, běžně fotografují, užívají mobil a internet, byť s naší dopomocí. Umějí posílat vzkazy mobilem a jsou schopni, bez znalosti hodnoty peněz, provolat za jeden večer celý

měsíční limit. Při cestách mimo domov jsou vybaveni čísly, hesly a s důvěrou v autoritu si zamlouvají odeslat zprávu, poslat domů fotky (*Ty to umíš, že to pro mne večer uděláš? Já ti přinesu kafičko.*) Mnozí přijedou na zájezd vybaveni internetovými informacemi a udivují zapamatováním si i detailů o místě naší akce. Jsou schopni chvíli pozorovat a napodobit obsluhu nejrůznějších nápojových automatů, karet do lyžařských turniketů či karet v dopravě.

Pokus o pravidla: pro komunikaci s osobami se sluchovým či zrakovým postižením jsou formulována určitá pravidla či doporučení. Vydávají se jednoduché letáčky pro veřejnost, aby si občané uvědomili odlišnosti v komunikaci a naučili se s osobami s daným typem postižení mluvit a jednat. Při vší úctě k naší české literatuře, která i zde je citována, můžeme se dovědět limity v komunikaci osoby s mentálním postižením, získáme popisy problémů v komunikaci, ať se to týká poruch řeči, komunikativních dovedností či sociálního chování v komunikačním vztahu, máme perfektní popisy, jak využít alternativní a augmentativní komunikaci pro výcvik v komunikaci dané osoby (Valenta & Miller, 2003), avšak praktická doporučení pro intaktní osoby a laickou veřejnost pro bezprostřední osobní komunikaci nemáme. Proto na základě praktických zkušeností předkládáme následující pokus:

1. Pamatuj, že hovoříš s osobou, která má své limity, ale také svá práva a důstojnost. Buď trpělivý.
2. Mluv přímo k osobě, dívej se do očí.
3. Zvol přístup, který je adekvátní věku.
4. Nenech se překvapit, nediv se zvláštnostem: objímání, třesení rukou, hraní si s věcmi při rozhovoru. Přijmi, opětuj, udržuj odstup.
5. Nenech se překvapit specifiky či limity v řečovém projevu, neskákej do řeči, nedokončuj věty a myšlenky sám. Vyčkej, nech dopovědět.
6. Nerozumíš-li, zeptej se, požádej o zopakování a použij slovo „prosím“.
7. Zaměřuj se na dané téma, nepřeskakuj z tématu na téma.
8. Pokud v hovoru dojde na choulostivé téma, neobcházej je, sděl jednoduchou formou názor, stanovisko.
9. Vybírej jednoduchá, srozumitelná slova.
10. Klad' otázky, ale nevyšetřuj.
11. Podporuj ve vyprávění, ale také naslouchej.

5.3 Komunikace s osobami se sluchovým postižením (SP)

„**Sluch** je první lidský smysl, který funguje již před narozením člověka a pracuje bez přestávky ve dne i v noci. Na rozdíl od zraku, kdy můžeme své oči zavřít, uši nelze vypnout. Zatímco brýle jsou vnímány jako možný módní doplněk ke zvýraznění rysů osobnosti, viditelné nošení sluchadla může být u některých jedinců přijímáno s averzí. Také hodnocení majoritní společnosti při srovnání poškození zraku nebo sluchu je zcela rozdílné. O čemž vypovídá i lidové rčení „slepý je litován, hluchý je posmíván“ (Cit. Kurková, 2010, 17). I jiný výrok sděluje, že slepota odvádí člověka od věcí a hluchota od lidí. To vyjadřuje fakt, že člověk společensky prioritně komunikuje sluchem, akustickým informačním kanálem, čímž přijímá více než 60 % informací, zbytek přijímá dalšími možnými komunikačními kanály. Komunikaci akustického charakteru ovlivňuje mnoho faktorů, které můžeme formulovat z hlediska etiologie (původu) – *endogenní* (genetický či vznikající v prenatálním období), *exogenní* (ztráta v průběhu života úrazy, infekcemi, neadekvátní zvuková nebo spíše hluková kulisa, ubývání sluchových kvalit s postupujícím věkem). Proto je významným znakem ztráta sluchu v období *prelingválním* (nejsou vytvořeny žádné sluchové či řečové stopy) či *postlingválním* (je možné navázat na některé sluchové či řečové stopy). Z fyziologického hlediska hovoříme o ztrátě sluchu:

1. *periferní*, a to:

- a) převodní – je způsobena nějakou překážkou, která blokuje průchod zvuku přes zvukovod. V tomto případě nejsou poškozeny sluchové buňky a je to léčitelné. Jedná se o poruchu při zánětu středního ucha nebo při zduření nosních mandlí;
- b) percepční – je způsobena narušením sluchových buněk nebo sluchových nervů. Jedinec má narušené vnímání zvuku. Tato vada je buď vrozená nebo získaná, např. při zánětu mozkových blan;
- c) smíšená – je to kombinace obou předchozích typů;

2. *centrální nedoslýchavost* – je poškozeno centrum v mozku. Při vnímání zvuku se objevuje šum, pískání apod. Nebo dochází k nepochopení slyšeného (www.vysokeskoly.cz/clanek/surdopedie).

Znalosti z oblasti surdopedie jsou důležité a existuje dostatečný počet publikací (Hrubý, no date; Jabůrek, 1998; Janotová & Svobodová, 1996; Kosinová, no date; Strnadová, 2008; Šedivá, 1997). Pro běžnou praxi je však ještě důležitější orientovat se v intenzitě ztráty sluchu v decibelech. Pro doplnění – pro účast v deaflympijských soutěžích je pravidlo ztráty sluchu více než 55 dB na „lepší“ uchu. Tím jsme současně upozornili, že ztráta sluchu nemusí být na obou uších stejná.

<i>stupeň</i>	<i>ztráta v decibelech</i>	<i>vzdálenost porozumění hlasité řeči</i>
normální sluch	0–20 dB při únavě či nemoci	6 m
lehká nedoslýchavost	25–40 dB	4–6 m
střední nedoslýchavost	41–55 dB	2–4 m
těžká nedoslýchavost	56–70 dB	pod 1 m
praktická hluchota	71–90 dB	něco slyší, ale nerozumí
úplná hluchota	nad 90 dB	neslyší žádný zvuk

(www.vysoke skoly.cz/clanek/surdopedie)

Obr. 8: Přehled stupňů ztráty sluchu

Význam sluchu pro běžnou denní existenci lze shrnout do několika oblastí. Každá z oblastí se pak promítá ještě intenzivněji do prostředí APA:

- základ pro komunikaci (sociální vztahy): existence ve skupině při vyučování, ve sportovním tréninku, v týmových dětských i sportovních hrách;
- pramen informací o věcech a dějích v okolí, příjem informací z okolí: cvičení ve skupině, účast v hromadných akcích jako jsou „integrované dny“, sportovní soutěže, aktivity v přírodě;
- základ pro vytvoření vnitřní řeči (rozvoj abstraktního myšlení): vstřebání termínů ze „sportovního“ slovníku, rozvoj činností, kde je třeba utvářet vlastní strategii, od dětských her až po sportovní, taktika při tréninku či sportovní soutěži, vnímání, pochopení a realizování standardních situací;
- citová vazba na okolní svět – duševní zdraví: pojetí sebe sama díky úspěchu – neúspěchu, unavitelnost díky neustálému úsilí udržet pozornost, udržet kontext, splnit úkol; ale také řešit závislost na rodičích, tlumočnickovi, orientovat se v sociálních vztazích či dokonce odolávat manipulaci slyšícího okolí;
- pomoc při orientaci v prostoru: pohybové aktivity se dějí v tzv. triádě, to jest adekvátní výběr činnosti (pohybového aktu) v daném prostoru a v daném čase. Pokud se prvky triády nesejdou, buď dojde k neúspěšné činnosti, nebo dokonce je zde hrozba úrazu;
- plastičnost vnímání (povrch, hloubka, rychlost předmětu, dráha předmětu): sluchové vjemy doprovázejí vnímání kroků, rychlost pohybu při běhu, běhu na lyžích, cyklistice, a to jak vlastního, tak partnera či soupeře; míč při letu „šustí“ či vydává jiné zvuky; voda „šplouchá“ když sjíždíme řeku či plaveme; úder míčku při tenise či stolním tenise vydávají určitý zvuk; a další a další příklady;
- jistota v pohybu (nositel varovných signálů): lze užít veškerá předchozí vysvětlení s tím, že slyšící populace je zvyklá v kritické situaci vydávat zvukové signály: slovní pokyn, výkřik, píšťalka, bouchání; v těchto situacích neúčelně;

☛ Příklady A: Reprezentační tým neslyšících sjezdařů je na soustředění v horském středisku na závody. Při odpoledním tréninku ukázněně stojíme společně v krátké řadě na vlek. Najednou se někteří z lyžařů začínají rozcházet či sjíždějí na jinou stranu, gestikulují, baví se. Je evidentní, že se něco stalo, že jim někdo sdělil informaci. Neslyšící – jsou bez informace, a tudíž se obracejí na mne, co se stalo, co dělat: porouchalo se lano, bude opraveno a spuštěno až následující den. Bez pomoci byli neslyšící, byť reprezentace, bez informace, a tudíž zmateni, neboť v běžném prostředí nikdo nepočítá s tím, že by mezi běžnou populací mohl být někdo neslyšící.

☛ Příklady B: Mistrovství ČR neslyšících v běhu na lyžích. Jako dobrovolníci na kontrolách jsou i studenti ATV poučeni, jak nejen zapisovat průběh kontrol, ale i „jistit“ správný směr na křižovatkách, kde se některé tratě kříží. Samozřejmě že studentky se zapovídaly a kolem nich prolétli dva závodníci. Sice zapsaly startovní čísla, ale nesprávný směr se jim už „zatarasit“ nepodařilo. Závodníci byli naštěstí tak inteligentní a zkušení, že když se ocitli bez běžeckých stop kdesi v lese, našli cestu ke startu a až dlouhou dobu po ukončení závodu se dostali zpět, značně rozhořčení. Na kritiky a výtky studentky oponovaly: „Ale vždyť my jsme na ně volaly!“

☛ Příklady C: Školní atletické soutěže. Týmu u registrace se nedaří včas shromáždit závodníky ve svolavatelně, aby se dostavili k jednotlivým soutěžím (svolavatelná = místo, kde je před startem nutné zkontrolovat přítomnost skupiny a jako skupinu odvést na soutěžní místo). Vedoucí volá rozhlasem, vysílá spojky na tribunu, shromažďuje trenéry. Kudy na to? Vytvořit přesný časový pořad na dobu registrace ve svolavatelně (obvykle 15 min. před startem), který je vyvěšen na mnoha místech a mají ho vedoucí skupin. Připravit tabulku, na níž je vypsána disciplína a čas shromáždění. S tabulkou obejít tribunu, zaujmout ve svolavatelně viditelné místo s viditelnou tabulkou, kde se budou shromažďovat.

Verbální komunikace, typicky lidská, je zásadním problémem v komunikaci s osobami s různým typem sluchového postižení. Převádí se proto na komunikaci neverbální s převahou transformace na informace zrakové či proprioceptivní. Teoreticky se auditivní komunikace převádí na komunikaci s vizualizací. Z četných teoretických modelů pro stručnost vyjímáme:

1. Systém orální komunikace:

- a) čistě orální monolingvní (není plně využita potřeba vizualizace mluveného slova);
- b) orální systémy s vizuálně-motorickými doplňky (s doplňky s psaním, obrázkem, prstovou abecedou, gestem).

2. Systém simultánní komunikace: oboustranné užití mluveného jazyka s doplňujícími komunikačními formami (český znakový jazyk, gesta, prstová abeceda). Zdůrazňuje se snaha o maximální dorozumění mezi slyšícími a neslyšícími, ovšem křížení se dvou komunikačních kanálů někdy rozptýluje, unavuje.

3. Bilingvální komunikace: přenos ve dvou komunikačních kanálech: orální – většinový a znakový jazyk – neslyšící. Používá se v celoživotní výchově od dětství proto, aby se posílila komunikace s rodiči a současně aby se podnítilo porozumění dítěte v mateřštině s možností přejít k orální komunikaci v budoucnosti.

4. Totální komunikace. Komplexní užití všech dostupných (a zvládnutých) komunikačních možností obousměrného porozumění. Je spontánní, adekvátní situaci dle preference zúčastněných. Je adekvátní i pro variabilní prostředí pohybových aktivit v tělocvičně, na bazéně, v terénu a také se často v oblasti APA využívá.

Legislativa vymezuje pojem český znakový jazyk a znakovaná čeština (zákon č. 384/2008 Sb.) a formuluje právo osob se sluchovým postižením či hluchoslepotou na svobodnou volbu komunikačního systému s náležitou podporou při zajišťování zásadních záležitostí (návštěva úřadů, lékaře, při studijních zkouškách apod.). V detailech odkazujeme na publikace surdopedie (www.bibliohelp.cz/knihy/klicova-slova/surdopedie). Zde se dovíme i o možných vzdělávacích kurzech (viz referenční seznam). Jedním z kvalitních vzdělávacích projektů, který byl akreditovaný v systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pod č.j. 27 367/2007-25-552 měl název Vývoj a zavedení systému celoživotního vzdělávání osob s postižením sluchu, včetně vzdělávání zdravých osob, které s handicapovanými přicházejí do kontaktu. Jednou z řešitelek byla Kulichová, která prokázala, že již 30hodinový strukturovaný kurz včetně praxe může významně pozitivně posunout dovednosti v komunikaci s neslyšícími a v realizaci společných aktivit spojených s pohybem, jako výtvarné činnosti, pohybové aktivity, drama, tanec (Kulichová, 2010).

Slovník znakového jazyka se sportovní terminologií zpracoval Langer (2006) s přispěním katedry aplikovaných pohybových aktivit FTK UP. Neznalost komunikace je sledována i u vzdělaných osob, novinářů, což komunitu neslyšících a jejich příznivců irituje.

➤ Neznalost komunikace:

- byla kritizována v info OUN, září 2006: *Anopress, Metro dne 10. 8. uvedlo, že Veronika Žilková v rozhovoru pro tisk prohlásila, že kvůli roli v seriálu musela projít kurzem pro hluchoněmé;*
- z osobní zkušenosti: při konkurzu na obsazení pedagoga pro didaktiku TV neslyšících (v roce 2007) se předseda komise ve snaze uplatnit odbornost táže: Vy také ovládáte tu posuňkovou řeč, takže i to by bylo plus pro tuto pracovní pozici?*
- z osobní zkušenosti: při veřejných vysokoškolských sezeních se pro oživení textu do obrazů, textů použít hudba (nešvar převzatý z televize), není řízena diskuse a skáče se do řeči, větrá se otevřenými okny právě v dobu, kdy je venku velký hluk.*

Samostatnou kapitolou je užití kompenzačních pomůcek (typy sluchadel, kochleární aparát). Kompenzační pomůcka nenahradí sluch, pouze zvuk zesiluje, tudíž musí být individuálně seřízená. V prostředí pohybových aktivit a sportu děti sluchadlo často odkládají (kochleární aparát odložit nelze), a to buď z důvodu prevence úrazu při nárazech hlavy, uší, samozřejmě při plaveckém výcviku, nebo z důvodů technicko-ekonomických (oprava poškozeného sluchadla je náročná časově i ekonomicky).

Různá občanská sdružení či asociace vydávají různá „desatera“ ponaučení, jak komunikovat s neslyšícími osobami. Jednou z prvních (1996) byl populární, leč zřetelný leták Unie neslyšících.

Obr. 8: Leták Unie neslyšících

Další informační bulletiny opakují či rozvíjejí původní myšlenky, připojujeme *desatero prezentované na <http://poruchy-sluchu.zdrave.cz/komu-se-venuje-surdopedie/Archiv>*:

- **Navazte oční kontakt**

Dříve, než s osobou se sluchovým postižením začnete mluvit, je třeba se přesvědčit, že o vás ví. Navazte proto vždy kontakt například poklepáním na rameno.

- **Zeptejte se, jak chce komunikovat**

Přesněji zeptejte se, zda chce váš neslyšící protějšek mluvit, odezírat, psát nebo používat znakový jazyk. Otázku můžete i napsat. Pokud budete s konkrétním neslyšícím jednat častěji, poznamenejte si jeho komunikační preferenci.

- **Ať je vám vidět na ústa**

Tím, že vám neslyšící protějšek uvidí na ústa, umožníte mu odezírat. Neotáčejte se tedy stranou nebo zády, dívejte se stále na neslyšícího. Nestůjte zády ke zdroji světla. Najděte si pozici, kdy vy budete stát ke zdroji světla čelem nebo bokem a neslyšící zády nebo bokem.

Nezakrývejte si ústa rukou, nepodpírejte si bradu, nežvýkejte.

- **Mluvte přirozeně**

Nehovořte příliš rychle, nekřičte, neslabikujte. Nepomáhá ani zdůrazněná artikulace, naopak ztěžuje odezírání.

- **Řekněte, o co vám jde**

Člověku se sluchovým postižením předem vysvětlete, jakou spolupráci od něj budete potřebovat.

- **Používejte známá slova**

Vyhnete se cizím a složitým výrazům, používejte jednoduché věty. Neslyšící nejsou s českým jazykem v tak častém kontaktu jako slyšící, je tedy pro ně obtížnější. Nepochopí ironii.

- **Ujistěte se, že vám rozumí**

Poproste neslyšícího partnera, aby vám sdělil, co vyrozuměl. Neptejte se: „Rozuměl jste mi?“ Ptejte se: „Co jste mi rozuměl?“

Pokud se komunikace nedaří nebo potřebujete získat přesný údaj, nebojte se použít papír a tužku. I v písemné komunikaci však volte jednoduchý jazyk a pamatujte na zpětnou vazbu.

- **Mluvte přímo na neslyšícího**

Neslyšící bývají často zraňováni tím, že lidé nemluví s nimi, ale o nich. Proto se v komunikaci obraťte na neslyšícího, nikoli na jeho doprovod nebo tlumočnicka, pokud je přítomen. Pokud se komunikace odehrává ve skupině, sdělte neslyšícímu alespoň téma hovoru, aby se necítil vyčleněn.

- **Přizpůsobte se**

Komunikační preference každého neslyšícího mohou být různé, vycházejte proto z konkrétní situace a z potřeb daného člověka. Nepodléhejte svým předsudkům a očekáváním. Když něčemu nerozumíte, zeptejte se.

- **Chraňte osobní důstojnost neslyšícího**

Při neúspěšné komunikaci vezměte v úvahu, že se jedná o důsledek postižení. Vyvarujte se netrpělivosti a neomezujte zbytečně komunikaci. Raději se snažte nalézt cesty, jak si porozumět lépe.

Národní rada zdravotně postižených uvedla *desatero, jak komunikovat s neslyšícím za přítomnosti tlumočnicka* (připravila Panská, soudní tlumočnicka). Jako populární bulletin ho pak publikovala Nadace rozvoje občanské společnosti (nros) ve spolupráci s Oblastní unií neslyšících v Olomouci (Cit.)

1. **Člověk se sluchovým postižením má při komunikaci na úřadech právo na tlumočnicka**, pokud o to požádá. Tlumočení probíhá podle komunikační preference konkrétního klienta – překladem do znakového jazyka, převodem do znakované češtiny, písmem či artikulací.
2. **Při rozhovoru udržujeme oční kontakt přímo s neslyšícím člověkem**, nikoliv s tlumočnickem. Neslyšící člověk ovšem musí sledovat tlumočení informací. Stojíme či sedíme tak, abychom za zády neměli světlo.

3. **Při rozhovoru s neslyšícím člověkem v přítomnosti tlumočnicka oslovujeme přímo toho, s kým jednáme.** Rozhovor je veden vždy mezi slyšícím úředníkem a neslyšícím klientem, tlumočnick je pouze prostředníkem. Vyvarujeme se tendencím hovořit s tlumočnickem o neslyšícím člověku jako o objektu. Znamená to, že nikdy nepoužíváme úvodní fráze typu „Řekněte mu, že...“, „Zeptejte se pána, jestli...“.
4. **Naše komunikace probíhá s neslyšícím člověkem, nikoliv s tlumočnickem.**
Není správné nepřetržitě mluvit s tlumočnickem s tím, že ten to posléze neslyšícímu člověku nějak srozumitelně vysvětlí. Neslyšící účastník hovoru má právo na informace v plné kvalitě a v čase, kdy mu jsou určeny a ptát se průběžně na to, co ho zajímá.
5. **Ověřujeme si, zda neslyšící člověk dobře rozuměl.**
Průběžně žádáme neslyšícího člověka, aby nám svými slovy sdělil, co nám rozuměl (nikdy se neptáme přímo, zda nám rozuměl). Ptáme se zásadně po každém důležitém sdělení.
6. **Tlumočnick při tlumočení musí stát vždy vedle slyšící osoby.**
Neslyšící člověk potřebuje vidět nejen na tlumočnicka, ale především na osobu, se kterou jedná. Vzdálíme-li se od tlumočnicka, neslyšící člověk se obrací za námi a uniká mu tak část důležitých informací, které jsou pro něj v tu chvíli tlumočeny.
7. **Mluvíme svým obvyklým tempem.**
Tlumočnick nás sám upozorní, bude-li třeba mluvu zpomalit.
8. **Na konci každého sdělení uděláme malou pauzu.**
Při tlumočení dochází k malému časovému posunu. Tlumočnick musí mít čas přijmout informaci, zpracovat ji i zprostředkovat. K tomuto zpoždění dochází i po přípravě tlumočnicka na výkon, je to přirozeným jevem této činnosti.
9. **Dáme prostor neslyšícímu vstřebat informace, zeptat se na doplňující otázky.**
Chce-li se neslyšící člověk zeptat na doplňující informace, poskytněte mu k tomu čas. Na konci hovoru se ho sami zeptáme, zda potřebuje něco dalšího upřesnit.
10. **Při odchodu dejme neslyšícímu člověku stručné písemné sdělení o tom, co jsme projednávali, například kde si co má vyřídit a co a kam přinést.** (Pro úřední jednání, *glosa autorky*).

Další „desatera“ se orientují na slyšící rodinné příslušníky, na občany ztrácející sluch (příloha časopisu GONG, 1999, no date), na komunikaci ve zdravotnických zařízeních, desatera pro úředníky. Místo jednoznačného „desatera“ je několik verzí těchto pokynů, v podstatě ale rozvádějí jednu myšlenku, opakují se. Další alternativní komunikace může užívat prstovou abecedu nebo doteky v dlani (v případě hluchoslepoty). Zde opět odkazujeme na speciální pedagogiku.

Pracovník v oblasti APA by si měl být vědom těchto principů i specifík. Pro tlumočení ve vyučovacím procesu podtrhuji bod 6. Vyučujícímu nemusí být příjemné, když se student posadí k vyučujícímu zády, před něj čelem tlumočnick a pak se vlastně baví s tlumočnickem, což je naprosto kontraproduktivní vzhledem k těmto pravidlům i etice vzájemného chování. Tlumočnick je *VEDLE* ve vhodné vzdálenosti od vyučujícího, s respektem ke světelné situaci. Agilní vyučující APA ale nemohou po třídě pobíhat, což platí i pro situace vedení TV v tělocvičně či v terénu. Dále by si specialista v APA měl být vědom, že se ocitá v prostorách s variabilní a ne zcela jednoduchou akustikou a že nebude moci využít hlasový či akustický fond. Tudíž vedoucí (učitel, trenér) osob neslyšících by měl být vždy poblíž nebo by měl mít zajištěn dostatečný počet personálu a udělovat jednoznačné pokyny. Komunikační kanály předem promyšlené: užití ve vodním prostředí, užití v zimním prostředí, kdy všichni mají rukavice palčáky a užití určitých znaků není možné, přičemž celá komunikace se děje v pohybu, nebo dokonce za mlhy. Běhání, skákání, cyklistika bude vyžadovat jistě jiné komunikační zabezpečení než např. gymnastická cvičení, stolní tenis, přehazovaná aj. Ve sportovních soutěžích je podstatná i znalost rozhodčího a komunikace s rozhodčím (startovní signály s výstřelem a vnímání vibrací, vnímání vibrací podložky či signalizace praporky, signalizace rozhodčího v týmových sportech). Tato specifika pak řeší pravidla sportů neslyšících

JAK SE LÉPE DOMLUVIT S NESLYŠÍCÍM?

Může se nám stát, že najednou máme před sebou neslyšícího člověka a máme se s ním dorozumět. Jen málokdo ovládá znakovou řeč, takže se musíme spolehnout na odezírání nebo písemná sdělení.

Uvádíme zde některé zásady, čímž můžeme komunikaci s neslyšícím ulehčit.

Neslyšící vám bude lépe rozumět, když budete mluvit pomaleji a zřetelně, dobře přirozeně artikulovat (neslabikovat).

Zkusíte nekývat přitom hlavou, čímž většina z nás podvědomě mluvenou řeč provází, neslyšícímu to ale nesmírně ztíží odezírání.

Odezírání je totiž dosti vyčerpávající činnost, na níž se lze soustředit max. 15 - 20 minut. Na neslyšícího je samozřejmě zbytečné zvyšovat hlas. Služte tak, aby na vás neslyšící dobře viděl - zepředu, ve světle. Důležitý je výběr slov - sdělte věci jednoduše, bez složitých cizích a abstraktních výrazů. Použijte raději jednoduchá slova v krátkých větách, věty oddělte krátkou pomlčkou.

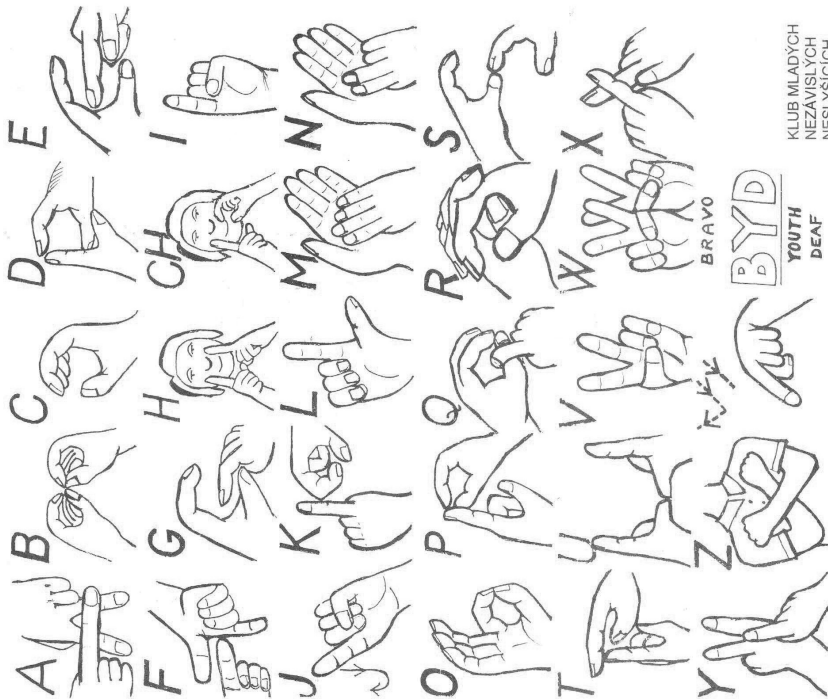
Neslyšícímu vždy pomůžte, když předem ví, o čem asi se budete bavit. Nebuďte překvapeni gramatikou, která může být trochu odlišná - je totiž odvozena od „zjednodušené“ gramatiky, jím vlastní znakové řeči.

Neslyšící například neřekne „Mám zájem navštěvovat kurs počítačové techniky“, ale „lá čici“ nebo „lá přihlásit kurs počítače“.

Neslyšící člověk - ostatně jako každý jiný - bývá nerad považován za nechápavého, proto někdy raději kývne, než rozumí, než aby se poséste dožadovat opakování. Proto buďte trpěliví, sdělení v klidu opakujte a pak se ujistěte, že vám skutečně neslyšící rozuměl. Treba tak, že si to důležité nechtáte od něj zopakovat zas vy. Není dobré, když se bavíte a neslyšící neví o čem, nebo dokonce o něm bez něj. Snažte se mu dát ty informace, které už nepokládáte pro něj za „potřebné“. Zejména na pracovišti by neměl neslyšící zůstat stranou. Očne-li se neslyšící ve vyplatě situaci, často ji neumi tak dobře zvládnout jako jiní a jeho bezradnost může přejít do překvapivé emocionálního jednání. Zkrátka platí i zde - trpělivost a laskavým přístupem dojdete k cíli.

V důležitých případech, při úředních jednáních, dále vždy, kdy je třeba oficiálního nebo závazného rozhodnutí ze strany neslyšícího, je potřeba přivázat tlumočnicka znakové řeči.

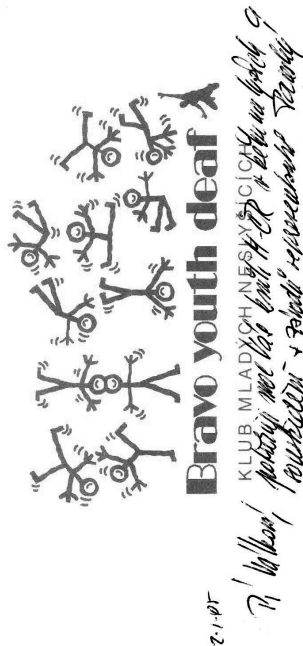
CZECH TWO-HANDED ALPHABET

KLUB MLADÝCH
NEZÁVISLÝCH
NESLYŠÍCÍCH

PRUMPERK 24
BRNO 621 00
TEL., FAX:
01042/5/627297

HAČKY ČÁPKY
ACCENTS

Obr. 9: Příklady prstové abecedy

a Deaflympijských her. Komunikaci v oblasti neslyšících mohou zlepšit znalosti principů, ale nenahradí ji konkrétní praxe za předpokladu, že máme zájem komunikovat. Praxe nejdříve pod supervizí, pak samostatná.

5.4 Komunikace s osobami se zrakovým postižením (ZrP)

Strach má velké oči. Toto české přísloví je na letáku olomouckého Tyfloservisu s dodatkem: nebojme se žít se zrakovou vadou. A současně tento leták nabízí plejádu služeb k cestě k samostatnosti a nezávislosti osobám se zrakovým postižením. Tento fakt dokládají i další přísloví jako: střežit jako oko v hlavě; koukalo mu to z očí; oko – do duše (do srdce) okno. Ve fylogenezi živočišných druhů je u člověka tento percepční kanál prioritní. Uvádí se, že až 70 % informací člověk získává zrakem (Květoňová-Švecová, L., 2000). Zrak je receptor, jehož prostřednictvím získává lidský organismus schopnost vnímat veškeré světelné dění ve svém okolí (barvy, obrysy, stíny, „šero“, „tma“ atd.). „Zrakově postižení (někdy též ZP) nebo správněji osoby se zrakovým postižením jsou lidé s různými druhy a stupni snížených zrakových schopností. Úžeji se tímto termínem rozumí ti, u nichž poškození zraku nějak ovlivňuje činnosti v běžném životě a u nichž běžná optická korekce nepostačuje.“ (Cit. <http://www.sons.cz/kdojezp.php>.)

Zrakové poruchy mohou při nedostatečné péči a kompenzaci ovlivňovat:

- nerozvinutí, snížení či ztrátu vizuální percepce (počítky, vjemy, představy),
- osobnostní rozvoj v emocionalitě, vůli, charakterové vlastnosti,
- následné narušení sociálních vztahů,
- omezení vzdělávání a sekundárně omezení pracovních činností spojených s výkonností,
- držení těla s důsledky jako bolesti zad, dysbalance a kloubní problémy,
- hypokinézu s možným rychlejším nástupem tzv. civilizačních chorob.

Přes tyto možné limity Smýkal (1996) předkládá unikátní dokumenty o vynikajících pracovních, uměleckých dovednostech a výkonech osob se zrakovým postižením v historickém kontextu. Popis zrakového postižení předkládá organizace SONS, což je Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých České republiky. Je občanským sdružením, které sdružuje přes 12 000 těžce zrakově postižených občanů, jejich rodinných příslušníků a příznivců.

V záhlaví se uvádí: „*Nejsme organizace, která za nevidomé rozhoduje a jedná; jsme nevidomí občané, kteří rozhodují a jednají sami za sebe. Zásady našeho počínání jsou: svépomoc, partnerství, solidarita, úcta k lidské důstojnosti, svobodná volba, zdravý rozum.*“

Při kategorizaci zrakového postižení, která je velmi široká vzhledem ke kritériu postižení, vycházíme z renomovaných publikací expertek v České republice (Hamadová, Květoňová & Nováková, 2008; Květoňová-Švecová, 2000).

Dle místa postižení percepčního oblouku:

- receptor (zevní oko),
- dráha spojující oko s centrem – oční nerv,
- zrakové centrum v mozku.

Dle původu postižení:

- vlivy pre-, peri- a postnatální,
- dědičnost (atrofie zrak. nervu, degenerativní onemocnění sítnice, šedý a zelený zákal, těžká krátkozrakost, zákal rohovky), retinopatie nedonošených (ROP) – vlivem tlaku kyslíku v inkubátoru může docházet k patologickému vývoji sítnice, otravy a úrazy, infekční onemocnění,
- vrozený šedý zákal vzniká po prodělání zarděnek v období těhotenství.

Dle druhu zrakové vady:

- ztráta zrakové ostrosti (refrakční vady)
- postižení šíře zorného pole (skotom, trubcové vidění)
- okulomotorické poruchy (strabismus)
- problémy se zpracováním zrakových podnětů (kortikální slepota)
- poruchy barvocitu

Dle stupně zrakového postižení:

- slabozrakost
- zbytky zraku
- slepota (amauróza)

Dle délky trvání:

- krátkodobé
- opakující se
- dlouhodobé, chronické, příp. progresivní

Dle refrakční vady (objevují se asi ve 30 % populace):

- krátkozrakost (myopie): z důvodu prodloužení oka v předozadní ose vzniká obraz před sítnicí (od dětství). Jedinec dobře vidí do blízka, špatně na dálku, napравuje se brýlemi s rozptylovými skly;
- dalekozrakost (hypermetropie): délka oka je v poměru k lomivosti optického ústrojí malá, obraz se tvoří až za sítnicí (u dětí v útlém věku normální, neboť oko do normálního tvaru teprve dorůstá). Napравuje se brýlemi se spojkovými skly.
- astigmatismus: rohovka či čočka je různě zakřivena, oko vidí špatně do dálky i zblízka, pomáháme skly, které lámou paprsky v jednom směru (jsou to vlastně části válce – skla cylindrická).

Další detailní výčty popisuje oftalmopedie (dříve tyflopédie). V souhrnu uvádíme i základní pojmy z patofyziologie vidění (www.sons.cz), neboť, dle našeho názoru, jsou v těsném vztahu s vnímáním prostoru, a tedy mobilitou běžného dne i pohybových aktivit.

- Akomodace: schopnost zaostření na různě vzdálené předměty
- Konvergence: souhyb očí, sbíhavost
- Adaptace: schopnost přizpůsobení se různé intenzitě světla
- Barvocit: schopnost oka rozeznávat barvy či světlo o různé délce vlny
- Zorné pole: část prostoru, kterou vidíme přímo před sebou
 - centrální vidění – nejostřejší viděné předměty v makulární krajině
 - periferní vidění – vidění okrajových částí sítnice
 - binokulární vidění – zorná pole obou očí se z větší části překrývají, ovlivňuje vnímání prostoru, hloubky, pohybu předmětu
- Skotom: výpad části zorného pole, schopnost fixovat předměty
- Tupo-zrakost: funkční vada zraku ovlivňující jedno oko a komplikující binokulární vidění
- Presbyopie: fyziologický pokles akomodační schopnosti, která se začíná objevovat po 40. roce života a projevuje se obtížemi při pozorování předmětů zblízka (hlavně písmen)
- Hemeralopie: šeroslepost, snížená schopnost vidět za šera, v situaci difuze (splývání reliéfu terénu na sněhu za mlhy)
- Zraková ostrost: viděné předměty se zobrazují na sítnici, nejpřesněji v makulární krajině; úhel, který svírají paprsky z bodů, již oko stačí jistě rozlišit jako dva; je měřítkem zrakové ostrosti.

Klasifikace zrakového postižení podle WHO

Položka	Druh zdravotního postižení
1.	Střední slabozrakost zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18 (0,30) – minimum rovné nebo lepší než 6/60 (0,10); 3/10–1/10, kategorie zrakového postižení 1
2.	Silná slabozrakost zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60 (0,10) – minimum rovné nebo lepší než 3/60 (0,05); 1/10–10/20, kategorie zrakového postižení 2
3.	Těžce slabý zrak a) zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60 (0,05) – minimum rovné nebo lepší než 1/60 (0,02); 1/20–1/50, kategorie zrakového postižení 3 b) koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů
4.	Praktická slepota zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60 (0,02), 1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena, kategorie zrakového postižení 4
5.	Úplná slepota ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybnou světelnou projekcí, kategorie zrakového postižení 5

Zdroj: *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů – desátá revize (MKN-10)*, vydal Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR.

Obr. 9: Klasifikace zrakového postižení podle WHO (světová zdravotnická organizace).
<http://www.sons.cz/klasifikace.php>

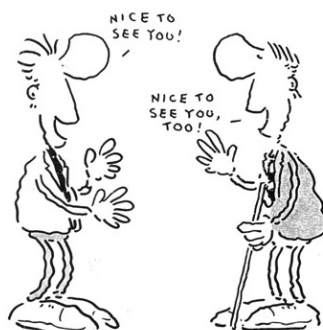
Užitečná je znalost původně sportovní klasifikace zrakového postižení, která pro svou jednoduchost proniká i do dalších oblastí (www.sport-nevidomych.cz):

- B1: totálně nevidomí – bez světlocitu obou očí, neschopnost rozeznat tvar (pohyb) ruky z kterékoliv vzdálenosti či směru.
- B2: se zbytky zraku – schopnost rozeznat tvar (pohyb) ruky až po vizus ostrosti 2/60 nebo zrakovým polem menším než 5 st.
- B3: slabozrací – vizus od ostrosti 2/60 do 6/60 nebo v zorném poli větším než 5 st. a menším než 20 st.

SONS (<http://www.sons.cz>) má velmi dobře strukturované webové stránky s tématy, která pro orientaci přetiskujeme:

- Některé mýty o zrakově postižených
- Když potkáte nevidomého
- Desatero pro kontakt s nevidomým
- Desatero pro kontakt s nevidomým, kterého vede vodící pes
- Ne tak, ale tak
- Žijeme s nevidomým
- Desatero pro lidi procházející krizí nezaměstnanosti
- Jak komunikují nevidomí?
- Jak nevidomí pracují s ICT?

Meeting blind people

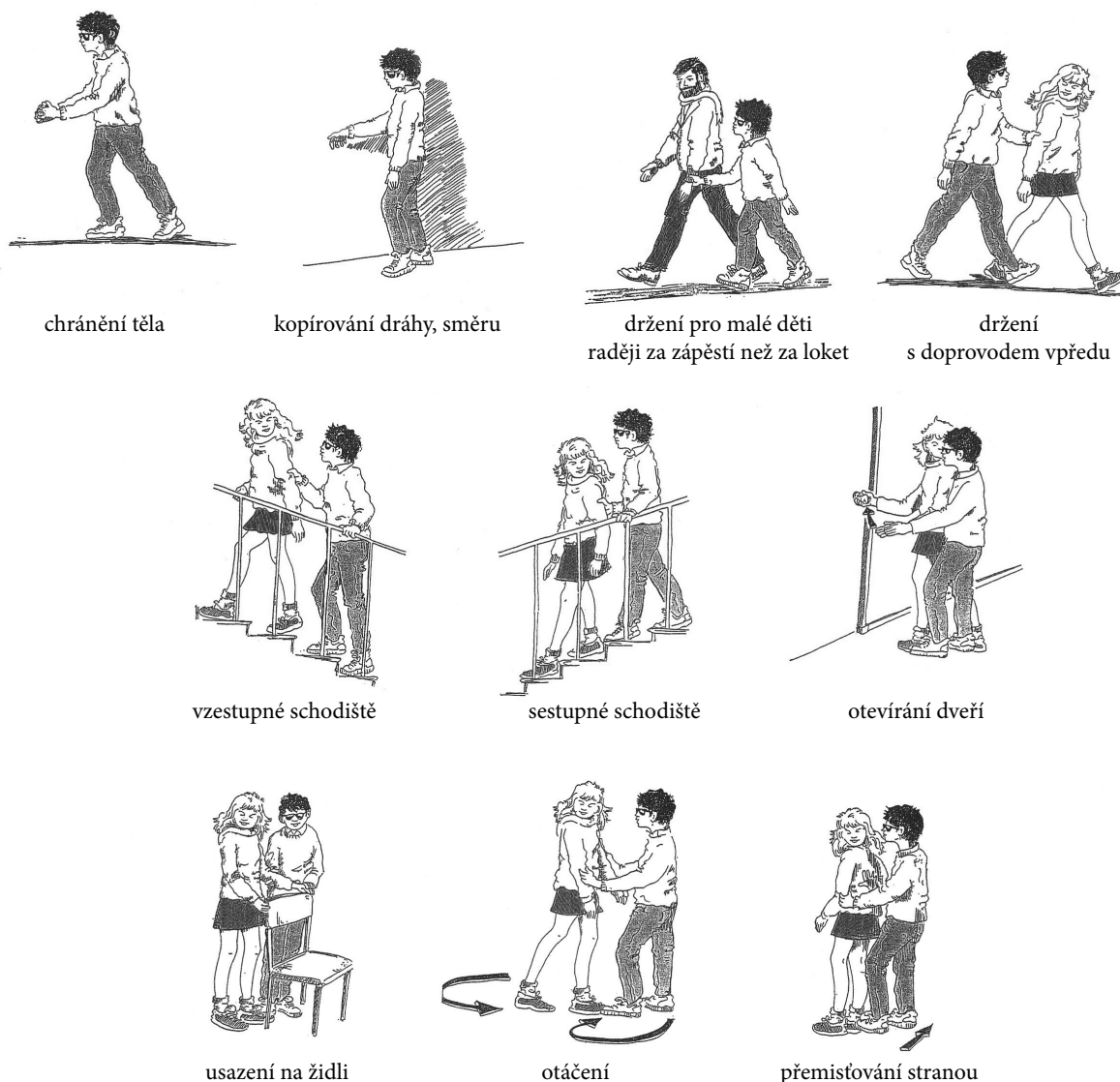

Obr. 10: Humorné ztvárnění setkání osob se zrakovým postižením

Přes dostupnost internetových informací citujeme některá témata o předsudcích o osobách se zrakovým postižením:

- Slepci vidí jen tmu.
- Slabozraký se časem stane úplně slepým.
- Používáním zraku si jej slabozraký ještě víc kazí.
- Rehabilitace slabozrakých = vhodné optické pomůcky.
- Slepí od narození mají vyvinutý zvláštní smysl pro vnímání překážek, a navíc mají mnohem lepší (často i hudební) sluch a hmat.
- Ve společnosti nevidomého by se nemělo mluvit o barvách a jiných zrakových vjemech a obrátům jako „podívej se“, „uvidíme se“ apod. je třeba se důsledně vyhýbat.
- Čím více dioptrií, tím horší vidění.
- Kdo chodí s bílou holí (příp. nosí černé brýle), je slepý.
- Kdo nosí dioptrické (běžné) brýle, ještě docela dost vidí.
- Ztráta zraku s sebou automaticky nese úplnou závislost na ostatních.
- Na slepého musíme mluvit nahlas a zřetelně.
- Nezáleží na tom, zda mu budeme tykat nebo vykat – není zcela svéprávný.
- Je vždy neskonale vděčný za naši pomoc.
- V bytě nevidomého nemají obrazy a zrcadla co dělat.
- Slepému může být docela jedno, jak je oblečen, stejně na sebe nevidí a druzí nemají právo ho kritizovat.
- Slepého zásadně neupozorňujeme na špinavé boty (nevhodné oblečení, chování apod.), protože bychom ho tím uráželi.

Komunikace v prostředí osob se zrakovým postižením je založena prioritně na kompenzačním mechanismu auditivním (sluchovém), který umožňuje kvalitní verbalizaci, ale také podstatným percepčním mechanismem je tzv. „pohybový analyzátor“, což je komplex vjemů taktilních, propioceptivních a vestibulárních.

Obr. 11: Příklady doprovodu osoby se zrakovým postižením

Sluchové vnímání umožňuje nejen pochopení slov, ale i vnímání prostoru, vnímání pohybu a jeho rychlosti, dokonce i vnímání sociální atmosféry.

➔ Příklad: „Dean du Plessis ze Zimbabwe, nevidomý moderátor kriketu: (Zprávy TV 4. 3. 2012) Tento televizní moderátor sportovních utkání v kriketu moderuje perfektně díky tomu, že sluchem rozliší zvuky jako úder konkrétního hráče, kroky či „šoupání nohou“ sportovce, a tudíž jejich pohyb, čas přípravy na úder apod.“

Současné informační technologie výrazně zkvalitňují i verbalizaci písemnou, převod zrakových informací na informace sluchové apod. Mnozí z osob se zrakovým postižením jsou renomovaní uživatelé cizích jazyků, překladatelé, spisovatelé. SONS má stránku povídek o nevidomých, psané nevidomými osobami (www.nevidomi.cz/sbh3/02/htm). To znamená, že není oboustranný problém v komunikaci verbálního charakteru, ale ve stejně důležité komunikaci nonverbální.

☉ Příklad: „Co diváci neviděli. Přiznám se, že jsem zápolil s trémou. Uprostřed velmi rušného pracovního dne si mě vyzvedlo auto a najednou jsem seděl za stolem ve studiu České televize. V hlavě se mi honily myšlenky, ale nechtělo z nich vyklíčit nic pořádného pro Klíč (pořad pro zdravotně postižené). Navíc se můj zbyteček zraku nemohl vypořádat se světlem reflektoru, který sveřepě dřepěl přímo proti mně. Chvilí se natáčelo, když vtom se ozvalo „Stop“. Pan Kovář sedící vedle mne mi přátelsky položil ruku na předloktí a zasmál se: „Promiňte, já na vás mrkám, že máte už mluvit, a vůbec mi nedošlo, že to nemůžete vidět.“ Opravdu, jako nevidomý jsem neviděl mnohé. Byl jsem ovšem rád, že můj ztrémovaný mozek ihned věcně zareagoval. „Tak mě pod stolem lehce kopněte do nohou a já se chytnu,“ prohlásil jsem sebevědomě. Moje sebevědomí však brzy poněkud utrpělo. Všichni přítomní se začali smát a můj partner nejvíce. „Víte, já jsem na vozíku, já vás nemám čím kopnout.“ To jsem taky neviděl. Bohužel tento humorný moment neviděli ani televizní diváci, neboť kamera zrovna nesnímala. Mohl by to být názorný úvod k problematice mimoverbální komunikace zdravotně postižených... Kupodivu i moje tréma brzy zmizela.“

Komunikace a vzdělávání jsou usnadněny zvukovou knihovnou. V ČR působí knihovna a tiskárna Emanuela Macana v Praze. Sám ztratil zrak v mládí a s další osobností v péči o nevidomé MUDr. J. Deylem se zasloužili o založení spolku pro Český slepecký tisk (8. 12. 1915). Do této doby zapadá i vznik časopisu Zora, jehož existence přetrvala dodnes. Nyní má formu se zvětšeným písmem, elektronickou a zvukovou. Zvukové nahrávky knih se poprvé objevily v USA na gramofonových deskách (1934), rozšířily se do Evropy s rozvojem magnetofonových technologií. V Československu fungují od konce 50. let. Jsou nahrávány texty odborné a slovníky i beletrie. V době, kdy mnozí z herců měli zákaz vystupování, byli akceptováni pro načítání knih. Načítání knih kvalitními herci (R. Lukavský, B. Hrzánová, J. Somr, B. Navrátil, H. Čočková, R. Honzovič, R. Pellar, V. Čech) se stalo tradicí. Čtenou beletrii si zapůjčují i vidící osoby pro relaxaci. Zvukové knihovny nyní rozvíjejí i univerzity pro vzdělávání studentů se zrakovým postižením. Technologie převodu na auditivní vnímání zkvalitňuje nejen komunikaci, ale i vzdělávací možnosti.

Akustická signalizace se užívá na světelných přechodech, a to i v mezinárodním kontextu (charakteristické klapání nebo pípání s tónem o frekvenci cca 500 Hz), a na přejezdech vlaků: rychlé akustické tepy s frekvencí asi 8 tepů za vteřinu znamenají, že přejezd je volný. Pomalé akustické tepy s frekvencí asi 1,5 Hz znamenají, že se blíží vlak a na přejezd nelze vstoupit. Pro ostatní účastníky v tom případě svítí střídavá červená světla a na chráněných přejezdech jsou spuštěny závory (<http://www.sons.cz>).

SONS na svých [www](http://www.sons.cz) stránkách zveřejňuje taktéž komunikační „desatera“ v různých variantách:

Desatero při kontaktu s nevidomým člověkem (www.vodicipsi.desatero1.htm):

1. Mějte na paměti, že nevidomí jsou zcela normální lidé, kteří mají různé přednosti i nedostatky jako každý jiný. I mezi nimi jsou lidé výjimeční, inteligentní i méně nadaní.
2. Při setkání s nevidomým se chovejte přirozeně a nenuceně. Pomozte tam, kde je to nutné, a to způsobem taktním a nenápadným. Pomoc však nevnučujte.
3. Vyvarujte se projevům soucitu – o ten dnešní nevidomí naprosto nestojí. S velkým povděkem ale vždy uvítají i sebemenší pomoc, která jim přijde vhod ve ztížených podmínkách. Nepřipusťte ani podceňující nebo snižující výroky, vždyť nevidomí mají právo na úctu a uznání stejně jako všichni ostatní.
4. Nevidomého, kterého znáte, pozdravte vždy sami jako první, i když je mladší než vy, a k pozdravu připojte i jeho jméno, aby věděl, že pozdrav patří jemu.
5. Když vstoupíte do místnosti, kde se nachází nevidomý, dejte se zřetelně poznat. Pokud vás nepozná podle hlasu, povězte svoje jméno. Tichý pohyb neznámé osoby v jeho okolí působí pochopitelně nepříjemně. Rovněž upozorněte na to, že místnost opouštíte.
6. Velmi nepříjemně na nevidomého působí, projednáváte-li jeho záležitosti nikoli přímo s ním, ale s jeho průvodcem. Průvodce nevidomého pouze doprovází, nikoli zastupuje.
7. Když se nevidomý octne na ulici, na nádraží apod. v orientačních těžkostech, zeptejte se ho, zda mu můžete nějak pomoci. Velký hluk, prudký déšť i sníh velmi zhoršují nevidomému orientaci v prostoru. Potom stačí, když nevidomému nabídnete, aby se lehce zavěsil do vaší paže, protože takto může snadno jít krůček za vámi, sledovat směr vašich pohybů a na vše včas reagovat.

8. Při nástupu do dopravních prostředků netlačte nikdy nevidomého před sebou, ale jděte sami první. Nev tlačujte nevidomého na sedadlo, stačí, když položíte jeho ruku na opěradlo. Při vstupu do auta položte jeho ruku na horní rám dveří.
9. Když nevidomý vstoupí do restaurace bez průvodce, jistě ocení pomoc při vyhledávání věšáku a volného místa u stolu. S jídlem si poradí sám, stačí, když mu povíte, jak je jídlo na talíři uspořádané. Určitě uvítá informace o tom, co všechno je na stole (sklenice s vodou, váza, popelník atd.) a kdo u stolu sedí spolu s ním.
10. Když budete nevidomého doprovázet delší dobu, popište mu hlavní rysy okolí, vybavení místnosti a osoby, které se kolem nacházejí. Při popisování se nemusíte vyhýbat optickým dojmům a barvám.

Desatero při kontaktu se slabozrakým člověkem (www.vodicipsi.desatero2.htm):

1. Zraková vada je někdy nápadná, jindy si jí nemusíme ani všimnout. Ne vždy platí, že čím více dioptrií člověk má, tím hůř vidí. Některým slabozrakým dioptrické brýle nepomáhají.
2. Někteří jsou citlivější na silné osvětlení, mluvíme o světloplachosti, což je možné řešit nošením tmavých brýlí, použitím méně intenzivního osvětlení v místnosti nebo zatměním oken. Jiným se výrazně zhorší vidění při nízké intenzitě osvětlení, mluvíme o šerosleposti, což se řeší silnějším osvětlením. Budme pozornější, když slabozraký vychází na sluncem zalitou ulici nebo když vstupuje do špatně osvětleného domu či obchodu.
3. Přizpůsobení na změnu osvětlení může slabozrakým trvat velmi dlouho. Mohou se takzvaně rozkoukávat i hodinu tam, kde se zdravé oko adaptuje během několika vteřin.
4. Výjimečně se můžeme setkat s člověkem, který vůbec nerozlišuje barvy, vidí černobíle. Častá je ale porucha rozlišování některých barev. Nebojme se upozornit slabozrakého na případné omyly.
5. Snížená zraková ostrost a omezení zorného pole způsobují slabozrakým mnoho praktických obtíží. Člověk se zúženým zorným polem má ztíženou schopnost orientace v prostoru, při svém pohybu užívá bílou hůl. Někdy, při zachované zrakové ostrosti, může číst i běžný text. Při nízké zrakové ostrosti bývají problémy se čtením, rozlišováním drobných předmětů a s poznáváním lidí.
6. V dobře známém prostoru se slabozraký pohybuje zpravidla bez potíží a bezpečně. V novém, neznámém prostředí může mít ale velké potíže při orientaci a může potřebovat naši pomoc.
7. Nedivme se, když slabozraký člověk, v době přechodného zhoršení podmínek pro vidění, užívá postupů a pomůcek typických pro nevidomé: tmavé brýle, bílou hůl...
8. Umožněme slabozrakým přistoupit blíže k informačním tabulím, ke zboží v obchodě a k dalším prohlíženým předmětům. Vhodné je, mohou-li si věci vzít do ruky. Počítejme s tím, že pro vnímání zrakem potřebují více času. Používají při tom různé pomůcky: speciální brýle, lupy, dalekohledy apod.
9. Odstraňujeme architektonické a informační bariéry. Vyvarujme se nesprávného osvětlení, možných odlesků, nerovnoměrného rozptýlení světla. Dávejme přednost velkému tiskacímu písmu bez zbytečných okras před písmem psacím. Využívejme kontrastu: černý fix na bílém papíře, žlutá hrana na tmavém schodu apod. Jasně čitelná by měla být také vyobrazení označující WC, sprchy atp.
10. Nečekejme na to, až nás slabozrací požádají o pomoc. Tu nabízejme sami. Pozdravme raději jako první, přestože to nemusí odpovídat etiketě. Přečtěme jim špatně čitelný text. Upozorněme včas na věci, kterých si nemusejí ani všimnout. Potíže slabozrakých lidí jsou do značné míry individuální, neostýchejme se jich přímo zeptat, s čím bychom mohli pomoci.

Za nejlepší návody pro komunikaci lze považovat brožurku Hermana Van Dycka, přeloženou s přispěním Ministerstva zdravotnictví a Tyfloservisu ČR do češtiny (Malá, 2000). Autor sám přišel o zrak během války. Na základě vlastních praktických zkušeností nám ukazuje, že kontakt se zrakově postiženým člověkem může být velmi usnadněn, respektujeme-li některá základní pravidla. Komunikace je zde předkládána nejen jako komunikace verbální, ale jako komunikace v oboustranném sociálním chování. Je evidentní, že chování se projevuje v pohybu. Kniha je doplněna obrázky a humornými příklady z hlavních

oblastí denních situací. Jelikož přesahuje rámec této publikace, uvádíme jen názvy jednotlivých kapitol (www.sons.cz):

- Předmluva
- Přecházení ulice
- Používání dopravních prostředků
- Jak vést nevidomého
- Chodníky a schodiště
- Dotěrný anděl strážný
- Jak ukázat místo k sezení
- Kde je tady, kde je tam?
- Kde mám kabát?
- Žádná tabuizovaná slova
- Žádné hry na hádanky
- Nevidomí nejsou nebezpeční
- Odcházení
- Kdy a jak popisovat
- Nakupování
- Užívání toalety
- Předčítání
- Pořádek a přesnost
- A co slabozrací?
- Závěrem

Rodičům je určena útlá osmistránková ilustrovaná brožurka *Prosím, pomoz mi* (Sobotková, 1992). Dodává rodičům odvalu a optimismus a vede je k přiměřené náročnosti na dítě: užívat všechny náhradní smysly, využívat vhodné hračky a pomůcky pro rozvoj ostatních smyslů, učit hygieně, sebeobsluze, orientaci, užití kompenzačních pomůcek.

Pomocníkem v prostorové orientaci a sekundárně i v komunikaci je vodící pes. Je nutné respektovat fakt, že nevidomý s vodícím psem má přístup do obchodů, restaurací, všech typů škol, školských a zdravotnických zařízení, úřadů a všech kulturních a sportovních zařízení. Proto osoby z tohoto prostředí by měly být seznámeny nikoli s tím, jak se chová pes, ale jak se chovat k osobě a psovi (www.pomocnetlapky.cz).

Samostatně *desatero* SONSu pamatuje i **na kontakt s nevidomým člověkem, kterého vede pes** (www.vodicipsi.desatero3.htm).

☞ Příklad:

1. *Nikdy vodícího psa nevyrušujte v jeho práci. Nikdy na psa nemlaskáme, nehvízdáme na něj, ani na sebe jiným způsobem neupozorňujeme.*
2. *Nikdy na vodícího psa nesaháme, nehladíme jej a nemluvíme na něj bez vědomí majitele.*
3. *Nikdy k sobě vodícího psa nevoláme.*
4. *Nikdy psa nekrmíme bez vědomí majitele.*
5. *Chceme-li pomoci člověku s vodícím psem, vždy oslovíme nejprve člověka*
6. *Pomáháme-li člověku s vodícím psem, nikdy nemanipulujeme se psem.*
7. *Jdeme-li po ulici se svým vlastním psem, nikdy mu nedovolíme vodícího psa obtěžovat, očichávat ho či jinak vyrušovat v práci.*
8. *Míjíme-li vodícího psa se svým psem, máme svého psa vždy na vodítku.*
9. *Nastupujeme-li se svým psem do dopravního prostředku, vždy dáme přednost člověku s vodícím psem.*
10. *V dopravním prostředku umožníme umístění vodícího psa – uvolníme místo.*

Vjemy z ostatních analyzátorů jsou neméně podstatné. Haptika – hmatové vjemy na základě uchopování mají svou úlohu v ontogenezi jedince. Dítě nejdříve hmatá, dotýká se, vkládá do úst, hraje si doteky s vlastním tělem a pak s ostatními předměty. Hmatem rozlišíme Braillovo písmo, tvar i pohyb předmětu, polohu těla. Proto princip „ohmatání“ se užije při pochopení pokynu v motorickém učení. Na stejném principu je založena metoda „dvoučlověka“ (Kowalik, 1997), kdy osoba se ZrP je přidržená na hrudníkové straně těla osoby, která takto vede její pohyb. Stejnou metodu použijeme např. i v plavání (učící se osoba ovšem na zádech) nebo i při lyžování začátečníků (vedoucí osoba jede vzad v oboustranném odvratu a vede špičky učícího se, který je takto na pohyb naváděn). V podstatě i oblíbená a frekventovaná jízda na tandemových kolech je založena na vedeném pohybu vidící osobou.

Haptestetika se stala samostatným uměleckým systémem (jedinec vnímá tvary vlastním ohmatáním, případně sám tvoří za užití pouze hmatu). Pochopení úlohy hmatu pro rozvoj osobnosti nyní pochopili tvůrci výstav nebo muzeí a zpřístupňují různé expozice dětem běžně s možností ohmatávání (autorka se poprvé setkala s tímto principem v muzeu Oxfordské univerzity v roce 1990, kde jsou různé sekce expozic, dokonce dokončené kvízy, soutěžemi). Hmatem se dociluje kvality četných rukodělných dovedností a dovedností běžného denního života a sebeobsluhy (Schindlerová, 2007). Informace lze vnímat i hmatem nohou (povrch podložky – systém vodících lišt v dopravě, v budovách vymezený „bradavicemi“ nebo „špuntíky na zábradlích“, vymezení prostoru hřišť mantinely, vnímání reliéfu terénu, orientace v prostoru obecně).

I když se zdůrazňuje úloha hmatu, komplexní percepce je založena i na vjemech dalších, a to vestibulárních (vnímání směru, rychlosti pohybu; pohybu segmentů těla a jejich vztahy; pohyby rovnovážné, pohyby přímočaré či rotační apod.). Kožní cití zajišťuje vnímání tepla–chladu, vanutí větru či vnímání vlastností vody, ale také vnímání somatického diskomfortu (kamínek v botě, otlaky v nerozchozené botě, trn v prstu, komár v oku, ale i „píchání v boku“ při vytrvalostní činnosti, vnímání bolesti obecně – nocicepce). I čich hraje důležitou roli v komunikaci, ale i v ovlivňování pohybového chování: vůně parfému, potu či obecně člověka, vůně atmosféry na určitém bazénu, vůně lesa, vůně hlíny v jarní přírodě.

U osob se zrakovým postižením v pohybové oblasti navádíme buď hlasem, nebo zvukem (ozvučení míčů, terčů, majáčky k ohrazení prostoru), kam zařadíme i možnost navádění vysílačkou ve vrcholovém sportu. Nebo propriocepce (vodící lišty, doprovod osobou), kam zařadíme i doprovod sportovce na poutku. Pro úroveň rekreačního či školního sportu, kdy aktivity se dějí v otevřeném prostoru na veřejnosti, doporučujeme sportující populaci vybavit rozlišovacími vestami se symbolem ICTA, stejně tak jako vedoucí skupiny s doplněním velkého G (Guide – mezinárodně uznávaný symbol doprovodu nebo vedoucího).

Specifika komunikace v rámci chování sportovce, povoleného doprovodu či funkce rozhodčích řeší pravidla organizace IBSA. I zde platí, že komunikaci v oblasti osob se ZrP mohou zlepšit znalosti principů, ale nenahradí ji konkrétní praxe za předpokladu, že máme zájem komunikovat. Praxe nejdříve pod supervizí, pak samostatná.

5.5 Komunikace s osobami s tělesným postižením (TP)

Termín „tělesné postižení“ je natolik široký (uživatelé vozíku, osoby s amputacemi, osoby s CP, osoby s dalšími somatickými problémy – kardiovaskulárními, dýchacími, s diabetes, s problémy onkologickými atd.), že téma není možné uchopit v celé šíři. Proto se zaměříme jen na některé obecnější zásady (uvedeny v části 5.1). Komunikace s osobami s tělesným postižením není problémem z důvodu percepce či intelektu (vzájemné porozumění v řeči), ale z důvodů postojů ostatních občanů k jinakosti v mobilitě (srov. kap. 4.4). Mezi osobami s jinakostí v mobilitě nalezneme vynikající řečníky, didaktiky, úspěšné osoby v profesích náročných na verbální i neverbální komunikaci.

☛ Příklad: *OPTIMISTA*. Brňanům přijede rozdat sílu a naději motivační řečník z Austrálie, který od narození žije bez končetin. Zdroj: Nakladatelství Čintámani. 10. září 2010. Tomáš Kvapilík – kráceno autorkou.

Obyčejný člověk by bez rukou a nohou po pár minutách propadl zoufalství a po pár dnech by bez cizí pomoci pravděpodobně zemřel. Sedmadvacetiletý Australan Nick Vujicic ale není obyčejný člověk. Nejenže se bez končetin naučil sám obléci a vyčistit si zuby, on toho dokázal mnohem víc. Vystudoval dvě vysoké školy, předsedá mezinárodní neziskové organizaci, a především se stal vyhledávaným řečníkem. Svými přednáškami inspiruje tisíce lidí po celém světě. Letos poprvé zavítá do Česka a v neděli 12. září v Laser Show Hall brněnského hotelu Bobycentrum se o svůj životní příběh podělí i s Brňany.

Češi si stěžují, Nick ne. „Nejtěžší byla dětská léta, kdy jsem byl zmatený, nevěděl jsem, kam patřím, a záviděl jsem ostatním, že mohou dělat to, co já nemohu. Nikdy jsem se ale nevzdal,“ prohlašuje Vujicic. Právě duchovní sílu a odhodlání ve svých projevech přenáší na obecenstvo. „Lidé v České republice se neustále na něco vymlouvají a stěžují si, že nemůžou toto a tamto. Nick by si mohl stěžovat na svůj handicap, ale nedělá to. Vzal osud do svých rukou. Jeho vyprávění je inspirující pro všechny lidi, nejen pro notorické nařikače,“ domnívá se Turija Kempe z nakladatelství Čintámani, které Vujicicovu přednášku spolupořádá.

Vujicic, jehož záznamy přednášek na webovém kanále YouTube viděly miliony lidí, se bez končetin narodil kvůli vzácné genetické vadě. Vujicic se dnes rád směje. „Humor používám obzvláště, když se snažím odlehčit konverzaci s někým, kdo mě vidí poprvé,“ popisuje Vujicic. Do smíchu mu ale vždy nebylo. V osmi letech přemýšlel nad tím, že spáchá sebevraždu. Ale nakonec se nevzdal. Pomohlo mu také, že se v té době změnil zákon o školní docházce postižených dětí a malý Nick mohl začít chodit do normální třídy. Záhy se stal zástupcem školy pro charitativní akce. A v jednadvacetiletých už měl univerzitní tituly z finančnictví a finančního plánování.

Desatero pro komunikaci s vozíčkářem publikoval Olomoucký kraj, které citujeme (Chalánková, 2005, 3) a s drobnými doplňky upravujeme na tucet principů:

1. Při komunikaci se dívejte do očí, mluvejte tváří v tvář nebo aspoň vedle, aby se nemusel pořádkem otáčet dozadu. Najdi si polohu pro rozhovor ve výši očí obou. Nezářej jen na postiženou část těla či obličej.
2. Zeptej se, zda osoba podporu potřebuje a jakou.
3. Nauč se manipulovat s určitým typem vozíku. Jsi-li v této situaci poprvé, zeptej se. Zásadně – zvedej vozík za pevné rámy, vozík tlač pouze za madla, rámy, nikoliv za ramena osoby. Nezapomeň vozík vždy zabrzdit.
4. Uvědom si, že vozíčkář má jiný zorný úhel (z nižší polohy) než doprovod a často nevidí, co se mu ukazuje. Respektuj to především tam, kam výškově nemůže dosáhnout ani rukama, ani zrakem (pokladny, pulty šaten, barpult), a snaž se nalézt vhodnější a důstojnější místo.
5. V místech velkého pohybu (obchodní domy, veřejné společenské akce) dávej pozor na manipulaci s vozíkem. Je velmi nepříjemné pro vozíčkáře, najedete-li ostatním na nohu. Při užití výtahu respektuj, zda preferuje pozici čelem, či zády ke dveřím výtahu.
6. Při hromadných představeních na rovné ploše nezapomeň pomoci osobu na vozíku „protlačit“ do první řady.
7. Jedete-li s vozíkem ze svahu dolů, sjíždějte zády dolů ze svahu kvůli bezpečnosti (nepřepadne dopředu, je opřen zády o opěradlo). Také můžete lépe brzdit vozík.
8. V nerovném terénu a po dlažebních kostkách se snažte jet s vozíkem po zadních kolech, aby nedocházelo k otřesům, nepříjemným pro vozíčkáře. Totéž při nájedzu s vozíkem na obrubník chodníku.
9. Při přecházení silnic, ulic s velkým provozem si uvědom, že na krajnici stojí vozík a vy až za ním, stůjte dostatečně od krajnice a vozík „nevystřikujte“ přes krajnici.
10. Při nákupu, jednáních a obdobných akcích nechte vyslovit přání, požadavek, dotaz, rozhodnutí.
11. Vozíčkáři mají ve zvyku vozit své osobní věci v batůžku či jiném zavazadle na madlech vzadu. Batůžek podej na klín a respektuj, že v batůžku si bude hledat své věci sám, zvláště peněženku při předávání a přijímání peněz v obchodech a dokladů na úřadech.
12. V situaci, kdy je omezený úchop či jiný typ hybnosti, limituje některé běžné motorické akty (otevírání–zavírání dveří, odemykání–zamykání, obsluha při jídle – krájení, hygiena), zeptej a udělej podle pokynů nebo s dopomocí kompenzační pomůcky tak, jak je osoba zvyklá. Neprosazuj své nápady a postupy.

U osob, které mají problémy s lícními svaly či mluvidly (po mozkové příhodě, s CP) stačí být trpělivý, zjistit si předem nebo se zeptat, jaký komunikační styl vyhovuje (dnes se užívá i písemných abecedních tabulek, a to nejen tužka–papír, ale i systému GoTALK v elektronické podobě tabulek s písmeny, s obrazy s tematickou strukturou: nákupy, vaření, lékař, škola aj. (www.goTALK.cz; www.spektravox.cz))

☞ Příklad: GORDON. V roce 1990 jsem pracovala jako dobrovolník v programu „Overseas Holidays“, tedy v neplaceném programu, který respektoval špatnou angličtinu a možnost učit se jazyku metodou „hodit neplavce do vody, ať se snaží“. Povinností bylo pracovat v některých sociálních zařízeních tohoto projektu. Ve středisku Mary Queen Foundation poblíž Southendu byl Gordon, který po úrazu mozku byl obtížně mobilní i na vozíku, potřeboval zásadně doprovod, nebyl schopen vyslovovat, ale byl schopen myslet. Komunikace s ním mi vyhovovala, protože ukazoval prstem na tabulce na výrazy či písmena, pro mou tehdejší úroveň angličtiny to bylo ilustrativnější. Takto jsme bezproblémově komunikovali a trávili společně hodně času. Zjistili jsme, že jsme oba turisticky založeni. Velkou výzvou bylo dosáhnout vlastními silami turistickou atrakci vzdálenou asi 2 km, Southend Pier, což je nejdělsí molo na světě (také 2 km). Zatím si tam s Gordonem nikdo netroufal. Slovo dalo slovo (s pomocí písmen na tabulce) a vyrazili jsme: pěšky s vozíkem k vláčku pro turisty u mola, cesta tam vláčkem. První překvapení bylo u pokladny – ne osoba s postižením, ale pouze DVOJICE má právo na zlevněnou jízdenku, takže nikdo ze dvojice není ani preferovaný ani stigmatizovaný. Cestu zpět po molu jsme absolvovali pěšky. Kolem klidné moře, západ slunce, ostatní turisté zdravili, mávali, my jsme odpovídali. Zvládli jsme i cestu pěšky zpět po nábřeží, celkem za ten podvečer cca 6 km. Před centrem mne Gordon požádal zastavit, leskly se mu oči. Ukázal, že se mu splnil jeden z jeho snů a pozval mne na koblih (donuts jsou velmi populární). Nedalo se odmítnout, oči se leskly mně.

Komunikace v daném sportovním prostředí podléhá opět pravidlům daného sportu. Týká se opět specifikace pravidel doprovodu, neboť ne každý doprovod může doprovázet osobu až na hřiště. Všech zúčastněných, to je sportovec, doprovod, rozhodčí, se týká znalost symbolů a piktogramů sportovních disciplín a různých oznámení, znalost zkratk klasifikačních tříd či časového pořadu, znalost procedur klasifikací, většinou v anglickém jazyce. Přímo v soutěži pak je to znalost signalizace rozhodčími (např. užívání červeného, bílého, žlutého praporku). Pravidla jsou určována federacemi IPC (International Paralympic Committee), IWAS (International Wheelchair and Amputees Sport) a dalšími. Opět zopakujeme, že komunikaci s osobami s TP mohou zlepšit znalosti principů, ale nenahradí ji konkrétní praxe za předpokladu, že máme zájem komunikovat. Praxe nejdříve pod supervizí, pak samostatná.

5.6 Komunikace s osobami z „jiného“ kulturního a společenského prostředí

V této oblasti jde o to, zda komunikace se odehrává v jiném kulturním a jazykovém prostředí nebo zda se odehrávají v oblasti začleňování cizinců do českého prostředí. Pohybové aktivity a sport se často odehrávají v kontextu mezinárodních kontaktů turistických nebo sportovních soutěží. Zásadním předpokladem by mělo být, aby jedinec v současné době byl schopen dohovorit se alespoň základní angličtinou nebo jazykem hostitelské země. Je velmi trapné, když zasloužilý vedoucí výpravy nebo trenér není schopen se domluvit. Tlumočnick výpravy navíc nemůže časově postihnout všechno, co probíhá paralelně: porady vedení, klasifikační proces, existenční zabezpečení výpravy. V současném jednacím řádu Českého hnutí speciálních olympiád je určeno, že ředitelé jednotlivých sportů musejí mít základní znalosti angličtiny. K tomu je třeba vést i samotné sportovce, kde je to možné. Posiluje to jejich sebevědomí, usnadňuje samostatnou orientaci v prostředí, zjednodušuje se soutěžní proces při pochopení veškerých pokynů. Znalost typických pokynů v daném jazyce a terminologie je nezbytná, a to především ve vztahu k rozhodčím (např. startovní povely; vyvolávání startujícího čísla; oznámení a informace hlasatelem, pořadatelem; orientace v dopravním systému; v soutěžním řádu akce; schopnost porozumět písemným informacím apod.). K jinému jazykovému prostředí pak musíme přičíst i specifika uvedená v předchozích subkapitolách. Opačně při návštěvě cizince bychom očekávali jeho komunikativnost v určeném jazyce, který ovládá samozřejmě domácí pořadatel na všech klíčových úsecích.

Jiná situace je v situaci „multikulturality“, to znamená začleňování jedince či minoritní skupiny do majoritní společnosti (viz kap. 4.4). Ve sportovní oblasti toto souvisí opět s akceptací jazyka a dodržování regulí daného sportu a daného klubu – skupiny. V situaci se mohou ocitát jak děti cizinců, tak sportovci či trenéři draftovaní za určitých podmínek do daného klubu. Nalezneme několik příkladů, kdy vynikající hráč selhal v daném klubu nikoliv slabým výkonem, ale komunikační nedostatečností (jazyk, neakceptace kulturních zvyklostí a rituálů klubu).

Ve společenském a historickém vývoji také postoje k „multikulturalitě“ procházely četnými změnami (Bartoňová, 2005, 38). V současné době žijí na území národnostní a etnické minority: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Rusíni, Rusové, Řekové, Ukrajinci (Bartoňová, 2005, 53). Nejpočetnější jsou Slováci, ovšem nevytvářejí samostatnou komunitu a z historického hlediska se začleňují z vlastního rozhodnutí a bezproblémově. Další nejpočetnější etnickou skupinou jsou Romové, kdy díky hodnotovým a vzdělanostním posunům je začleňování úspěšné pouze u jednotlivců, nikoliv u etnické skupiny jako celku. Naopak začleňování je úspěšné u skupiny Vietnamců, kteří významně oceňují hodnoty práce a vzdělání a kulturních kontextů ČR. Tématu multikulturality ve vzdělávacím procesu, i když je to téma poměrně nové, se věnuje intenzivně speciální pedagogika (Bartoňová, 2005; Bartoňová & Vítková, 2007). Komunikačním médiem mohou být i pohybové aktivity, které mohou být jedním z prostředků optimální prezentace schopností, tudíž pozitivního vnímání veřejností a zpětně pochopení akceptovaných společenských hodnot a posílení sebevědomí. Jsou to především tance, národní hry, ale také všeobecný fenomén fotbal.

☛ Příklad z Leicesteru ve Velké Británii, osobní zkušenost ze stáže v roce 1990: pravidelně 1× za čtvrt roku na náměstí a v přilehlých parcích se pořádá den určité kultury, menšiny nebo zájmové organizace. Program připravují sami příslušníci daného etnika či skupiny s podporou komunálních politiků. Základním prvkem jsou prezentace tanců, zpěvů, hudebních skupin. Je prostor pro pohybové hry, soutěže. Paralelně je otevřen poradenský systém pro získání rekvalifikací, některých typů zaměstnání apod.

☛ Příklad z Lausanne ve Švýcarsku, osobní zkušenost ze stáže v roce 1998: určité zábavní parky jsou bezplatně otevřené dětem, teenagerům: průlezký, skákací hrady, travnatá hřiště, k dispozici jsou základní pomůcky pod dozorem kvůli odcizení. Některé části, kde jsou již skutečné sportovní aktivity včetně modelového tréninkového programu, jsou opět přístupné bezplatně, ovšem podmínkou je pozvat některého z rodičů. Prostřednictvím zapojení dětí do hodnotných pohybových aktivit se přilákají i rodiče (přicházejí i původně na ulici žebrající matky) a funguje tak vlastně reverzní generační přenos z dětí na rodiče. Doplňkový poradenský systém funguje jako v příkladu z Leicesteru.

☛ Příklad ze Sao Paula, 2008: Před hlavní radnicí jsou v určitém čtrnáctidenním období (červenec–srpen) permanentně připravena 4 fotbalová minihřiště s umělým travnatým povrchem. Schází se tam bezdomovecká mládež i dospělí. Hrají fotbal nebo faní. Chodí se tam dívat i trenéři. U množství bezdomovců Sao Paula je alespoň pro určitou část roku zajištěn nezávadový způsob života, někteří dokonce se transformují i do pravidelného tréninku.

Stejný princip pak může být využit pro komunikaci s jedinci se sociálním znevýhodněním. Ve vztahu ke vzdělávacímu procesu je termín vymezen zákonem č. 561/2004 Sb. Dle zákona se aplikují výchovně vzdělávací postupy, kdy komunikace s žáky je vymezena skupinou, věkem, cílem části vzdělávacího procesu. Zde považujeme za nutné upozornit na situace, kdy je lépe komunikaci odmítnout, a je-li možné odejít, utéct. Je to setkání s osobami opilými, pod vlivem drogy nebo prostě naladěnými na agresivní komunikaci. Úmysl „jen tak si popovídat“, např. u starších osob, nebo někoho vyprovokovat nemusí být hned patrný, ale po chvíli jsme schopni situaci rozlišit. Typickými místy jsou dopravní prostředky, restaurace – bufety, místa při kulturních – sportovních vystoupeních, lavičky v parku, místa k posezení u dětských hřišť. Čírtková (2008) upozorňuje na základních 5 principů:

1. Při oslovení opilým či jinak závislým – prvně sdělte slušně, že nemáte o komunikaci zájem. Neodpovídejte, neumravňujte, nepředkládejte rozumové argumenty. Osoba to nepochopí, vaše odpovědi se stávají záminkou k obtěžování, až k agresi.
2. V případě, že jste v situaci se skupinou (vlastní děti, jiní svěřenci), zabraňte, aby se zapřádali do hororu.

3. Opusťte místo – se svými svěřenci, pokud je to možné i s věcmi. Základní hodnotou je vždy život.
4. Nebojte se upozornit odpovědnou osobu, pořadatele, průvodčího, obsluhujícího, případně zavolat policii.
5. Nekomunikací a opuštěním místa máte šanci se vyhnout fyzickému násilí.

Tato oblast už spadá mimo téma komunikace a APA, spadá do forenzní psychologie (Čírtková, 2008), konkrétně do oblasti agrese a násilí. Další informace nabízí četné publikace nakladatelství GRADA (www.grada.cz nebo www.grada.cz/rejstriky).

Abyste kapitola nekončila pesimisticky, podtrhneme i jinou součást společenského prostředí: účast na oslavách, oceněních pracovních, sportovních či studijních, na společenských rautech a tiskových konferencích, při prezentaci přednášek. Prvním krokem v komunikaci je zajištění přístupnosti a dodržení podmínek běžné etikety a protokolu diplomatických kontaktů pro zajištění takových podmínek, aby společenský akt proběhl důstojně (podání ruky či ocenění osobě bez ruky, nevidomému, dosáhnout na řečnický a prezentační pult, mít možnost tlumočení promočního aktu a možnost přednést děkovací řeč, dostat se bez mačkanice k občerstvení atd.), stačí respektovat uvedená desatera a zásady běžného slušného chování.

5A PRO ZAPAMATOVÁNÍ

1. Komunikace znamená – osobní setkávání, při nichž získáváme respekt a nadhled, učíme se toleranci, trpělivosti, vyprávění i naslouchání. Ale udržení si autority a vnímání oboustranné důstojnosti.
2. Komunikační mechanismy jsou jiné u poruch percepčních (zrak, sluch) a jiné u dalších postižení. Vždy je zapotřebí aktivizovat tzv. motorický analyzátor (haptika, propiocepce, vestibulární vjemy).
3. Pochopení principů v „desaterch komunikace“ je důležité, ať už se týká komunikace verbální či neverbální, ale nenahradí osobní kontakt a praxi.
4. Komunikace v prostředí PA a sportu souvisí s motorickým chováním. Obsahuje jak verbalizaci, tak užití symbolů, vzorců chování. Vymezují je pravidla sportovních svazů a federací.
5. Komunikace v mateřském jazyce a v cizím jazyce je součástí evropských i životních kompetencí.

5B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

1. Navštiv zařízení, školu, skupinu vrstevníků a nabídní se jako dobrovolník: nauč se doprovázet osoby s jinakostí (alespoň 2 akce za rok nebo pravidelný kontakt jako osobní asistent).
2. Zjistí si možnosti kurzů pro prostorovou orientaci a kurzy znakového jazyka. Pokus se je absolvovat.

Zdroje ke kapitole 5 a literatura k dalšímu studiu

- Bajcura, L. (2005). Mentálně postižení pachatelé. *České vězeňství* č. 6, 2005. Praha: tiskárna Vězeňské služby Praha-Pankrác.
- Bartoňová, M. (2005). Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice. Brno: MSD, spol. s r. o.
- Bartoňová, M. & Vítková, M. (2007). Strategie ve vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Brno: Paido.
- Čírtková, L. (2008). Moderní psychologie pro právníky – Domácí násilí, stalking, predikce násilí. Praha: Grada.
- Desatero komunikace s neslyšícími. Retrieved 29. 2. 2012. <http://poruchy-sluchu.zdrave.cz/komu-se-venuje-surdopedie/> Archiv
- Hamadová, P., Květoňová, L. & Nováková, Z. (2008). Oftalmopedie. Brno: Paido.

- Hrubý, J. (no date). Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po vlastním osudu. Retrieved 29. 2. 2012, www.bibliohelp.cz/knihy
- Chalánková, J. (2005). Desatero kontaktu s osobami se zdravotním postižením, Olomouc: Olomoucký kraj, Epava.
- Jabůrek, J. (1998). *Bilingvální vzdělávání neslyšících*. Praha: Septima.
- Janotová, E. & Svobodová K. (1996). *Integrace sluchově postiženého dítěte v MŠ a ZŠ*. Praha: Septima.
- Jeřábek, J. & Teplý, J. (Eds.) (2005). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický. ISBN 80-8700-02-1.
- Kosinová, B. (no date). Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina. Retrieved 29. 2. 2012, www.bibliohelp.cz/knihy
- Kowalik, S. (1997). W poszukiwaniu nowych form kierowania aktywnoscia ruchowa osób niepełnosprawnych. In: V. Karaskova (Ed.). Sborník prací učitelů katedry aplikované tělesné výchovy FTK UP v Olomouci a učitelů katedry tělesné kultury handicapovaných osob AWF v Poznani. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kulichová, R. (2010). Komunikace s osobami se sluchovým postižením – informovanost mládeže a efekt specializovaného kurzu. *Diplomová práce*. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury.
- Kurková, P. (Ed.) (2008). *Nevidíme, neslyšíme, nechodíme, přesto si však rozumíme*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kurková, P. (Ed.) (2010). *Nevidíme, neslyšíme, nechodíme, přesto si však rozumíme II*. Olomouc: Univerzita Palackého
- Květoňová-Švecová, L. (2000). *Oftalmopedie*. Brno: Paidó.
- Langer, J. a kol. (2006). *Slovník pojmů znakového jazyka pro oblast tělesné výchovy a sportu* [CD-ROM]. Praha: Fortuna, 2006, 32 s. ISBN 80-7168-986-6.
- Lechta, V. (1991). *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Malá, J. (2002). Herman Van Dyck: ne tak, ale tak. Praha: Tyfloservis SONS ČR.
- Medvedová, J. (2004). S bílou holí – příběhy nevidomých. Praha: Karmelitánské nakladatelství.
- Peters-Kühlinger, G. & Friedel, J. (2007). *Komunikační a jiné „měkké“ dovednosti*. Praha: Grada Publishing.
- Pfefferová, K. (2007). Komunikace, socializace, integrace. *Nepublikovaná seminární práce do předmětu Teorie a didaktika aplikované tělesné výchovy*. Olomouc: katedra aplikovaných pohybových aktivit, FTK UP.
- Schindlerová, O. (2007). *Na ruce si nevidím: praktické dovednosti pro život se zrakovým postižením*. Praha: Okamžik.
- Slowik, J. (2007). *Speciální pedagogika*. Praha: Grada Publishing.
- Smykal, J. (1996). Tyflopédické kalendárium. Brno: Magistrát města Brna a Nejvyšší rada České unie nevidomých a slabozrakých. Knížnice Slepického muzea v Brně. Retrieved 29. 2. 2012, <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha09t.htm>
- Sobotková, I. (1992). *Prosím, pomoz mi*. Praha: Česká unie nevidomých a slabozrakých, Tyfloservis.
- Strnadová, V. (2008). *Odezírání jako schopnost*. Praha: ČKTZJ.
- Šedivá, Z. (1997). *Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených*. Praha: Septima.
- Šimíčková-Čížková, J. (2004). *Přehled sociální psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Švarcová, I. (2003). *Mentální retardace*. Praha: nakladatelství Portál.
- Valenta, M. & Miller, O. (2003). *Psychopedie*. Praha: nakladatelství Parta.
- Válková, H. (2008). Komunikace a mentální postižení. In: P. Kurková (Ed.) *Nevidíme, neslyšíme, nechodíme, přesto si však rozumíme*. Pp. 63–70. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Válková, H. (2010). Komunikace, mentální postižení a zdravotnické služby. In: P. Kurková (Ed.) *Nevidíme, neslyšíme, nechodíme, přesto si však rozumíme II*. Pp. 53–61. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Válková, H. (2000). *Skutečnost nebo fikce? Socializace mentálně postižených prostřednictvím pohybových aktivit*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Vítková, M. (2001). *Podpora vzdělávání dětí a žáků s těžkým zdravotním postižením I., II*. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR.
- Weinberg, R. S., Gould, D. (2005). Communication. In: Weinberg, R. S.: *Psychology of officiating*. Human Kinetics, P. O. Box 5076, Champaign, IL.
- WHO, 2006 – ICDH-10, *International Classification of Diseases and Handicaps*. [Mezinárodní klasifikace nemocí, postižení a handicapů.] Retrieved www.WHO, 9. 2. 2008.

Komunikace – sluchové postižení:

Slovníky znakového jazyka v elektronické podobě (CD ROM)

- <http://lexikon.wz.cz/znakovka/>
- <http://www.ticho.cz/videog.php?kat=znaky>
- www.cktzj.com
- www.ruce.cz

- www.ticho.cz
- www.pevnost.com
- www.lorm.cz
- www.teiresias.muni.cz
- www.frpsp.cz
- www.nros.cz
- www.vysoke.skoly.cz/clanek/surdopedie

Komunikace – zrakové postižení:

- <http://www.unss.sk/>
- <http://www.architektonickebariery.sk/>
- <http://www.sons.cz>
- <http://www.vodicipsi.cz/>
- (www.pomocnetlapky.cz).
- <http://guidedog.unss.sk/>
- <http://www.nevidomi.cz/>
- <http://www.zrak.sk/>
- <http://www.euroblind.org/> (European Blind Union)
- <http://www.rnib.org/> (Royal National Institute for the Blind)
- <http://www.icevi-europe.org/>
(International Council for Education of People with Visual Impairment, European Region)
- <http://www.afb.org/> (American fundation for the Blind)
- www.sons.cz
- www.brailnet.cz
- www.lorm.cz
- www.icevi.org
- www.ranapece.cz
- www.spektra.eu
- www.teiresias.muni.cz
- www.svarovsky.cz
- www.okamzik.cz
- www.bibliohelp.cz
- www.ktn.cz
- www.european-agency.org
- www.nevidomi.cz/sbh3/02/htm
- www.goTALK.cz;
- www.spektravox.cz)
- www.brailnet.cz
- www.bila.pastelka.cz
- www.taflocentrum.cz
- www.tyfloservis.cz
- www.dedina.cz
- www-vodicipsi.cz
- www.chaloupka.org

6 Chvála pohybu (a to nejen sportovnímu)

TÉMATA:

- 6.1 Pohyb a umění
- 6.2 Činnosti výtvarné, rukodělné, hudební
- 6.3 Literární, filmová, dramatická a pohybová tvorba
- 6.4 Abilympiády

PRO ZAPAMATOVÁNÍ

NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

Zdroje ke kapitole 6 a literatura k dalšímu studiu

6.1 Pohyb a umění

Při spojení slov **pohyb a umění** každého jistě okamžitě napadne tanec, pantomima, což je logické. Ovšem spojení je daleko širší, a to z pohledu několika směrů:

1. ve směru aktivity: pohyb za účelem účasti návštěvy akce, události osobami s jinakostí (výstavy, koncerty, divadla);
2. ve směru popisu a umělecké prezentace pohybu: o osobách s jinakostí;
3. ve směru pohybu nutného k vlastní tvorbě: jemná motorika při činnostech interpretačních při užití hudebního nástroje, výtvarných či rukodělných, kombinace motoriky hrubé i jemné v pantomimě, tanci, pohyb v různých nárocích na fyzickou zdatnost a pohybové modifikace;
4. ve směru pohybu v určitých žánrech: literární, hudební, výtvarný, dramatický apod.

Žádné zjednodušující dělení není zcela čisté a není ani zapotřebí tuto čistotu zachovávat, protože prolínání činností ve všech čtyřech směrech zajišťuje prožitek z kombinace pohybu a umění všech zúčastněných. Téma je důležité pro oblast APA i proto, že pro kvalitu života je důležité chápat pohyb v jeho šíři i komplexnosti. Není totiž každý nadšenec pro skutečný sport, kvalitu života a spokojenost lze zabezpečit i jinými formami. Sportovní nadšenci z ATV či APA by měli tento smysl alespoň pochopit a tolerovat, nejlépe však umět tyto činnosti připravit a realizovat. Činnosti uměleckého charakteru bývají součástí vzdělávání v centrech či školách speciálního charakteru, mohou být a bývají součástí produkce v chráněných dílnách, stejně tak jsou součástí volnočasových aktivit. Mohou zpestřovat školy v přírodě, táborové činnosti v přírodě apod. Současně si je třeba uvědomit, že běžné umělecké činnosti neznamenají arteterapii. Arteterapie je specializovaný program podle určitých terapeutických pravidel a prováděný specialisty.

Jednou z prvních organizací všestranně podporujících děti je **UNICEF** (Dětský fond OSN). Vznikl již v roce 1947 a zajímavostí je, že vůbec první pohlednice UNICEF vznikla na základě kresby Jitky Samkové z Českých Budějovic, tehdy osmileté dívky. UNICEF sbírá prostředky na přežití v dobách hladomorů, na boj proti epidemiím, na očkování, vzdělávání, na rozvoj uměleckých aktivit dětí z nejchudších oblastí. UNICEF podporují významné osobnosti, za Českou republiku až do doby své nemoci to byla například paní Jiřina Jirásková (www.unicef.cz; www.unicef.org; www.osn.cz/zpravodajstvi/casopis). Děti s postižením nejsou jen příjemci pomoci, ale právě i tvůrci kreseb, pohlednic, drobných dárkových výrobků, které jsou součástí výstav a aukcí. Výtěžky z nich pak pomáhají zajišťovat fond UNICEF či dárkové kolekce pro sponzory (Vyčichlo, 2002).

Dlouhodobou tradici má sdružení **MENCAP** ve Velké Británii (www.mencap.org.uk). Sdružení se zaměřuje především na kvalitu života osob s mentálním postižením, ovšem hranice cílové skupiny není striktně vymezena. Na internetových stránkách se uvádí dlouhodobý záměr na léta 2011–2016. Záměr

je prezentován jak v širším textu, tak ve formě obrázkové tak, aby s ním mohly pracovat samostatně i osoby s MP. Záměr se soustřeďuje do tří témat:

- Informace o osobách s MP, o jejich životě, schopnostech a limitech. Cílem je rozšiřovat informace pro veřejnost a usilovat o jejich pochopení veřejností.
- Zajištění služeb a informace o těchto službách pro osoby s MP, které mohou využít a jak.
- Podpora jejich života, aktivit, včetně činností hudebních, výtvarných i sportovních.

Zajištění kvality života je založeno na bipolaritě: vědomí si práva a vyžadování práva, vědomí si povinností a dodržování těchto povinností.

MENCAP informuje o aktivitách celonárodních i lokálních. Je potěšitelné, že obdobný princip úspěšně užívají naše sdružení, centra či školy v ČR. Typické jsou typy dní multikulturních, dětských dní, akce k výročí různého charakteru, v době velikonoční a vánoční atmosféry, vítání nováčků do škol nebo naopak loučení s absolventy. Kromě rozvoje motoriky je podstatný sociální efekt při prezentaci svých výsledků činnosti na veřejnosti.

Další světově známou sítí je Very Special Arts – VSA (*Velmi speciální umění*), na kterou je Česká republika napojena asociací s obdobným názvem. Jedná se o neziskovou organizaci podporující různé typy umění, vzdělávání a tvůrčí potenciál osob s postižením různého věku i různého charakteru postižení. Smyslem je vytvořit příležitosti pro uvedené osoby tak, aby se mohly učit novým dovednostem, posilovat lidského ducha a zlepšovat kvalitu svého života různými prostředky uměleckých činností. Organizace byla založena již v roce 1974 z původního popudu Johna F. Kennedyho, v roce 1985 pak byla přejmenována na VSA (www.veryspecialarts.org). Iniciátorkou byla další z rodiny Kennedyů, paní Jean Kennedy Smith. V současné době se programu účastní každoročně více než 7 milionů osob v uměních vizuálního a literárního charakteru, významnou součástí jsou dramatické prezentace. Na základě toho se později rozvinulo profesionální dramatické centrum. V programu VSA se podtrhují čtyři základní principy:

- Každá osoba s postižením (děti, mládež, dospělí, senioři) má právo přístupu do kulturních zařízení a zapojení do kulturních činností.
- Každá osoba má právo získat vysokou kvalitu uměleckých zážitků a být vedena k chápání a vstřebávání uměleckých prožitků.
- Učitelé, vychovatelé by měli být vzděláváni k vedení uměleckých programů a k začleňování osob s postižením do těchto programů.
- Všichni jedinci s postižením, kteří aspirují k umělecké kariéře, by měli mít příležitost rozvíjet své nadání a dovednosti.

VSA zahrnuje i fotografování, které je taktéž velmi oblíbené. (Poznámka – je známo, že významný fotograf minulého století Josef Sudek přišel o ruku v první světové válce, a přesto manipuloval se starými typy fotoaparátů.) Digitální technologie a kvalita foto-kamer umožňuje pořídit kvalitní snímky i osobám s mentálním postižením nebo těm, kteří mají problém s úchopem. Mívají totiž nevšední pohled na realitu a zvláště při turistice a cestování vytvářejí cenné dokumenty. Pro VSA je typické, že se neorientuje pouze na „akce“, ale pořádá vzdělávací kurzy a dílny, připravuje studijní materiály.

6.2 Činnosti výtvarné, rukodělné, hudební

Mezinárodní příklady mohou sloužit jako jistý vzor a poučení. Ovšem velký počet činností či programů vyvěrá z naší národní kultury a z našich národních zvyklostí. Přes peripetie v historicko-politickém a ekonomickém vývoji zde můžeme konstatovat, že oblast *výtvarného umění* se postupně úspěšně rozvíjí díky entuziastům v různých lokalitách. Z výtvarných a *rukodělných činností* je v ČR rozšířeno – mimo jiné – pletení košíků, drhání, výroba keramiky, výroba svíček, ale i dřevovýroba, vyšívání a malování na hedvábí. Už z výčtu je patrné, že uvedené činnosti jsou náročné na pohyb. Tvořivost a odbornost

vychovatelů, učitelů ovlivňuje výrazně kvalitu těchto činností, stejně tak prezentaci na veřejnosti. Velmi známou a prestižní společností je sdružení umělců malujících nohama a ústy (www.umun.cz) se sídlem v Praze a v Liberci. Vydávají neuvěřitelně precizní pohlednice, kalendáře, obaly na dárkové krabičky či CD. V současnosti i ilustrují knihy, vydávají omalovánky a připravují dětské stolové hry: karty, pexeso, puzzle.

☛ Příklady – 1: „**Měsíc bláznovství**“ pořádá každoročně v dubnu sdružení Práh (www.prah-brno.cz). Cílovou skupinou jsou adolescenti nad 18 let s psychickým onemocněním. Pořádají se výstavy, koncerty, divadelní představení.

☛ Příklady – 2: **Michael** je výtvarný projekt středoškoláků v Praze, jehož smyslem je přispívat vzájemnému poznávání a integraci osob s postižením obecně prostřednictvím výtvarného umění. Do projektu je zapojen např. herec Jan Potměšil (www.skolamichael/chodime-sem-vsichni).

☛ Příklady – 3: Výtvarný program podporovaný v Brně je **Brno Art Open** (www.dum-umeni.cz). Zpřístupňuje jak výstavy renomovaných umělců, tak osob s různým postižením. Rozvíjí i vzdělávání a dovednosti výtvarného charakteru v různých typech kurzů. Součástí jsou i výstavy na bázi „haptestetiky“.

☛ Příklady – 4: **Dotyky povoleny** je název projektů využívajících princip haptestetiky. Tyto typy výstav se stávají běžnou součástí některých stálých expozic v museích, výstavních síních, ale jsou i tematicky zaměřené. Např. v roce 2009 v Olomouci to byla výstava o českých panovnících.

(<http://www.tyflonet.cz/informacni-zdroje/dotoky-povoleny-haptestetika>).

Hudba je činností doprovázející jedince v jeho ontogenezi. Hudba stimuluje činnost, podtrhuje rytmus, vyvolává prožitky spokojenosti. „Postižení uměním“ je program inkluzivního hudebního workshopu, který se uskutečňuje i v ČR (na popud a s podporou britského hudebníka a terapeuta Williama Lodgena (www.normalfest.cz)). Pracuje se s hlasem, dechem, s hraním na tradiční i netradiční nástroje. Využívají se nejrůznější techniky: poslouchání, pozorování, zrcadlení, reflektování, hledání hladkých tónů, pracuje se s rytmem i zvukem hlasu. Součástí každého workshopu jsou skupinové improvizace, které vždy začínají a končí tichem. Díky tomu mohou hrát i lidé, kteří by se vzhledem ke své jinakosti hrát nikdy nepokusili. Hrát v tomto „normálně nenormálním“ orchestru může každý.

Populární se stávají kurzy bubeníků, což je další aktivita, kterou lze doporučit každému.

Za unikátní lze považovat informaci o abonentním hudebním večeru, který se uskutečnil v listopadu 2011 v Brně. Chorvatský pianista Kemal Gekič zahrál ojedinělý koncert pro levou ruku. Maurice Ravel (1875–1937) ho napsal pro svého přítele, který o ruku přišel v I. světové válce a koncert patří k nejzajímavějším skladbám hudební historie (www.cnsoc.cz). V hudbě se realizuje několik vynikajících instrumentalistů či pěvců, aniž by se vnímala jinakost. Vnímá se především kvalita hudby: Andrea Bocelli, je zaznamenán příklad španělského kytaristy bez palce na ruce. Z našich to byla Judita Čeřovská nebo současný frontman skupiny Tři sestry Lou Fanánek Hagen. Marika Gombitová se po úraze nadlouho odmlčela, ale už začíná sporadicky vystupovat a obecnost je stále jejím zpěvem nadšeno.

Hudební festivaly jsou součástí kulturní scény obecně. Hudbu a umění vůbec ale nemůžeme odstatvit ze života, protože s nimi by zmizela i lidskost. V celých dějinách hudby je umělecký proces bojem minority silné duchem s majoritou silnou mocí.

☛ Příklady – 1: **hudební festivaly jako Vivat Vita** (v Olomouci či ve Zlíně) se odehrávají jedenkrát za dva roky. Jsou vydána CD s autory a interprety (Jiří Mojžíšek, Jožka Černý, Jana Sokolová, Roman Herink, Ivona Kolaříková).

☛ Příklady – 2: **Obecně prospěšná společnost ProMancus** pořádá každoročně pěvecký a výtvarný festival **Nad oblaky** aneb každý může být hvězdou (www.nadoblaky.cz). Festival podporují významné osobnosti jako Monika Absolonová, Kateřina Kornová aj. Prezentace má charakter soutěžní přehlídky (Hradilová, 2011).

☛ Příklady – 3: **Mezinárodní hudební festival na Plumlovské přehradě** se koná vždy počátkem června. Má inkluzivní charakter. Vystupují hudebníci s postižením, romské hudební a taneční skupiny, orchestry složené z klientů dětských domovů, profesionální umělci.

6.3 Literární, filmová, dramatická a pohybová tvorba

Literární tvorba osob se zdravotním postižením dává nahlédnout do vnitřního života, do životních křížovatek, do osobních problémů, každodenních proher i vítězství. Ministerstvo práce a sociálních věcí pořádá každoroční soutěž o Cenu za publicistiku zaměřenou na problematiku zdravotního postižení. Soutěží se v kategoriích a) televizní pořady, b) rozhlasové pořady, c) písemná veřejně publikovaná díla. Fenomén pohybu tato díla prostupuje: ve všech uvedených kategoriích se objevují příběhy o řešení mobility jak fyzické, tak sociální, nalézání životní cesty vzájemného soužití v rodinných i partnerských vztazích, biografie sportujících na různé úrovni.

Časopis *Vozíčkář* pravidelně otiskuje básně, povídky. Z českých autorů beletrie jmenujeme především Jana Nouzu. Sám tělesně postižený spisovatel se nevěnuje jenom literatuře o osobách s TP, ale literatuře obecně (*Nezůstat sám, Rytíři naděje, Námluvy s jezevčíkem, Potkával jsem lidi, Amor na útěku*). Je autorem nejen literárních děl, ale i autorem televizních scénářů a novinářem (*Vozíčkář, Dítě a my*). Další autorkou orientovanou především na biografie osob s postižením je Věra Rudolfová, původně redaktorka rozhlasového vysílání v Brně. Je považována za „spisovatelku osobností“ obecně. V knížce *„Osudu navzdory“* (2000) psala o handicapovaných sportovcích, kteří naši republiku reprezentovali na paralympiádě v Atlantě.

Světově známá je kniha autorky-matky syna s Downovým syndromem „Můj mlčenlivý syn“ nebo „Erich“, také od autorky-matky, která popisuje poslední dva roky statečného života svého mladistvého syna s leukémií. Sympatická a osvěžující je kniha plná humoru a vtipů našich nejlepších karikaturistů na sebe sama. Je vydaná ve spolupráci Českého paralympijského výboru a Českou unií karikaturistů a má název *„Hlavně, že jsme zdraví“*. S humorem se ohlíží za svým životem motor festivalů písničkářů s postižením Vivat Vita Rostislav Kuchař v knize *Papíry na hlavu*.

Je mnoho dalších knih, které stojí za přečtení.

⇒ Příklady:

- ⇒ Vendula Neumannová: **Hledat – najít – držet – nepustit** je autobiografií psycholožky s CP, psanou formou deníku.
- ⇒ Joni Eareckson: **Joni** – další autobiografie dívky, srovnávající se se životem po úraze.
- ⇒ Denise Legrix: **Moje radost ze života** – autobiografie francouzské malířky malující ústy.
- ⇒ Lance Armstrong a Sally Jenkinsová: **Návrat do života** – příběh čtyřnásobného vítěze cyklistického závodu Tour de France, který bojoval nejen se soupeři, ale i s rakovinou.
- ⇒ Stephen Hawking: **Ilustrovaná teorie všeho** – kniha známého fyzika s CP, popularizující pochopení fyziky a vesmíru, v níž se obrazí i životní křížovatky této osobnosti.
- ⇒ Květa Štrbová: **Knihy o skřítcích** – kniha pro děti a o dětech s poruchami růstu je doplněna ilustracemi těchto dětí. Je interaktivní, může se vybarvovat, skládat, vystřihovat.
- ⇒ Jiří Mojžíšek: **Co vlastně ti nevidomí dělají?** – je soubor próz i poezie nevidomých autorů. Autoři popisují své aktivity, které by lidé neočekávali (kreslí, podnikají výpravy do přírody a do hor, angažují se v podnikatelských i charitativních sférách). Knihu ilustrovala nevidomá Pavla Francová, dívčím jménem Valníčková. Je medailistkou z roku 1992 jak na zimních, tak letních paralympijských hrách ve vytrvalostních disciplínách (www.bibliohelp.cz).
- ⇒ Josef Smykal: **Tyflopedický lexikon jmený** – obsahuje informace o osobnostech se zrakovým postižením od doby starověkého Říma po současnost. Obsahem lexikonu není soubor kuriozit, nýbrž líčení životních osudů těch slepců, kteří nežili nadarmo. Čtenář se setkává s osudy nevidomých včelařů, politiků, vysokoškolských učitelů, vynálezců, výtvarníků a přirozeně i vynikajících hudebníků aj. Jsou prezentovány možnosti rozvoje nadání, které se podle vnějšího pozorovatele vymyká možnostem nevidomého člověka. (<http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha17.htm>) Publikace je vzpomenu v kapitolách 4 a 5.

Veřejné mínění významně ovlivňuje **tvorba filmová**. Filmy se dostávají i do televize, takže informace se dostávají k velké mase lidí a ovlivňují veřejné mínění. Jsou filmy vynikající, které přispívají k pochopení života osob s postižením ve všech dimenzích, bez přikrášlování, jsou ale i ty, které jsou plytké, až stupidní, které veřejné mínění ovlivňují negativně a osoby s jinakostí mohou až urážet. Těmto se nevěnujeme,

podtrhneme dobré příklady z hlediska obsahu i hereckých výkonů a režie. Historicky první film s touto tematikou (*Mondy*) se dostal do Československa v konci 50. let. Byl britské produkce, černobílý a popisoval život neslyšící holčičky Mondy, které nikdo nerozuměl, přestože si hrála s vrstevníky. Rodina bojovala za uznatelnou podporu k možnostem komunikace. Nezapomenutelný je film režiséra Karla Kachyni z roku 1970 natočený podle námětu stejnojmenné novely Alana Marshalla *Už zase skáču přes kaluže*. Silný příběh syna zaměstnance hřebčína, který sní o tom, že i on bude umět trénovat ušlechtilé jezdecké koně a bude jezdcem, podtrhl báječný herecký dětský výkon Vladimíra Dlouhého. Sen chlapce nezlomí ani dětská obrna a ochrnutí. Celý příběh o vesničanech, kteří nevěří schopnostem místního mrzáčka, je v závěru filmu umocněn scénou jezdeckého závodu a větou: *Kdopak to jede na tom koni? Přece náš Alan!*

Film *Bohem zapomenuté děti* (v originále *Children of Lesser God*) byl zpracován v roce 1986, i když už v divadelním provedení se hrál od roku 1979. Je orientovaný do prostředí internátní školy pro neslyšící. Hlavní roli ztvárnila Marleen Matlin, sama neslyšící herečka, která za roli získala sošku Oskara. Film pomohl mnoha lidem i institucím obrátit pozornost i na komunitu osob se sluchovým postižením. Další oskarový vynikající film *Rain Man* (1988) o dospělém autistovi (Dustin Hoffman) a jeho bratru (Tom Cruise) přesně vystihuje chování hlavního hrdiny i reakce okolí. Téma o autistickém syndromu by mělo být prezentováno včetně tohoto filmu.

Moje levá noha (*My Left Foot* – 1989–90) popisuje biografický vývoj irského spisovatele, malíře Christi Browna, který měl od dětství CP. Pravdivě jsou vylíčeny strasti i výhry na cestě za prosazením se v umělecké společnosti. Hlavní roli hrál Daniel Day-Lewis a film také získal oskarová ocenění.

Forrest Gump (1994) je další z filmů zapadajících do kontextu APA. Tom Hanks, hlavní představitel nepříliš inteligentního, leč matkou dobře vedeného a nakonec i okolím chápaného člověka, řeší mnoho problémů bezkonfliktním útekem, dobrými úmysly a dobrým chováním. Prochází úspěšně univerzitním fotbalovým týmem, vietnamskou válkou, ping-pongovým uměním a pak i běháním. Ovlivňuje významně veřejnost, a to jak ve filmu, tak i v realitě.

Vozíkář je hlavní postavou filmu *Nedotknutelní*. Francouzská černá komedie o přátelství je považována za nejlepší evropský snímek roku 2011 (www.csfd.cz).

Generali pojišťovna je partnerem filmového festivalu *Mental Power* – mezinárodního filmového festivalu (ne)herců s mentálním a kombinovaným postižením. Současné i archivní záznamy lze nalézt na <http://www.mentalpower.cz/>.

Nebyli bychom spravedliví, kdybychom nezmínili filmy českého původu. Vždyť naše kultura vyrůstá na pohádkách o hloupém Honzovi, kdy nejde jen o podtržení vítězství dobra nad zlem, o proklamaci, že dobro a poctivá práce musí zvítězit, ale že i intelektově prostší mohou na sobě zapracovat a dosáhnout úspěchu. Z českých filmů je třeba vyzdvihnout následující: *Vesničko má středisková* – s vynikající postavou slaboduchého, leč pracovitého Otíka, *Václav* – obdobná postava, ovšem s tragičtějším vyústěním kvůli nepochopení jeho „jinakosti“, *Venkovský učitel* – zaujímavý stanovisko k osobě s odlišnou sexuální orientací.

Všechny filmy byly prezentovány v ČR v kinech i v televizi a je možné je získat i ve videopůjčovnách.

Divadlo je základním pilířem dramatické formy. V českém prostředí se uplatňují herci – uživatelé vozíku (Jan Kašpar – divadlo Járy Cimrmana; Jan Potměšil – divadelní spolek Kašpar). Jasně je tím dáno najevo, že divadlo je fenomén bez hranic. Janáčkova akademie múzických umění rozvinula studijní program a následně i divadelní scénu neslyšících herců, a to jak pantomimu, tak činohru. Divadlo Barka je komorní divadlo s malou scénou i malým diváckým prostorem (cca 150 míst). Je bezbariérové pro diváky i pro herce, kteří zde mohou tvořit v různých žánrech (www.ligavozic.cz; www.barka.unas.cz). V povědomí obecně musí být divadelní festival „Mezi ploty“ organizovaný psychiatrickou léčebnou v Bohnicích. V současné době skutečně překonal hranici plotů a je zpřístupněn divadelním fanouškům. Studio OÁZA v Praze kombinuje dramatické scénky s pohybovým studiem a baletem. Kooperuje s renomovanými umělci (dříve intenzivně Radovan Lukavský, nyní Vlastimil Harapes, Lucie Bílá, Bára Hrzánová). Holandské divadlo herců s Downovým syndromem několikrát navštívilo různá města v ČR a podnítilo další zájem o divadelní tvorbu. Ovšem v našem prostředí je divadlo díky ochotnické tradici rozšířeno do mnoha

lokalit, je vyhledávanou kulturní aktivitou skupin s mentálním postižením. Krátké dramatické scénky rádi nacvičují a prezentace se stávají zase přehlídkou jejich dovedností.

Od divadla je plynulý přechod k dalším aktivitám **pohybového charakteru**. Na You Tube bylo možné nalézt klip před Paralympijskými hrami v Pekingu 2008: emocionálně podbarvená kreace baletní dvojice: muže s amputací nohy, kterou nahrazovala elegantní berle, a dívky s amputací jedné ruky. Výcvik v baletu na vozíku realizuje nadace Balet Globa, tj. skupina vedená baletními mistry manžely Globovými, podporovaná Vlastimilem Harapesem (www.balet-globa.cz).

„**Tanec** osvobozuje tělo i duši, dopřejme to všem.“ (Vlastimil Harapes). Je obecně podstatnou činností doprovázející nás po celý život: od dětství přes taneční kurzy až po taneční večery různého charakteru. Tance se mohou účastnit i „neškolení“, jimž postačí natřásání a spontánní pohyb při hudbě. Ze zkušenosti lze sdělit, že pokud setkání osob s MP při jakékoliv vícedenní akci není doprovázeno tanečním večerem, diskotékou, akce je hodnocena jako špatná. Různá centra či domovy se věnují tanci společenskému, modernímu nebo lidovému (skupina domova ve Stodu, v Ústí nad Orlicí, ve Víceměřicích). Různé typy tance, včetně tanců na vozíku, mají oficiální sportovní soutěže. Taneční kreace jsou součástí soutěží Miss neslyšící. Tancem na vozíku se příliš mnoho skupin nezabývá, což je škoda. Festival Tanec a Handicap vznikl až v roce 2010 a závěrečných přehlídek se účastní taneční skupiny v bezbariérovém divadle Baroka (www.handisport.cz). Ve Zlíně jistou dobu působila skupina sportovkyň Speciálních olympiád jako roztleskávačky při basketbalových nebo volejbalových utkáních a zúročila tak trénink aerobiku.

Prosazují se dříve nerealizované, avšak zajímavé pohybové žánry. Jedním z nich je **step**. Stepu se věnují některé skupiny ve velkých evropských městech. V Praze se koná Den stepu, Brno otevírá stepařské kurzy osobám se zrakovým postižením či seniorům. S využitím stepařského odkazu Gena Kellyho (Zpívání v dešti) a Freda Astaira (Flying Down to Rio) organizuje lekce pro veřejnost, děti, orientuje se i na zrakově postižené a navazuje s nimi bližší výukové kontakty (střední škola v Chrlicích u Brna). **Mezinárodní stepařský festival** je akce v České republice naprosto jedinečná. Koná se od roku 2010 za pořadatelství taneční skupiny NO FEET a ve spolupráci s Divadlem Bolka Polívky (www.step.cz, www.stepfestival.cz).

Další jsou různé varianty **bojových umění**. Jsou něčím mezi uměním a sportem. Pro rekreační úroveň a hodnotné využití volného času jsou především uměním. Kendo, bojová umění pro osoby s fyzickým postižením, s amputacemi, pro uživatele vozíku propaguje na svých [www](http://www.hotovec.cz) stránkách Vladimír Hotovec (www.hotovec.cz). Nechal se inspirovat programem kendisty (bez nohou) Henryho Smallse a začíná rozvíjet obdobné kurzy. Kendo zavádí i do komunit tzv. závadových skupin: s kriminálními zkušenostmi, s drogově závislými či gamblerly. I když realizace této nabídky je v počátcích, stojí za to se nad ní zamyslet. Faktem je, že tato východní umění se do oblasti APA vnořují čím dál tím více. Známý jsou už i výsledky projektů na bázi tai-chi na kvalitu pohybů zrakově postižených i na děti s ADHD (Górny, 2012). Estetické aspekty zájmové pohybové činnosti osob s mentálním postižením podtrhuje také Krejčířová (2011) a Müller (1995).

Umění v souvislosti s pohybem aktivizuje smysly, zprostředkovává pochopení mezi lidmi, ale i pochopení sebe sama. Učí nás vnímat vztahy a procesy mezi lidmi, ale i uvnitř našeho těla i duše. Uměleckou činnost lze dělat jen pro sebe, ale i pro veřejnost. Pocit uspokojení mohou vnímat sám, nebo sdílet s veřejností. Umění ovlivňuje postoje vlastní osoby, ale také veřejné mínění. V činnostech umění se nemusí s někým soupeřit, smyslem je prožitek, vlastní uspokojení. V umění také je možné soutěžit s míněním ostatních: na výstavách, festivalech, přehlídkách. Volba je na každém jednotlivci.

6.4 Abilympiády

Slovo abilympiáda (abilympics) je složenina ze dvou slov – ability (v angličtině schopnost) a lypmics – jako zkrácenina ze slova „olympiáda“. Znamená tedy přehlídku schopností. Hnutí a následně i soutěže jsou součástí řešení problematiky nezaměstnanosti osob se zdravotním postižením. Myšlenka přehlídky pracovních schopností vznikla v Japonsku, kdy se v roce 1972 uskutečnila domácí přehlídka za pořá-

datelství Japonské asociace pro zaměstnávání postižených. Původně šlo o prezentaci pracovních schopností, ale brzy se připojila i myšlenka socializace, protože zapojení do zaměstnání znamená i zapojení do společnosti a přirozenou cestu integrace.

Jako mezinárodní celosvětová akce se pod názvem International Abilympics představila v roce 1981 díky souhře několika okolností. Japonsko mělo již národní zkušenosti, intenzivní pracovní nasazení tlačilo na otázku konkurenceschopnosti osob s postižením v zaměstnání, příslušníci asijské kultury jsou známi jako rukodělní hračičkové a rok 1981 byl vyhlášen prvním rokem Deklarace na 80. léta. Soutěže se hned od počátku setkaly s velkou podporou organizací ze státního i soukromého sektoru různých zemí a stala se z nich nejen přehlídka, ale mezinárodní soutěž v různých disciplínách pracovních schopností. Tím, že dostala charakter sportovního klání, stala se atraktivní jak pro zaměstnavatele, tak pro samotné soutěžící a pořadatele.

☞ Příklad: *Místa světových abilympiád:*

1981	Tokio	Japonsko
1985	Bogota	Kolumbie
1991	Hong-Kong	Hong-Kong (Čína) – s první účastí Československa
1995	Perth	Austrálie
2000	Praha	Česká republika
2003	New Delhi	Indie
2007	Shizuoka	Japonsko
2011	Soul	J. Korea

Abilympijská soutěž má svůj zahajovací i závěrečný ceremoniál, vlajku, znělku. V průběhu soutěží jsou doprovodné programy. Stanoveny jsou soutěžní disciplíny, přičemž pro postup na světovou soutěž jsou nominováni vítězové ze stejné disciplíny v národním kole. Disciplín bývá až 45, vnitřně se dělí na soutěže řemeslné, na disciplíny volného času a na dětské soutěže. I když se disciplíny soutěží stabilizovaly, přesto je možné je rok před soutěží měnit.

- ☞ Příklad: *řemeslné soutěže (vybrané):* programování
tvorba www stránek
keramika
šití dámských šatů
košíkářství
aranžování květin – ikebana
aranžování květin – západní styl
návrh plakátu
oprava automobilu
cukrářství
studená kuchyně
fotografování
řezbářství
- ☞ Příklad: *disciplíny volného času:* pletení
háčkování
batikování
zpracování odpadů
- ☞ Příklad: *dětské soutěže (8–15 let):* puzzle
lego
vyšívání
návrh pohlednice
práce s počítačem

Jsou stanovena striktní pravidla pro realizaci úkolu v soutěži, tj. přesné zadání úkolu, stanovený čas pro zahájení a ukončení, případně doba přestávky na hygienu (s doprovodem) a na občerstvení. Je vylosované pracovní místo a definované možné úpravy pracovního místa, stanovené pracovní nástroje s minimálním povolením pracovních nástrojů vlastních (v případě atypického úchopu) a samozřejmě kritéria hodnocení. Jsou určeni proškolení rozhodčí (i mezinárodní) pro každou disciplínu, porota i odvolací orgán. A samozřejmě se udílejí tři medaile, diplomy, možná jsou i zvláštní ocenění jako abilympionik roku, nejužitečnější dobrovolník apod.

Soutěže jsou koedukované, nerozlišují se kategorie dle pohlaví a dle věku od 18, resp. 26 let výše. Nerozlišují se kategorie postižení, takže osoba s CP může soutěžit ve vázaní kytic s asistencí stejně jako jiná osoba s amputací. Košíky může plést stejně tak nevidomý jako vozíčkář.

Pravidla kategorií byla po světové Abilympiádě v roce 2000 v Praze upravena tak, že od roku 2002 jsou zvlášť soutěže pro děti a mládež (6–14 let, 15–26 let). Také soutěžící s mentálním postižením mají vlastní kategorii, což lze považovat za rozumné a logické.

☛ Příklad: *Autorka se účastnila Abilympiády v Praze jako dobrovolník pro delegaci z Litvy. Soutěžní disciplína byla „pletení“ a úkolem bylo uplést ponožku. Mezi soutěžícími byly české babky na vozíku, s revmatickými prsty. Ovšem než litevská dívenka s mentálním postižením napočítala na jehlici očka, ostatní dámy už měly polovinu ponožky upletenou.*

Rok 1994 byl pro české abilympijské hnutí zlomový. Díky zkušenostem i pardubickým entuziastům se dostal organizátorský i kvalitou soutěží na vyšší úroveň. Toto pak bylo hlavním důvodem, že se Praha stala městem světové Abilympiády 2000.

Kritériem členství národní asociace v Mezinárodní abilympijské federaci (IAF – International Abilympic Federation) je uspořádat každoročně národní soutěž. Pořadatelem národních soutěží bylo tradičně pardubické sdružení T-Atlas a od roku 2002 Česká abilympijská asociace (CAA – založená v roce 1997) sdružená s předchozím organizátorem (www.abilympics.cz). CAA naplňuje cíle světového abilympijského hnutí, což je především efektivní podpora zaměstnanosti osob se zdravotním postižením a jejich začlenění do práce i začlenění do společnosti. Mimo to naplňuje další úkoly, z nichž vyjímáme vydávání Abilympijského zpravodaje. I když v centru pozornosti Abilympijského zpravodaje jsou akce spojené s pracovními činnostmi a soutěží olympiád, lze se dovědět mnoho dalších užitečných informací z legislativní i sociální sféry, z akcí uplynulých či připravovaných v lokalitách, z kultury i sportu. Nepreferuje žádnou z kategorií postižení, včetně například postižení somatických vnitřního charakteru. Úsilím CAA (se sdruženými financemi ESF, kraje, magistrátu a dalších) byla v Pardubicích postavena budova Kosatec, otevřená těsně před národní abilympiádou 2011 (vlastní soutěže se odehrávají v hale ČEZ v Pardubicích). Mimo to budova slouží jako sídlo CAA, vzdělávací, rekvalifikační a poradenské středisko.

6A PRO ZAPAMATOVÁNÍ

1. Pohyb je spojen s četnými činnostmi pracovními či uměleckými, rukodělnými. Tyto činnosti užívají motoriku, rozvíjejí motoriku i duchovní rozměr osobnosti.
2. Znakem specialisty v APA je zvládnutí některých dovedností, realizace v praxi a znalost některých aktivit především v nejbližším okolí.
3. Činnosti uměleckého charakteru slouží k prezentaci schopností (ve festivalech, přehlídkách, soutěžích) a ovlivňování veřejného mínění směrem k pozitivním postojům veřejnosti k jinakosti.
4. Abilympiády jsou přehlídkou pracovních dovedností podle sportovních pravidel.

6B NÁMĚTY PRO PRAXI A CVIČENÍ

1. Najdi si knihu, časopis, informaci na www stránkách k tématu pohyb a umění osob s jinakostí. Zamysli se, popovídej si s přáteli.
2. Vyber si v půjčovně některý z navrhovaných filmů v textu. Zamysli se, popovídej si s přáteli.
3. Navštiv divadlo, zúčastni se některé z lokálních akcí, kde se věnují tématu pohyb a umění. Zapoj se jako dobrovolník.

Zdroje ke kapitole 6 a literatura k dalšímu studiu

- Górny, M. (1995). The rate of reaction development in individuals with damage in the visual system. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Gymnica*, 25, 31–34.
- Hradilová, V. (2011). Festival dá znovu šanci lidem s handicapem. *Příloha Právo*, 2. 4. 2011.
- Krejčířová, O. (2011). *Estetické aspekty zájmové pohybové činnosti osob s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Müller, O. (1995). *Dramika (nejen) pro speciální pedagogy*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Mojžíšek, J. (2003). *Co vlastně ti nevidomí dělají? Próza a poezie nevidomých autorů*. Praha: Okamžik.
- Smykal, J. (1996). Tyflopédické kalendárium. Brno: Magistrát města Brna a Nejvyšší rada České unie nevidomých a slabozrakých. Knižnice Slepeckého muzea v Brně. Retrieved 29. 2. 2012, <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha09t.htm>
- Veškrnová, B. (2008). „Měsíc bláznovství“. *Vozíčkář XVII*, 3(3).
- Vyčichlo, P. (2002). První pohlednice UNICEF byla z Čech. *Mladá fronta Dnes*, 21. 3. 2002.

www.abilympics.cz

www.balet-globa.cz

www.barka.unas.cz

www.handisport.cz

www.kenyukan.cz/strana/profil.html

www.ligavozic.cz

www.mentalpower.cz

www.nadoblaky.cz

www.normalfest.cz

www.prah-brno.cz

www.step.cz

www.stepfestival.cz

www.tyflonet.cz/informacni-zdroje/doteky-povoleny-haptestetika

www.umun.cz

www.unicef.cz

www.unicef.org

www.veryspecialarts.org

<http://www.kenyukan.cz/strana/profil.html>

SOUHRN

TEORIE APLIKOVANÝCH POHYBOVÝCH AKTIVIT PRO UŽITÍ V PRAXI I

Hana Váľková

První díl textu „Teorie aplikovaných pohybových aktivit pro užití v praxi“ v rozsahu 94 stran se soustřeďuje na zakomponování pohybových aktivit pro osoby se specifickými potřebami do širšího společenského a osobního kontextu. Vysvětluje základní terminologii z oblasti aplikovaných pohybových aktivit (APA), popisuje vývoj této oblasti v ČR, teoretický konstrukt APA a principy pochopení, jak na APA nahlížet a jak formovat postoje k „jinakosti“ v pohybovém kontextu. Pozornost je věnována komunikaci s osobami se specifickými potřebami obecně a v pohybovém a sportovním prostředí. Zdůrazňována je funkce pohybu pro běžný denní život jako základní předpoklad vstupu do zájmových činností různého charakteru ve volném čase a samozřejmě jako vstup do systematické sportovní činnosti. Tomuto záměru odpovídá 6 kapitol s názvy:

1. Na počátku bylo slovo...
2. Jak APA přišly do České republiky
3. Co to je, když se řekne...
4. Vše je o lidech (a o jejich postojích)
5. Komunikace: komunikovat, nebo spolu mluvit?
6. Chvála pohybu (a to nejen sportovnímu)

Každá kapitola začíná přehledem subtémat a je zakončena stručnými tezemi k zapamatování. Protože text je určen nejen studentům, ale i lektorům realizujícím vzdělávání v oblasti APA, JSOU PŘIPOJENY I NÁMĚTY pro cvičení a realizaci v praxi. Tímto způsobem je posílena teorie s konfrontací s praxí. Kromě použité literatury pro každou kapitolu jsou uvedeny další možné studijní zdroje, především internetové.

SUMMARY

THEORY OF ADAPTED PHYSICAL ACTIVITIES FOR PRACTICE – I

Hana Válková

First volume of the text “Theory of Adapted Physical Activities for practice” extending 94 pages is focused on inclusion of physical activities of persons with special needs in broader social and personal context. The basic terminology of Adapted Physical Activities (APA) is explained, the development of APA in Czech Republic, theoretical framework as well as the principles of APA understanding, principles of attitudes toward “the differences” forming in movement context are described. The attention to communication with persons with special needs both in general life and movement/sports environment is paid. The function of movement for daily life as basic pre-condition of inclusion in various types of leisure time activities related to personal interest, in systematic sports activities as well, of course. The intention of the text is imprinted in the 6 chapters with titles:

1. The word was in the beginning...
2. How APA came to Czech Republic
3. What it is – when it is said...
4. Everything is about people (and their attitudes)
5. Communication: to communicate or to talk face to face?
6. Praise of movement (not only sports movement)

Survey of sub-titles is included in the pre-ambula of each chapters, survey of principles for remembering is included the end of chapters. The themes for exercising or contact with field practice are included in the end of chapters as well. The reason is – the text is devoted not only to students but to lecturers, educators who realized education. This is the way for underlining the bridge between theory and practice. Beside reference list of each chapter other sources for study specially from internet information are added.

prof. PhDr. Hana Válková, CSc.

Teorie aplikovaných pohybových aktivit pro užití v praxi I

Studijní text určen pro studenty Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci i pro studenty jiných tělovýchovných fakult či studijních oborů speciální pedagogiky

Výkonný redaktor prof. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D.

Odpovědná redaktorka Jarmila Kopečková

Technická redakce VUP

Jazyková korektura Mgr. Vendula Drozdová

Návrh obálky Mgr. Kamil Kopecký, Ph.D.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

e-mail: vup@upol.cz

Publikace z produkce UP je možno zakoupit prostřednictvím e-shopu na adrese www.e-shop.upol.cz

Olomouc 2012

1. vydání

čz 2012/354

ISBN 978-80-244-3163-5

Neprodejná publikace